

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КІРІЄНКО ТЕТЯНА ПАВЛІВНА

УДК 342.72/.73-049.5

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВО ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

08 «Право»

081 «Право»

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Т. П. Кірієнко**

Науковий керівник:
Савайда Олена Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Кірієнко Т. П. Право людини на безпеку: теоретико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2025.

У дисертації здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз права людини на безпеку та визначено особливості механізму реалізації цього права в сучасних умовах.

Охарактеризовано зміст поняття «право людини на безпеку» та сформульовано авторське його визначення – як фундаментальне конституційне право людини на безпечне існування та розвиток в умовах відсутності небезпек і загроз техногенного, екологічного, військово-політичного та соціального характеру. Це право є передумовою для реалізації інших конституційних прав і свобод людини. Зазначено, що поняття «безпека людини» базується на комплексному підході до розуміння права людини на безпеку. Акцентовано, що безпека людини – це система взаємопов’язаних та взаємодіючих різних за обсягом і характером суспільних відносин, які формують відповідний стан, за якого людина (особа), суспільство, держава та міжнародна спільнота здатні протистояти наявним і прогнозованим викликам або негативним впливам – як зовнішнім, так і внутрішнім. Окрім того, забезпечення безпеки людини являє собою багатопланову структуру, яка охоплює ознаки міжгалузевого інституту права, та багаторівневу систему, що передбачає взаємодію всіх її складових (людини, суспільства, держави та міжнародної спільноти).

Водночас встановлено, що право людини на безпеку безпосередньо не закріплено законодавцем у Конституції України. Втім закріплено права на окремі види безпеки: право на особисту безпеку, право на економічну безпеку, право на соціальну безпеку людини, право на екологічну безпеку, право людини на інформаційну безпеку. Такі висновки зроблено на основі

аналізу стану національного законодавства, а в результаті наукових досліджень у сфері прав людини розроблено періодизацію концептуального розвитку права людини на безпеку та виокремлено п'ять основних етапів: філософсько-науковий період (XIV–XV ст. – XVI–XVII ст.); період нормативно-правового закріплення прав людини (II половина XVII ст. – початок XX ст.); перехідний етап усвідомлення місця людини у світі (1918 – 1939 рр.), період інституціоналізації права людини на безпеку на міжнародному рівні (1945 – 1980 рр.), сучасний період загального убезпечення людини (з II половини 1980-х рр.). Також визначено чинники, які пояснюють причини розбіжностей періодизації концепцій права людини на безпеку в різних країнах: хронологічні розбіжності процесів трансформації суспільства у різних частинах світу в конкретно історичні періоди; належність до різних типів держав з огляду на формаційний та цивілізаційний підходи до їх типологізації; відмінність за видами джерел, часом і способами інституціоналізації окремих прав та свобод у національних системах права.

У дослідженні наголошено на можливості реалізації «права людини на безпеку» як у загальному, так і в спеціальному правовому режимі, що стосується окремих категорій осіб, які потребують підвищеного рівня безпеки та захисту: державних службовців і посадових осіб, дітей, осіб з інвалідністю, меншин, біженців, жінок.

Окрім того, запропоновано чотирирівневу ієрархічну побудову принципів права людини на безпеку, що складається із: загальноправових принципів, які забезпечують безпеку людини – гарантований захист її життя, здоров'я тощо; галузевих принципів у сфері безпеки прав людини, оскільки вони є основою захисту прав і свобод людини; інституціональних принципів, що передбачають реалізацію права людини на безпеку як комплексного явища, в якому елементами соціально-інституціонального середовища виступають особа, суспільство, держава та міжнародна спільнота; принципи

обмеження прав і свобод людини, які застосовуються в інтересах безпеки особи, суспільства та держави і світу.

Визначено також основні аспекти взаємозалежності національної безпеки та права людини на безпеку, які побудовані на їх кореляції з метою забезпечення суміжних сфер життєдіяльності людини – соціально-економічної, політичної, правової тощо; окреслено передумови взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами національної безпеки: взаємозумовленість діяльності людини, держави, суспільства, міжнародної спільноти; сприяння міжнародних сил забезпеченню безпеки прав людини; регламентацію підстав і меж обмежень прав людини в ситуаціях загроз і ризиків; обмеження публічної влади основними правами і свободами людини та громадянина; збереження незалежності та неупередженості судових інституцій незалежно від змін у суспільно-політичному ладі.

Запропоновано авторську класифікацію видів загроз безпеці за суб'єктним складом, яка дає змогу оцінити ступінь небезпеки загроз, проаналізувати їх види, як-от: загроза безпеці з боку людини; загроза безпеці з боку суспільства; загроза безпеці з боку держави; загроза безпеці на глобальному рівні. Також визначено та обґрунтовано найбільш вразливі сфери у механізмі забезпечення безпеки людини, до яких належать такі, як державно-правова, суспільно-політична, цивільно-правова, техногенна, економічна, соціальна, соціально-психологічна, культурна, духовна, інформаційна, віртуально-цифрова, екологічна, військово-політична.

Наголошено, що відбувається трансформація права людини на безпеку у комплексне право на рівні міжгалузевого інституту, про що свідчить європейський досвід забезпечення права людини на безпеку, який демонструє ефективні механізми в умовах як мирного часу, так і збройного конфлікту. Зокрема, практика Європейського суду з прав людини у справах щодо порушення права на життя (ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) та заборони катувань (ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) вказує на комплексність цього права.

Водночас підкреслено, що Україна потребує системної трансформації юридичних механізмів забезпечення та захисту права людини на безпеку в умовах сучасних викликів національній безпеці України, що обумовлює необхідність упровадження комплексного підходу до реформування наявних правових, організаційних та інформаційно-комунікаційних інструментів у цій сфері, які мають впливати на вирішення основних завдань у механізмі правового регулювання забезпечення безпеки, зокрема: утвердження в суспільстві принципів рівності, свободи й демократії, соціальної справедливості, визнання людини найвищою соціальною цінністю; усунення потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, воєнних конфліктів та суспільних катастроф; стимулювання до використання в суспільстві таких способів вирішення складних проблем, як переговори (медіація), діалоги тощо; удосконалення механізмів реалізації норм права в Україні.

З'ясовано, що формування такого комплексного інституту, як право людини на безпеку, в національному законодавстві можливе за умови внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» щодо: розширення переліку загроз національній безпеці з акцентом на забезпечення особистої безпеки громадян України; визначення критеріїв пропорційності та обережності при застосуванні сили; встановлення санкцій за порушення положень Додаткових протоколів до I та II Женевських конвенцій.

Також висловлено думку, що Закон України «Про національну безпеку України» оперує поняттями, які дещо підміняють його зміст. Йдеться про вихідну категорію «національна», що є похідною від поняття «нація», а відтак базове поняття Закону дещо розмите й некоректне. По-перше, поняття «нація» залишається термінологічно суперечливим, з великою кількістю підходів до його трактування, з-поміж яких вирізняються етнічний та політичний. Саме політична теорія нації лежить в основі законодавства в сучасних правових системах (принаймні романо-германської та англосаксонської правових сімей), а також міжнародних нормах. Оскільки держава – це домінуюча політико-територіальна форма організації

суспільства у сучасному світі, то й поняття національної безпеки треба розглядати передусім через державу як суб'єкта та об'єкта безпеки. Тому більш чітка термінологічна назва базового закону в сфері безпеки має формулюватися так: «Про безпеку людини, суспільства та держави».

Наукова робота ґрунтується на системі методів пізнання, вивчення комплексних міжгалузевих політико-правових явищ, шляхом конвергенції загальнонаукових, спеціальнонаукових та приватнонаукових методів у дослідженні права людини на безпеку.

Ключові слова: безпека, людина, суспільство, держава, права людини, захист прав людини, право на безпеку, загрози, конституція, свобода, міжнародна безпека, міжнародні стандарти, інформаційна безпека, національна безпека, національні інтереси.

ABSTRACT

Kiriiienko T. P. The human right to security: a theoretical and legal study. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the field of 081 'Law'. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2025.

The thesis provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the human right to security and, based on this analysis, identifies the specific features of the mechanism for implementing this right in modern conditions.

The author identifies the specific features of the concept of 'human right to security' and formulates his own definition of the concept of 'human security' based on a comprehensive approach to understanding the human right to security. Human security is a system of interrelated and interacting social relations, varying in scope and nature, which form a state in which a person, society, state and international community are able to withstand existing and foreseeable challenges or negative influences, both external and internal. At the same time, ensuring human security has a multi-layered component, which includes features of an inter-sectoral legal institution and a multi-level system that provides for the interaction of all its components (individuals, the state, society and the international community).

At the same time, it was found that the legislator did not directly enshrine the human right to security in any of the national constitutions, including the Constitution of Ukraine of 1996. However, the rights to certain types of security are enshrined: the right to personal security, the right to economic security, the right to social security, the right to environmental security, and the human right to information security. The author draws such conclusions based on the analysis of the national legislation, and as a result of scientific research in the field of human rights, the author elaborates the stages of conceptual development of the human right to security and identifies five main stages: the philosophical and scientific period (XIV–XV centuries – XVI–XVII centuries); the period of bourgeois

revolutions and legal consolidation of human rights (the second half of the seventeenth century - the beginning of the twentieth century); the transitional stage - the period between the two world wars (1918–1939), the period of institutionalisation of the human right to security at the international level (1945–1980), and the modern period (the second half of 1980 – the present). The author also identifies the factors which, in the author's opinion, explain the reasons for the differences in the periodisation of the concepts of the human right to security in different countries: chronological differences in the processes of transformation of society in different parts of the world in specific historical periods; belonging to different types of states, given the formation and civilisation approaches to their typology; differences in the types of sources, time and methods of institutionalisation of certain rights and freedoms in national legal systems.

The study emphasises the possibility of implementing the ‘human right to security’ both in the general legal regime and in a special regime that concerns certain categories of persons in need of increased security and protection: public servants and officials, children, persons with disabilities, minorities, refugees, women.

In addition, the author proposes a four-level hierarchical structure of the principles of the human right to security, consisting of: general legal principles ensuring human security – guaranteed protection of life, health, etc.; sectoral principles in the field of human rights security, since they are the basis for the protection of human rights and freedoms; institutional principles providing for the implementation of the human right to security as a complex phenomenon in which the elements of the social and institutional environment are the individual, society, the state and the international community; principles of restriction of human rights and freedoms applied in the interests of security of the individual, society and the state.

The main aspects of the interaction between national security and human rights to security have also been identified, which are based on their correlation with the aim of ensuring related areas of human life – social and economic,

political, legal, etc. and the prerequisites for relations between subjects and objects of national security have been outlined: the interdependence of the activities of individuals, the state, society and the international community; the promotion of international forces to ensure the security of human rights; the regulation of the conditions and limits of human rights restrictions in the face of threats and risks; public authority must be limited by the fundamental rights and freedoms of individuals and citizens; a prerequisite for relations is the preservation of the independence and impartiality of judicial institutions, regardless of changes in the socio-political composition.

The author also proposes his own classification of types of security threats by subject composition, which makes it possible to realistically assess the degree of danger of threats and analyse their types: threats to security from individuals; threats to security from society; threats to security from the state; threats to security at the global level. The most vulnerable areas in the mechanism of ensuring human security have also been identified and substantiated, including the following: state and legal, socio-political, civil and legal, technogenic, economic, social, socio-psychological, cultural, spiritual, information, cyber security, environmental, military and political.

It is emphasised that the human right to security is undergoing a transformation into a comprehensive right at the level of an interdisciplinary institution, as evidenced by the European experience of ensuring the human right to security, which demonstrates effective mechanisms in both peacetime and armed conflict. In particular, the practice of the European Court of Human Rights in cases concerning violations of the right to life (Article 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) and the prohibition of torture (Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) points to the complexity of this right.

At the same time, it was emphasised that Ukraine needs a systematic transformation of legal mechanisms for ensuring and protecting the human right to security in the context of contemporary challenges to Ukraine's national security,

which necessitates the implementation of a comprehensive approach to reforming existing legal, organisational and information communication tools in this area and should influence the solution of key tasks in the mechanism of legal regulation of security, in particular: the establishment of the principles of equality, freedom and democracy, social justice, and the recognition of the human being as the highest social value in society; eliminating potential internal and external threats, military conflicts and social disasters; encouraging the use of such methods of solving complex problems as negotiations (mediation), dialogues, etc. in society; improving the mechanisms for implementing legal norms in Ukraine.

The formation of such a comprehensive institution of human rights to security in national legislation is possible provided that proposals are submitted to the Law of Ukraine 'On National Security of Ukraine' regarding: expanding the list of threats to national security with an emphasis on ensuring the personal safety of citizens; defining criteria of proportionality and caution in the use of force; establishing sanctions for violations of the provisions of the Additional Protocols to the Geneva Conventions I and II.

There is also a view that the Law of Ukraine 'On National Security of Ukraine' uses concepts that to some extent distort its meaning. This concerns the basic category of 'national', which is derived from the concept of 'nation', and hence the basic concept of the Law is rather vague and incorrect. Firstly, the concept of 'nation' remains terminologically controversial, with a large number of approaches to its interpretation, among which ethnic and political ones occupy a prominent place. It is the political theory of the nation, whose emergence is associated with the name of H. Grotius, that forms the basis of legislation in modern legal systems (at least in the Romano-Germanic and Anglo-Saxon legal families), as well as international norms. Since the state is the dominant political and territorial form of social organisation in the modern world, the concept of national security is primarily derived from the state as the subject and object of security. Therefore, in our view, a more precise terminological name for the basic

law in the field of security should be formulated as ‘On the security of the individual, society and the state’.

The scientific research is based on a system of methods for studying complex interdisciplinary political and legal phenomena, through the convergence of general scientific, specialised scientific and private scientific methods in the study of human rights to security.

Key words: security, human, society, state, human rights, protection of human rights, right to security, threats to security, constitution, freedom, international security, international standards, information security, national security, national interests.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ,

у яких опубліковані основні наукові результати відповідно до постанови

Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44:

1. Кірієнко Т. П. Еволюція підходів до розуміння поняття «право людини на безпеку»: вітчизняна та зарубіжна доктрина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 77. Ч. 1. С. 95–103.

2. Кірієнко Т. П. Забезпечення безпеки людини на глобальному рівні: виклики і завдання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 27–30.

3. Кірієнко Т. П. Забезпечення безпеки людини (humansecurite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 27–33.

4. Кірієнко Т. П. Принципи обмеження права і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 81 (1). С. 116–124.

5. Кірієнко Т. П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право: збірник наукових праць*. Кропивницький. 2025. Вип. 9. С. 116–122.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кірієнко Т. Право людини на безпеку. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: зб. тез доп. учасн. VIII Всеукр. круглого столу (м. Львів, 8 груд. 2022 р.). Упорядники: Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 84–86.

2. Кірієнко Т. П. Прояв права людини на безпеку в безпекових середовищах. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез

Міжнар. круглого столу (м. Львів, 23 лют. 2023 р.). Упорядники: Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 82–85.

3. Кірієнко Т. П. Концептуальні засади безпеки людини: тенденції глобалізації. *Recent Trends in Science: Proceeding of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*, May 4–5, 2023. Dnipro, 2023. Р. 159–161.

4. Кірієнко Т. П. Торгівля людьми та безпека людини: концептуальні засади забезпечення міжнародної співпраці держав. *Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Україна та світ* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 9 черв. 2023 р.). Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 93–98.

5. Кірієнко Т. П. Право людини на безпеку як фундаментальне конституційне право. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період* : матер. наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2023 р.). Упорядники: Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 77–79.

6. Кірієнко Т. П. Соціальна безпека людини в умовах війни: сучасний стан та шляхи забезпечення. *Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період* : зб. тез доп. учасн. Всеукр. круглого столу (м. Львів, 15 груд. 2023 р.). Упорядники : Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 89–92.

7. Кірієнко Т. П. Безпека особистості та міжнародна безпека в умовах війни в Україні: глобальні тенденції та загрози. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : матер. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 лют. 2023 р.). Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 404–408.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ	28
1.1. Стан наукового дослідження права людини на безпеку.....	28
1.2. Система методів дослідження права людини на безпеку.....	42
1.3. Особливості змістовного наповнення поняття «право людини на безпеку».....	48
Висновки до розділу 1	66
РОЗДІЛ 2. ПРАВО НА БЕЗПЕКУ ЯК БАЗОВЕ ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ	71
2.1. Право людини на безпеку в системі особистих прав людини.....	71
2.2. Основні аспекти взаємодії національної безпеки та права людини на безпеку.....	90
2.3. Загрози безпеці людини як підсистемі національної безпеки	105
Висновки до розділу 2.....	128
РОЗДІЛ 3. ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ	131
3.1. Особливості юридичних механізмів забезпечення та захисту права людини на безпеку в сучасних умовах.....	131
3.2. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у правову систему України.....	137
3.3. Забезпечення права людини на безпеку у надзвичайних ситуаціях та в умовах воєнного стану.....	154
Висновки до розділу 3.....	177
ВИСНОВКИ.....	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195
ДОДАТКИ.....	240

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПО	внутрішньо переміщена особа
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
КМУ	Кабінет Міністрів України
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МГП	міжнародне гуманітарне право
МКС	Міжнародний кримінальний суд
МКЧХ	Міжнародний комітет Червоного Хреста
НД	неурядові організації
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПВК/ПОК	приватні військові і охоронні компанії
РБ ООН	Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
СБУ	Служба безпеки України
ТЦК та СП	територіальний центр комплектування та соціальної підтримки

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Безпека у всі часи розвитку цивілізації була і залишається фундаментальною потребою і надважливою цінністю для кожної держави. Утім сьогодні її зміст набуває особливої значущості як захист людини й суспільства в контексті забезпечення соціальної безпеки загалом. В умовах сучасних глобально-соціальних трансформаційних процесів і постійних потенційних загроз безпеці актуалізується проблематика права на безпеку як основоположного права людини.

Забезпечення безпеки людини як однієї з пріоритетних функцій держави є змістом політики України у сфері національної безпеки. Саме від виду політичного режиму залежить і розуміння змісту безпеки, і формування механізму її забезпечення на державному рівні. Україна, як і більшість держав у сучасному світі, є демократичною, правовою державою. Демократія ж – найефективніший механізм вирішення політичних питань, а також реалізації громадянських ініціатив з питань забезпечення національної безпеки. Проте під впливом різноманітних зовнішніх і внутрішніх чинників навіть у демократичних державах можуть формуватися такі системи забезпечення безпеки людини, які не завжди відповідають ідеалам демократії та конституційним засадам захисту прав людини, принципу верховенства права. Порушення конституційних засад задля забезпечення безпеки створює небезпеки й загрози для людини, суспільства та держави загалом. Окрім того, на стан безпеки в державі впливають й інші чинники, серед яких: глобалізація, технологічна революція, ступінь захищеності інформаційного простору, досягнення сучасної науки та медицини тощо. З огляду на це, в сучасному суспільстві загострюються проблеми та частішають випадки негативного впливу на безпеку людини у всіх сферах її життєдіяльності.

Із розвитком людського суспільства, поступовою трансформацією ролі держави у механізмах закріплення, гарантування й реалізації прав, свобод та

законних інтересів людини і громадянина зростає значення держави у забезпеченні безпеки особи, зокрема й в Україні. Відповідно взаємовідносини, які виникають між державою, суспільством і громадянином під впливом демократичних чинників, зумовлюють зміну категорії «безпека», наповнення її новим змістом, центральним елементом якої стає власне сама людина. Зважаючи на вказане, виникає потреба у переосмисленні та формуванні нових концептуальних засад права людини на безпеку в нинішніх умовах демократичного розвитку України як правової держави. Тому перед сучасними дослідниками безпеки стоїть завдання виявлення особливостей змістовного наповнення права людини на безпеку та механізму його забезпечення і захисту.

Ступінь розробленості теми дослідження. Питання правової природи й особливостей права людини на безпеку були предметом аналізу в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Йдеться, зокрема, про монографії, дисертації, наукові статті та інші публікації. Втім актуальність пропонованого дослідження зумовлена теоретичною неопрацьованістю питань, пов'язаних з удосконаленням правового регулювання задля унеможливлення порушення права людини на безпечне середовище. В напрямі заявленого інтересу наукового пошуку до проблем безпеки виокремлено:

- теоретико-методологічні та філософські напрями дослідження проблеми безпеки людини, суспільства та держави (зокрема, наукові публікації О. Антонової, О. Бондара, О. Барабаш, О. Балинської, О. Барановського, В. Вовк, Г. Джагупова, Ю. Луценко, А. Капуловського, І. Корж, В. Кучера, О. Рудої, Л. Малюти, О. Нагули, О. Тихонова, Т. Цюман, О. Чубукової та ін.);

- теоретико-прикладні аспекти категорії «безпека», її елементів, видів, наприклад, дослідження інформаційної, економічної, політичної, воєнної, екологічної, соціальної та інших видів безпеки, які мають місце в сучасній державі (наукові доробки таких учених, як В. Артемов, В. Башук,

В. Білий, П. Богуцький, О. Борисова, О. Бондар, О. Васильчишин, В. Васьковська, А. Войціховський, І. Кекіш, В. Мельник, Т. Подорожна, В. Супрун, В. Титор, В. Тихий та ін.);

- дослідження проблем безпеки крізь призму функціонування соціальних систем та наявних загроз, ризиків, викликів світового масштабу тощо (наукові розвідки таких науковців, як Н. Буняк, К. Бондаревська, В. Березуцький, М. Воротнюк, Н. Галайко, Н. Кулалаєва, В. Столяренко та ін.).

Тимчасом наявні дослідження доволі фрагментарні та не охоплюють усього спектру проблем безпеки як явища правової дійсності. Адже проблема порушення національної безпеки та безпеки людини особливо гостро постала з початком війни в Україні з боку рф. Повномасштабне вторгнення 2022 року показало, що порушення територіальної цілісності Української держави має наслідком грубе порушення прав і свобод людини, зокрема права людини на життя. Окрім того, порушення прав і свобод громадян України призводить до порушення демократичних засад держави. В умовах збройної агресії рф проти України право на безпеку порушується і нівелюється щодня. Війна однозначно негативно впливає на функціонування важливих життєвих алгоритмів людини, на забезпечення її основних потреб, її розвиток і психоемоційний стан. Відповідно, актуальності набуває необхідність дослідження теоретичних і практичних аспектів забезпечення й захисту права людини на безпеку. Тож цей інститут, його особливості й механізми забезпечення та захисту в надзвичайних ситуаціях та в умовах війни в Україні має великі перспективи подальшого вивчення і дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затвердженого постановою КМУ від 09.05.2023 р. № 463, Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після

припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою КМУ від 30.04.2024 р. № 476, Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, а також теми науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ з державною реєстрацією на 2019–2024 роки «Держава і право: філософсько-правовий та теоретико-історичний виміри» (№ 0122U002405).

Метою дисертації є теоретико-правовий аналіз права людини на безпеку та визначення особливостей механізму реалізації цього права в сучасних умовах.

Для досягнення вказаної мети було визначено такі **завдання**:

- розробити етапність концептуального розвитку права людини на безпеку;
- охарактеризувати систему методів дослідження права людини на безпеку;
- визначити особливості змістовного наповнення поняття «право людини на безпеку»;
- проаналізувати системно-структурні зв'язки права людини на безпеку у сфері реалізації інших прав людини;
- з'ясувати основні аспекти взаємодії національної безпеки та права людини на безпеку;
- охарактеризувати загрози безпеці людини як підсистемі національної безпеки;
- встановити особливості юридичних механізмів забезпечення та захисту права людини на безпеку в сучасних умовах;
- обґрунтувати доцільність імплементації норм міжнародного гуманітарного права у правову систему України;
- визначити особливості обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення й захисту права людини на безпеку як складової частини системи прав людини та підсистеми національної безпеки держави.

Предмет дослідження – право людини на безпеку, його теоретико-правове розуміння.

Методологічна основа дослідження – це комплекс загальнонаукових та спеціальних юридичних методів пізнання, за допомогою яких розкривається предмет нашого дослідження, що дає змогу виконати поставлені завдання. Застосування діалектичного методу допомогло проаналізувати поняття «право людини на безпеку», розкрити його змістовне наповнення, структуру та видову розмаїтість (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3); сформулювати висновки щодо різновидів та природу загроз (небезпек) праву людини на безпеку (підрозділ 2.3). За допомогою порівняльно-правового методу з'ясовано особливості реалізації права людини на безпеку в зарубіжних країнах (США, Франції тощо) та можливість використання їх позитивного досвіду (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 3.2). Історико-правовий метод слугував розкриттю змісту і структури основних етапів виникнення й розвитку права людини на безпеку, умов та чинників, що впливають на його закріплення на рівні чинного законодавства (підрозділ 1.1). Феномен безпеки також досліджено за допомогою соціологічного методу, який виявив реальний стан захищеності людини, суспільства і держави від потенційних викликів та загроз у нинішніх умовах (підрозділи 2.2, 2.3, 3.3). Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу різноманітних джерел права та особливостей дії їхніх норм у забезпеченні безпечного середовища людини та реалізації права на безпеку (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Науково-теоретичною основою дисертаційної роботи слугували наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних учених у сфері забезпечення національної безпеки та безпеки людини.

Нормативну базу дослідження становлять міжнародні нормативно-правові документи у сфері прав людини, Конституція України, закони та інші

нормативні акти України в досліджуваній сфері. Емпіричною основою розвідки є статистично-довідкові матеріали з теми дослідження, узагальнені дані судової практики, діяльності органів державної влади, публікації в засобах масової інформації.

Наукова новизна одержаних результатів визначається постановкою та вирішенням актуальної і багатоаспектної наукової проблеми права людини на безпеку як фундаментального права людини, а також як складової системи прав людини та підсистеми національної безпеки. У підсумку проведеного дослідження отримано нові наукові положення, які мають вагоме теоретичне і практичне значення для загальнотеоретичної юриспруденції. У межах дослідження:

уперше:

- розроблено періодизацію концептуального розвитку права людини на безпеку у світі, зокрема, виокремлено п'ять основних етапів: філософсько-науковий період (XIV–XV ст. – XVI–XVII ст.); період буржуазних революцій та нормативно-правового закріплення прав людини (II половина XVII ст. – початок XX ст.); перехідний етап – період між двома світовими війнами (1918 – 1939 рр.), період інституціоналізації права людини на безпеку на міжнародному рівні (1945 – 1980 рр.), сучасний період (II половина 1980 р. – сучасний період);

- визначено чинники, які пояснюють причини розбіжностей періодизації концепцій права людини на безпеку у різних країнах: хронологічні розбіжності процесів трансформації суспільства в окремих частинах світу; належність до різних типів держав з огляду на формаційний та цивілізаційний підходи до їх типологізації; відмінність за часом та способами інституціоналізації окремих прав та свобод у національних системах права;

- сформульовано авторське визначення поняття «право людини на безпеку» як фундаментальне конституційне право людини на безпечне існування та розвиток в умовах відсутності небезпек та загроз техногенного,

екологічного, військово-політичного та соціального характеру. Зазначено, що це право є передумовою для реалізації інших конституційних прав і свобод людини;

- встановлено, що принципи права людини на безпеку мають чотирирівневу ієрархічну будову: загальноправові принципи, галузеві правові принципи, інституціональні, принципи обмеження прав і свобод людини в інтересах безпеки особи, суспільства та держави;

- запропоновано внести зміни до Закону України «Про національну безпеку України», доповнивши його положення переліком загроз національній безпеці з акцентом на забезпечення особистої безпеки громадян; визначити в ньому критерії пропорційності та обережності при застосуванні сили; встановити санкції за порушення положень Додаткових протоколів до I та II Женевських конвенцій;

- рекомендовано змінити назву Закону України «Про національну безпеку України». Закон України «Про національну безпеку України» оперує поняттями, які дещо підміняють його зміст. Ідеться про вихідну категорію «національна», що є похідною від поняття «нація». Тому більш чітка термінологічна назва базового закону у сфері безпеки має формулюватися «Про безпеку людини, суспільства та держави»;

- визначено особливості правової регламентації реалізації механізму забезпечення та захисту права людини на безпеку (в умовах мирного часу та збройних конфліктів), які разом сприймаються як комплексний (відокремлений) міжгалузевий інститут, що обумовлює необхідність упровадження інтегрованого підходу до реформування існуючих правових, організаційних та інформаційно-комунікаційних інструментів цього інституту;

- зроблено висновок, що формування інституту права людини на безпеку можливе за умови прийняття окремого Закону України «Про право людини на безпеку». Він дасть змогу комплексно врегулювати інститут права людини на безпеку, визначити основні принципи, суб'єктів забезпечення

безпеки, систематизований перелік загроз безпеці людини, механізми реалізації права на безпеку та захист, юридичну відповідальність за порушення цього права;

удосконалено:

- авторське визначення поняття «безпека людини», що базується на комплексному підході до розуміння права людини на безпеку. Безпека людини – це система взаємопов’язаних та взаємодіючих різних за обсягом і характером суспільних відносин, які формують відповідний стан, за якого людина (особа), суспільство, держава та міжнародна спільнота здатні протистояти наявним і прогнозованим викликам або негативним впливам – як зовнішнім, так і внутрішнім. При цьому забезпечення безпеки людини має: а) багат шарову складову, що охоплює ознаки міжгалузевого інституту права з відокремленою системою (комплекс прав і свобод, які формують основу права людини на безпеку), принципами, функціями та механізмами забезпечення; б) багаторівневу систему, що передбачає взаємодію всіх її складових (людини, держави, суспільства та міжнародної спільноти). Втім пріоритетність у забезпеченні безпеки визначених складових можуть змінюватися залежно від характеру загроз;

- поняття права людини на безпеку, під яким слід розуміти невід’ємне природно-правове та універсальне суб’єктивне право кожної особи, що виражає її можливість існування, розвитку та самореалізації в умовах захищеності від різних видів загроз життю, здоров’ю, свободам, гідності та іншим основоположним цінностям, забезпечене системою правових, політичних, соціальних та інституційних гарантій з боку держави та міжнародної спільноти;

- обґрунтування висновку, що право людини на безпеку визначено як основоположне право людини, яке включає відсутність загроз у всіх сферах життєдіяльності суспільства з метою реалізації законних інтересів, недоторканності та свободи людини. Права людини, сама людина і її безпека є квінтесенцією світоустрою, і з урахуванням цього держава та національна

безпека повинні служити на благо цієї цінності. Концепція безпеки людини є головним складником національної безпеки, наповнюючи її гуманістичним змістом;

- наукову позицію про те, що особливості обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні повинні відповідати таким принципам: принципу пропорційності (співвідношення мети обмежень зі засобами та способами її досягнення – збалансованість публічних інтересів та інтересів окремої людини в разі виникнення потреби в обмеженні її прав); принципу економічної ефективності (наявність економічних вигод, які не повинні приносити більшої шкоди, ніж загрози, проти яких вони спрямовані); принципу регламентації запроваджуваних обмежень (строк, на який запроваджуються обмеження, коло осіб, сфера діяльності або територія, на які поширюються обмеження, характер запроваджуваних обмежень (постійний чи тимчасовий)) тощо;

набули подальшого розвитку:

- методологічні підходи наукового дослідження комплексних міжгалузевих політико-правових явищ (у тому числі права людини на безпеку) шляхом конвергенції загальнонаукових, спеціальнонаукових та приватнонаукових методів дослідження;

- ідеї щодо розмежування правових режимів забезпечення права людини на безпеку: загального та спеціального. Виокремлено категорії осіб, щодо яких застосовується спеціальний правовий режим забезпечення прав людини: діти, жінки, біженці, державні службовці і посадові особи, меншини, особи з інвалідністю тощо;

- класифікація видів загроз праву людини на безпеку за суб'єктним складом. Така класифікація надає можливість реально оцінити ступінь небезпеки загроз, проаналізувати їх види: загроза безпеці з боку людини, загроза безпеці з боку суспільства, загроза безпеці з боку держави, загроза безпеці на глобальному рівні;

- передумови взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами

національної безпеки: взаємозумовленість діяльності людини, держави, суспільства, міжнародної спільноти; сприяння міжнародних сил забезпеченню безпеки прав людини; регламентація умов і меж обмежень прав людини в умовах загроз і ризиків; необхідність обмеження публічної влади основними правами і свободами людини та громадянина; збереження незалежності та неупередженості судових інституцій попри зміни в суспільно-політичному складі;

- наукові дослідження юридичних механізмів забезпечення права людини на безпеку, які спрямовані на розмежування аспектів його прояву, зокрема статичний (як сукупність можливостей для самої людини та гарантій з боку суспільства, держави, міжнародної спільноти) і динамічний (через відповідні механізми, здатні захистити це право). Юридичні механізми забезпечення безпеки прав людини мають ефективно впливати на вирішення основних завдань у механізмі правового регулювання забезпечення безпеки, зокрема: утвердження в суспільстві принципів рівності, свободи і демократії, соціальної справедливості, визнання людини найвищою соціальною цінністю; усунення потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, воєнних конфліктів та суспільних потрясінь; культивування в суспільстві таких способів вирішення складних проблем, як переговори (медіація), діалоги тощо; удосконалення механізмів реалізації норм права в Україні.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

- *науковій діяльності* – для проведення подальших наукових досліджень права людини на безпеку в сучасній юридичній науці;
- *правотворчій діяльності* – для подальшого удосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки та безпеки людини;
- *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності органів державної влади щодо забезпечення та захисту права людини на безпеку;

- *освітньому процесі* – матеріали дисертації використовуються в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Міжнародне право», «Міжнародний захист прав людини» (акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ від 29.05.2024 № 33), а також можуть бути використані під час підготовки методичних матеріалів з таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Конституційне право», «Право Європейського Союзу».

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовано на підставі особистих досліджень завдяки опрацюванню й аналізу наукових, нормативних і статистичних джерел.

Апробація результатів дисертації проводилася шляхом їх обговорення на наукових, науково-практичних конференціях міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівня. Основні положення роботи апробовані на науково-практичних заходах: VIII Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції» (м. Львів, 8 грудня 2022 р.); Міжнародному круглому столі «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 23 лютого 2023 р.); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Recent Trends in Science Proceeding of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference» (м. Дніпро, 4–5 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Україна та світ» (м. Львів, 9 червня 2023 р.); науковому семінарі «Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період» (м. Львів, 23 червня 2023 р.); Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період» (м. Львів, 15 грудня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 22–23 лютого 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 12 наукових публікаціях, з яких: 5 наукових статей у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, та 7 тез виступів на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота викладена на 250 сторінках, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 178 сторінок. Список використаних джерел (416 найменувань) розміщено на 44 сторінках.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ

1.1. Стан наукового дослідження права людини на безпеку

Довготривала соціально-економічна криза, загрозливі тенденції розвитку сучасного суспільства змушують по-новому переглянути зміст безпеки з точки зору захисту прав людини, стабільності суспільства та держави. Позаяк забезпечення безпеки вважається однією з найважливіших умов існування соціуму як спільноти людей. І це передбачає формування нових підходів до дослідження теоретико-правових аспектів безпеки та оновлених механізмів її забезпечення. Означені аспекти продиктовані вже наявними філософськими уявленнями та історичним розвитком суспільства і держави.

Філософські дослідження проблем безпеки людини, суспільства, держави та їх взаємозв'язок у контексті цивілізаційного розвитку знайшли своє відображення у працях таких відомих мислителів, як Платон, Аристотель, Т. Кампанелла, Т. Мор, Т. Мюнцер, Д. Вінстенлі, Ж. Мельє, Г. Маблі, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Вольтер, Ж.-А. Кондорсе, Д. Дідро та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що історія виникнення і розвитку феномену безпеки людини, суспільства і держави сягає корінням у далеке минуле, яке вимірюється не одним тисячоліттям. Зважаючи на обсяг досліджень із теми безпеки людини, вважаємо за доцільне зосередити увагу на основних етапах її розвитку.

Класичний етап розвитку людини та прав на безпеку (XIX – початок XX ст.) фокусується на проблемах взаємодії суспільства й особистості. Цьому присвячено філософські дослідження М. Вебера, Е. Дюркгейма, О. Конта, А. Сен-Сімона, Г. Спенсера та ін. У той період також формуються нові напрями дослідження проблематики людини, суспільства і держави як

культурно-антропологічних та психоаналітичних явищ, їх особливостей. Це відображено передусім у працях У. Гумбольта, Е. Тайлора, Л. Моргана, З. Фрейда, К. Юнга та ін.

Період ХХ ст. характеризується дослідженням місця та ролі людини в суспільних процесах. У заданому аспекті доречно назвати наукові доробки І. Бентама, Т. Блумера, Т. Парсонса, А. Парето, П. Жане, Р. Дарендорфа, Л. Козера, А. Рапопорта, М. Дейна, С. Шикмана та ін. Зазначені дослідники акцентували увагу на проблемах конфліктології, на домінуванні соціального середовища над людиною та формою її поведінки. Таким чином зародився біхевіоризм як напрям філософії, який репрезентують представники позитивістської теорії права. Основним їх завданням є розгляд людини як об'єкта суспільних відносин.

У межах означеного періоду також варто виокремити дослідження Дж. Агассі, Т. Адорно, А. Адлера, Ю. Габермаса, К. Хорні, Дж. Г. Міда, Ч. Кулі, Г. Маркузе, Ж. Гранже, К. Поппера, П. Рікєрта, Е. Фромма та ін. Ці дослідники розкривали зміст безпеки людини крізь призму суб'єктивістського розуміння природи людини. Кінець 1960-х років ознаменувався активними дослідженнями проблем людини в умовах інформаційного розвитку суспільства, про що йдеться в роботах Р. Арона, Д. Белла, Н. Вінера, О. Тоффлера, У. Ешбі та ін.

Взагалі тлумачення поняття «безпека» неодноразово зазнавало змін, від малоусвідомлюваних уявлень про безпеку в бік більшої раціоналізації визначення цього поняття.

Окремими постатями в контексті розуміння державно-правових явищ постають представники класичної німецької філософії В.-Г. Гегель та І. Кант. Згідно з науковими поглядами Гегеля, провідну роль у забезпеченні безпеки індивідів виконує власне держава. На думку філософа, держава є головним гарантом безпеки. У філософських концепціях Канта окрема увага приділялася питанням держави та права, більш того, його вважають одним із засновників ідеї правової держави, що базується на суспільному договорі та

взаємній відповідальності держави і людини. При цьому держава розглядається як механізм забезпечення безпеки, прав та свобод людини і суспільства.

Дослідники виокремлюють такі основні рівні безпеки: індивідуальна безпека; національна безпека; глобальна безпека [162].

Безпеку як основну цінність і право людини вперше почали розглядати в межах західного світу в період буржуазних революцій XVII – XVIII століть. У відомому всім документі Біллі про права 1689 року, прийнятому в Англії, в американській Декларації незалежності 1776 року та у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 року безпека позиціонується як невід’ємне право людини [33, с. 44].

Уперше сучасна концепція безпеки людини була сформульована під час заснування Міжнародного Комітету Червоного Хреста (17 лютого 1863 р.) і згодом розвинута в Загальній декларації прав людини [77]. Питання розширення наявної концепції безпеки порушував ще 1961 року Президент США Дж. Кеннеді у зверненні до Генеральної Асамблеї ООН. Свого часу він зазначив, що «політичний суверенітет є глузуванням без наявності засобів протистояння бідності, неписьменності та хворобам. Самовизначення є лише слоганом, якщо майбутнє не має надії» [358].

Значний внесок у формування концепції безпеки людини і права людини на безпеку належить концепції «чотирьох свобод», сформульованій колишнім президентом США Ф. Д. Рузвельтом у зверненні до Конгресу США [47]. Відповідно до концепції, запропонованої Рузвельтом, захист прав людини, враховуючи соціальні й економічні права, є фундаментом для підтримки миру в усьому світі. Його погляди на зміст національної безпеки стали основоположними в розумінні безпеки людини [47].

Наступний етап у побудові сучасної концепції безпеки людини розпочався у 1982 році як результат роботи Комісії з роззброєння й безпеки (Пальме) [331], Комісії з проблем світового розвитку (Брандта) 1983 року

[330], Всесвітньої комісії з навколишнього середовища та розвитку (Брундтланд) 1988 року [384].

Тим часом 80-і роки XX ст. стали визначальними для вивчення проблем безпеки з точки зору різноманітних гуманітарних катастроф [332; 334; 341; 344; 368; 385; 394; 396].

Понятійний апарат досліджень проблем безпеки остаточно розпочинає формуватися в середині XX ст. Його розвиток починається в межах теорії міжнародних відносин, закладеної ще у період Нового часу. Концепції цього періоду розвитку характерні для дослідників таких підходів:

- реалістичний підхід, в основі якого лежать політико-філософські концепції Т. Гоббса, Н. Макіавеллі [3; 86]. Представники цього підходу трактують безпеку крізь призму влади, інтересів держави. Також основою їх вчень є ідея сили. До них варто віднести розвідки К. Волтца, Г. Моргентау [376; 409; 410] та ін.;

- ідеалістичний підхід, який свого часу був закладений відомим мислителем І. Кантом [3; 86]. У науковій літературі з проблематики людини, суспільства та держави ідеалістичний підхід знайшов свій вираз у наукових працях Р. Кларка і Л. Б. Сона. Відома їхня праця «Досягнення миру через світове право: два альтернативні шляхи» розкриває проблеми колективної безпеки і роззброєння в сучасному світі [328];

- інституційний підхід, яскравим представниками якого є Г. Гроцій [3; 86], Р. Когейн, Р. Аксельрод, Х. Хартендор [304; 349]. Ці дослідники зосереджували свою увагу на важливості політичних інститутів та їх взаємодії з представниками громадянського суспільства. Основний акцент у їхніх працях зроблено на вплив представників керівних еліт різних держав на проблеми національної безпеки у контексті прозорості безпекової політики.

Дещо ширше тлумачення терміна «безпека» простежується з кінця 1980-х років. У цей період в політико-правовій науці відбуваються зміни векторів дослідження поняття «безпека», які тепер не обмежуються військовими аспектами та роззброєнням. Формуються перші наукові школи і

напрями у вивченні теорії безпеки (це наукові доробки П. Вільямса, А. Коллінза, С. Клінгебела та ін. [329; 380; 411]). Також у цей період з'являються дослідження Б. Бюзана [316; 317], який був розробником підходу до забезпечення безпеки шляхом виявлення потенційних викликів і загроз. У межах цього періоду варто виокремити праці О. Вевера [407], який здійснив аналіз проблем безпеки, при цьому в її основу заклав саме безпеку суспільства. Таким чином, було уведено в науковий обіг нове розуміння безпеки крізь призму різних сфер людської життєдіяльності.

Значну роль у формуванні сучасної концепції безпеки людини відіграла ООН (1990-і роки). У цей період діяльність ООН фокусувалася на питаннях запобігання загрозам та викликам, які стояли перед людьми у всьому світі. Утім ці проблеми виходили за межі військової проблематики. Так, на рівні ООН у 1992 році була висунута ідея про невійськову природу загроз глобальній безпеці [310]. Пізніше основні положення концепції безпеки людини було викладено в наступних доповідях ООН (1994 р.). У цей період погляди ООН на безпеку були зосереджені саме на охороні здоров'я людей, медичному обслуговуванні [399].

Важливим аспектом формування теорії безпеки прав людини є діяльність Ради Безпеки ООН, основною метою якої вважається підтримка міжнародного миру та безпеки. З огляду на це були сформульовані рекомендації державам щодо забезпечення рівного доступу до основних видів медичної допомоги як одного із пріоритетних напрямів у сфері забезпечення безпеки людини [354].

Зважаючи на таку актуалізацію проблематики безпеки людини, дослідники почали вивчати ціннісні, соціокультурні та психологічні аспекти безпеки загалом, що зумовило виникнення таких напрямів, як філософія безпеки (О. Барановський [16]), соціологія і культура безпеки (Д. Клуш-Станська, В. Гейсан, В. Мошкін, Л. Романів, О. Пішак, Р. Бойчук, С. Артем'єв, О. Малько, О. Шароватова, О. Бригада, Б. Цимбал, О. Ковальов,

О. Ільїнський [152; 234; 343; 360]), психологія безпеки (Т. Цюман, О. Нагула [284]).

Дослідженням окремих аспектів безпеки в демократичних державах займалися зарубіжні вчені, які присвятили свої праці вивченню систем і концепцій безпеки (наукові розвідки С. Козея [362], Х. Хафтендорна [348; 349] та ін.).

У руслі досліджень безпеки в демократичних державах значне місце займає вивчення впливу демократичних процесів на розвиток і трансформацію різних сфер суспільства. У цьому контексті важливими є роботи іноземних дослідників І. Бентама [309], Д. Айкенберрі [355], Г. Зінна [416], С. Коена [395], М. Малі [370], Д. Райса [413], Д. Саймса [392], С. Волта [408] та ін. З-поміж вітчизняних політологів, які проводять дослідження в рамках транзитологічного підходу, варто згадати, зокрема, І. Тодорова, Я. Тимківа [262; 267].

Значну увагу на національному та міжнародному рівні приділено порівняльно-правовому аналізу проблематики безпеки в наукових працях Г. Алмонда, Дж. Павелла, А. Лейпхарта [302; 336; 365; 386] та ін.

Р. Лукхам у своїх працях зосереджував увагу на питаннях співвідношення безпеки і демократії, свободи і безпеки [367]. М. Хаас, Д. Бабст, Б. Рассетт вивчали безпеку в контексті дослідження теорії демократії, в основі якої лежать напрацювання щодо ведення воєн у демократичних і недемократичних державах [306; 347; 388].

Щороку дедалі більше вітчизняних учених [8; 19; 20; 61; 65; 263] цікавить окремий напрям безпеки, що присвячений аналізу місця людини в системі забезпечення безпеки. Напрацювання з цієї проблематики є доволі значними; це, зокрема: загальна теорія безпеки людини (Л. Аксворті, Дж. Неф, Р. Паріс [24; 28; 305; 378; 382; 387] та ін.), дослідження особистісної безпеки в рамках міжнародних відносин (М. Калдор, К. Томас, П. Хоуг [133; 350; 360; 398]), міждисциплінарні дослідження в поєднанні з аналізом питань екологічної безпеки (Н. Браун, А. Мак [314; 369]), ядерної

безпеки (Ш. Біб, М. Келдор [390]), соціальної безпеки (О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [252]), економічної безпеки (Ю. Абрамова, О. Руда, Л. Малюта, О. Чубукова, Р. Інглхарт, М. Бреннер [1; 236; 282; 247; 303; 348] та ін.), фінансової безпеки (О. Тихонова, Н. Галайко, О. Столяренко [44; 264]), ядерної безпеки (В. Стамат, А. Магда [135; 250] та ін.), політичної безпеки (В. Мельник [140] та ін.), інформаційної безпеки (С. Кавун, О. Панченко, Г. Сащук та ін. [87; 170; 241]).

У сучасних умовах відбувається зміна поглядів на проблему безпеки, трактування її як найважливішого пріоритету діяльності не тільки держави, але й усього суспільства. У науковий та практичний обіг введено поняття «національна безпека». На наш погляд, терміни «безпека» і «національна безпека» є взаємообумовленими, адже вони безпосередньо або опосередковано виражають єдину сутність – стан держави, за якого забезпечується її життєздатність, демократичний розвиток та збереження її фундаментальних цінностей і традицій, узгоджені відносини людини та держави, захист національних інтересів і досягнення національних цілей, здатність ефективно долати будь-які внутрішні та зовнішні загрози.

За умов, коли нормативне розуміння базових категорій «безпека», «безпека людини», «право людини на безпеку» є або розмитими, або взагалі відсутні, потрібно зосередитися на наукових підходах до формулювання зазначених понять. У цьому контексті попрацювали вчені-філософи, представники соціології, політології, економіки, психології, зокрема, на рівні дисертаційних, монографічних досліджень, такі як В. Башук [17], А. Мурашко [153], К. Бондаревська [25], О. Лазорко [126], О. Світлик [242], О. Делінський [59].

Щодо базової категорії «право людини на безпеку» варто зазначити, що це поняття лише починають досліджувати на рівні наукових розвідок. Існують поодинокі напрацювання вітчизняних авторів, які побічно торкаються цієї тематики. Серед них доречно виокремити дослідження М. Антоновича [8], О. Боднара [24], О. Барабаш [14; 15], В. Вовк [36; 37; 38],

Л. Фоміної [280], Т. Подорожної [181; 182; 183], О. Овчаренко [186], В. Кучера [120; 121; 122], М. Ковалів [95]. Утім, усі ці дослідження проводяться в контексті різних видів безпеки, наприклад, економічної, екологічної, інформаційної, воєнної безпеки. Поняття «безпека людини» в правовому полі України досліджувала О. Борисова [28].

Окрім того, вчені акцентують увагу на спеціальних правових режимах у питаннях забезпечення безпеки окремих категорій суспільства, які відповідно до норм міжнародного та національного законодавства перебувають (потребують) підвищеного рівня безпеки (захисту), а саме:

- забезпечення безпеки дитини як особи, що потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту. Скажімо, норми Преамбули Декларації прав дитини 1959 року створюють нормативну основу для формування спеціального правового режиму щодо забезпечення безпеки дитини [57]. Конвенція про права дитини (статті 3, 32) передбачає, що держави-учасниці повинні забезпечувати безпеку й охорону здоров'я дітей в установах, службах, органах, які піклуються про додержання та захист прав дітей. Також компетентні органи повинні забезпечувати право дитини «на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти» [100];

- забезпечення безпеки державних службовців і посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона відповідно до законів України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [193], «Про дипломатичну службу» [196] тощо;

- забезпечення безпеки осіб з інвалідністю, що передбачає надання соціальних послуг, пільг та забезпечення рівного доступу до освітніх, культурних послуг, правосуддя тощо. Тобто особи з інвалідністю в Україні володіють усіма соціально-економічними, політичними, особистими правами і свободами, закріпленими на конституційному рівні (ч. 1 ст. 46 Конституції України визнає право громадян на соціальний захист, що включає право на

забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом) [101], законами України (зокрема, в законах України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» окреслено умови для працевлаштування осіб з інвалідністю з урахуванням індивідуальних програм реабілітації та забезпечення інших соціально-економічних гарантій, передбачених законодавством) [218; 195], міжнародними договорами (як у Конвенції про права осіб з інвалідністю, яка проголошує рівні та невід’ємні права всіх людей, справедливість і загальний мир [216]) тощо.

Право на безпеку як фундаментальне право людини є предметом дослідження В. Вовк, яка справедливо, на наш погляд, визначає його як «інтегральне поняття», чим, на думку дослідниці, і «зумовлена значна кількість прав, які його конкретизують, – право на безпечне довкілля, право на якісну продукцію, право на мир, право на справедливі закони тощо, але найчастіше право на безпеку пов’язується з правом на життя» [36, с. 30; 37; 38]. В. Васьковська присвятила свої публікації проблемам права людини на безпеку та конституційно-правовому механізму його забезпечення [33]. Гарантування права громадян на безпеку досліджувала О. Балинська, акцентуючи увагу на тому, що «державна політика має формуватися з урахуванням того, що першим і головним об’єктом національної безпеки держави є людина і громадянин, їх конституційні права і свободи та життєво важливі законні інтереси, що, зокрема, відображають духовні, культурні, історичні цінності» [10, с. 458]. При цьому авторка враховує, що зі зміною соціально-політичних відносин, рівня економічного розвитку та інших попередньо згадуваних чинників можуть виникати нові аспекти етнонаціональної картини суспільства і держави [10, с. 458].

Незважаючи на широкий пласт досліджень проблем безпеки та безпеки людини зокрема, у вітчизняній юридичній науці відсутні комплексні дослідження у цій сфері. З огляду на предмет дослідження, можна констатувати прогалину теоретико-методологічного осмислення та всебічного розгляду проблем безпеки, де основним об'єктом і суб'єктом безпеки виступала б людина, її права та свободи. Так, за останні роки серед дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук лише кілька доречно зарахувати до досліджень власне проблем безпеки людини [21]. Та й то ці дослідження стосуються переважно техніко-технологічних, міжнародних, економічних, екологічних та соціальних проблем безпеки людини.

Періодизація формування концепції права людини на безпеку в різних країнах може істотно відрізнятись, що пояснюється низкою чинників:

- хронологічними розбіжностями процесів трансформації суспільства у різних частинах світу;
- належністю до різних типів держав з огляду на формаційний та цивілізаційний підходи до їх типологізації;
- відмінністю за часом та способами інституціоналізації окремих прав і свобод у національних системах права.

Враховуючи окреслені нами чинники та попередні дослідження у цьому підрозділі, можемо виокремити декілька етапів розвитку права людини на безпеку:

1. Філософсько-науковий період – період Ренесансу у Західній Європі та становлення ідей антропоцентризму і прав людини (див. табл. 1).

Таблиця 1

Період	Назва етапу	Дослідники	Результат етапу
XIV–XV ст. – XVI–XVII ст.	Філософсько-науковий період – епоха Ренесансу у Західній Європі та становлення ідей антропоцентризму і прав людини	Г. Гроцій, Т. Кампанелла, Д. Юм, Джон Лок, Т. Мор, Т. Гобста та ін.	Філософські дослідження проблем безпеки людини, суспільства, держави та їх взаємозв'язок у контексті цивілізаційного розвитку, формування ідеї обмеження держави у її впливі на особу, ідея природно-правової концепції прав людини.

2. Період буржуазних революцій та нормативно-правового закріплення прав людини на рівні декларацій та конституційних актів (II половина XVII – початок XX ст.) (табл. 2).

Таблиця 2

Період	Назва етапу/дослідники	Джерела права	Результат етапу
II половина XVII ст. – початок XX ст.	1. Період буржуазних революцій та нормативно-правового закріплення прав людини на рівні декларацій та конституційних актів. 2. Ж-Ж. Руссо, Т. Пейн, Т. Джеферсон, Кант, Гегель, П. Орлик, В. Стефанович, В. Васильович, Я. Величківський, О. Кістяківський, М. Полієнко та інші.	Білль про права, 1689 р. Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького, 1710 р. (Конституція Пилипа Орлика). Права, за якими судиться малоросійський народ. Декларація незалежності Сполучених Штатів, 1776 р.	Встановлено обмеження влади монарха та гарантовано ряд прав громадян, включаючи свободу вираження думки, свободу від зволікального арешту, право на справедливий суд та ін. У Конституції зафіксовано, що Генеральна Рада розглядає питання про безпеку держави, спільне благо, інші громадські справи тощо. Держава визнала за собою необхідність забезпечення безпеки громадян, проголошено ключові демократичні принципи: рівність людей, їхнє природне право на життя,

		Декларація прав людини і громадянина, 1789 р. Білль про права 1789—1791 рр.	свободу та прагнення до щастя, джерелом влади визначено народ. Проголошує основні права та свободи людини і громадянина та стала зразком закріплення прав людини у перших конституціях країн світу кінця XVIII – початку XIX століть. Прийнято перших десять поправок до Конституції США, які визначили правові механізми забезпечення безпеки людини.
--	--	---	---

3. Перехідний етап – період між двома світовими війнами (табл. 3).

Таблиця 3

Період	Назва етапу	Джерела права	Результат етапу
1918–1939 рр.	Період між двома світовими війнами	Розпад імперій: Австро-Угорської, Німецької, Османської та Російської, на уламках яких утворилися численні нові держави, зокрема Чехословаччина, Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, а також Королівство Сербів, Хорватів і Словенців (Югославія). Поява нових конституцій: Конституція Австрії, Конституція Ліхтенштейну, Конституція Латвійської Республіки, Конституція Лівану, Конституція Ірландії тощо. Українські радянські Конституції 1919, 1929, 1937 років.	Відбулося визнання країнами світу прав і свобод на конституційному рівні.

4. Період інституціоналізації права людини на безпеку на міжнародному рівні (див. табл. 4).

Таблиця 4

Період	Назва етапу	Джерела права	Результат етапу
1945–1980 рр.	Період інституціоналізації права людини на безпеку на міжнародному рівні.	Статут ООН. Загальна декларація прав людини, 10.12.1948 р. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 16.12.1966 р. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, 6.12.1966 р. Факультативні протоколи до міжнародних пактів.	Утворено Міжнародний трибунал. Розвинуто нову форму діяльності – миротворчі операції з метою підтримки міжнародного миру і безпеки. Остаточно сформувався на міжнародному рівні інститут прав і свобод людини.

5. Сучасний період розвитку права людини на безпеку (табл. 5).

Таблиця 5

Період	Назва етапу	Джерела права	Результат етапу
Друга половина 1980 р. – сучасний період	Сучасний період розвитку права людини на безпеку.	Рекомендації щодо міжнародної поведінки, пов'язаної з міжнародною та національною безпекою: Ради Безпеки ООН: Резолюція 1373, 2001 р.; Резолюція 1887, 2009 р.; Резолюція 2077, 2012 р.; Резолюція 1950, 2010 р.; Резолюція 1897, 2009 р.; Резолюція 105, 2008 р.; Резолюція 30/15, 2015 р.; ОБСЄ: Кодекс поведінки у військовій та політичній безпеці, 1994 р.; Нова Європейська Паризька хартія, 1990 р.; Лісабонська декларація, 1996 р.; Стратегія ОБСЄ щодо реагування на загрози безпеці та Європейська хартія безпеки 1999 р.	Відбулося завершення формування чотирьох поколінь прав людини, формування концепції права людини на безпеку як цілісного інституту, утворено міжнародні організації з безпеки, які відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки та захисті прав людини: ООН, Рада Безпеки ООН, ОБСЄ, СБУ.

Проблеми правового забезпечення питань безпеки людини, реалізація права на безпеку, а також юридичні механізми забезпечення цього права, на

жаль, не знайшли належного обґрунтування в сучасній юридичній науці. Наявні публікації у цій сфері зосереджені переважно на сфері міжнародних відносин і політичних процесів [279]. Незважаючи на те, що безпека, на думку вчених, є комплексним поняттям, пов'язаним із такими категоріями, як виклики, загрози, демократія, цінності, інтереси [109], слід констатувати про відсутність комплексних досліджень у сфері безпеки людини в умовах демократичного розвитку України.

Як ми зауважили, «безпека» є комплексним поняттям, яке охоплює різноманітні сфери суспільного життя, серед яких економічна, соціальна, техногенна, екологічна, демографічна, інформаційна, правова та інші, що зумовлює формування і нових видів безпеки. З огляду на це, безпека є поняттям системним та володіє цілісністю, власною ієрархічною будовою та має свою структуру. Саме тому безпеку можна визначити як стан діяльності держави, суспільства, людини за умови функціонування цілісних структур та інститутів.

Тимчасом у становленні нової концепції безпеки, в основі якої лежить саме концепція забезпечення безпеки людини, провідну роль виконує демократичний режим, який справляє безпосередній вплив на загальне розуміння безпеки та її забезпечення. Інші чинники, такі як тоталітарний режим, війни, техногенні катастрофи, тероризм, негативно впливають на стан безпеки людини. Тож саме держава (демократична, правова) має стати головним інструментом захисту безпеки людини та дбати про її інтереси.

Отже, вивчення доктринальних підходів до розуміння права людини на безпеку показало, що відбувається предметне розширення змісту безпеки у бік демократичних засад розвитку держави та визнання людини найвищою її цінністю.

1.2. Система методів дослідження права людини на безпеку

«Немає єдиного, універсального способу вивчення права, який би витіснив і замінив всі інші» [97], – слушно наголошує М. Козюбра. Саме тому проблеми забезпечення безпеки людини, суспільства й держави входять до предмета різних наук, таких як філософія, юриспруденція, політологія, соціологія, психологія та ін. [136]. Кожна наука вивчає визначений (з огляду на її об'єкт і предмет, цілі й завдання, засоби і методи) аспект забезпечення безпеки, досліджуючи це складне явище із власних позицій, використовуючи характерний методологічний інструментарій.

У юридичних джерелах виокремлено різноманітні рівні методологічних знань, зокрема, це філософська методологія як методологія вищого рівня узагальнення, що становить світоглядну основу всієї наукової діяльності, та конкретні (спеціальні, приватні) рівні методологічного осмислення даних науки і практики, що являє собою систему дослідницьких принципів і методів спеціальних наук, а також вчення про цю систему [98, с. 11].

Аналіз основних поглядів на проблему забезпечення безпеки дає змогу виокремити й визначити кілька рівнів її вивчення, а саме: філософський, загальнонауковий і спеціальнонауковий (галузевий).

Філософський рівень передбачає пізнання загальних закономірностей і принципів забезпечення безпеки широкого кола об'єктів дійсності, визначення умов і чинників, що мають суттєвий вплив на цей складний, багатогранний процес. Безперечно, саме філософський рівень виступає світоглядною основою сучасного права, а сукупність методів (загальнонаукових, спеціальних і власних) становить «набір» інструментів формування правових знань. З огляду на це вчені переконані, що основним завданням ефективного застосування методології є прагнення точного й адекватного відображення наукового предмета пізнання шляхом забезпечення повноти і всебічності дослідження [260, с. 33].

Загальнонауковий рівень передбачає застосування знань з таких наук, як логіка, політологія, соціологія, кібернетика тощо для дослідження проблематики права людини на безпеку та формування наукових висновків щодо ефективних механізмів їх реалізації у різних сферах життєдіяльності.

Соціолого-політологічний рівень містить дослідження загальних соціально-політичних аспектів забезпечення безпеки, які характеризують стан захищеності найважливіших об'єктів безпеки – людини, суспільства і держави загалом.

Спеціальнонауковий (галузевий) рівень спрямовано на забезпечення конкретних видів безпеки – державної, політичної, економічної, військової, інформаційної тощо.

Систему методів юридичної науки слід віднести до галузевого рівня, однак для юриспруденції властиві і власні класифікації системи своїх методів. Пізнання системи правових методів здійснювалося в історії сучасної України багатьма знаними вітчизняними правниками, представниками різних правових шкіл (Львова, Одеси, Києва, Харкова). З-посеред широкого загалу науковців варто виокремити науковий доробок таких учених, теоретиків держави та права, як П. Рабінович [228], Ю. Оборотов [161], М. Козюбра [97; 98], Л. Петрова [178], М. Кельман [91].

До речі, у вітчизняній правовій літературі, передусім академічній, методологію загальної теорії держави і права визначають як систему спеціальних прийомів, методів дослідження загальних закономірностей виникнення, функціонування та розвитку державних і правових явищ [90]. До таких методів відносять: загальнонауковий світоглядний метод та загальні і приватнонаукові методи пізнання закономірностей становлення, функціонування й історичного розвитку держави і права [162]. Крім того, досліджено методологію соціології права та методологію, яка розроблена в межах синергетики; відбувається розвідка новітніх напрямів розвитку права тощо [114].

До прикладу, П. Рабінович трактує методологію юридичної науки як систему «філософсько-світоглядних підходів (матеріалістичний, ідеалістичний, діалектичний, метафізичний), методів (загальнонаукових, групових і спеціальних) та засобів науково-юридичного дослідження (емпіричні і теоретичні)». Вчений також обґрунтовує закономірності її застосування [228, с. 152].

Спираючись на репрезентовані науковцями погляди щодо методів дослідження з теорії держави і права, окреслимо ті загальні методи науково-правового пізнання, на основі яких проведено наше дослідження. До таких відносяться:

- філософський метод: «діалектико-матеріалістичний метод в пізнанні права»;
- логічний метод: «метод діалектичної і формальної логіки»;
- загальнонаукові методи: «соціологічний метод», «методи аналізу: метод системного аналізу; метод історичного аналізу; метод порівняльного аналізу».

Діалектико-матеріалістичний метод у пізнанні права.

Застосування цього методу обумовлено тим, що загальнометодологічним підґрунтям побудови структури і змістовного наповнення поняття «безпека» є матеріалістична діалектика, яка виходить із того, що світ за своєю природою матеріальний й існує незалежно від людської свідомості. Без діалектики неможливе створення адекватної соціально-історичної картини світу. Саме вона дає змогу з'ясувати природу й характер рушійних сил і процесів соціально-політичного розвитку, зокрема розвитку конкретного явища – проблеми забезпечення права людини на безпеку. Використання діалектико-матеріалістичного аналізу у пізнанні явища «безпека» допоможе розкрити основні його складові елементи, їхні зв'язки, відношення і взаємодію.

Метод діалектичної і формальної логіки.

Важливе місце в осягненні сутності поняття «безпека» слід відвести діалектичній і формальній логіці, успішне поєднання яких дає змогу глибше проникнути в суть досліджуваного явища.

У літературних джерелах наголошується, що сучасна логіка включає формальну та діалектичну логіку. Формальна логіка зосереджена на вивченні форм мислення, виявляє загальну структуру для різних за змістом думок; вона вивчає закони, які зумовлюють логічну правильність мислення – необхідну умову пізнання істини, об'єктивної реальності. Діалектична логіка – це наука про загальні закони загального розвитку [31, с. 44].

Об'єктом вивчення і формальної, і діалектичної логіки є людське мислення.

З огляду на дослідження проблем безпеки людини, права людини на безпеку в аспекті застосування правил формальної і діалектичної логіки доцільно зазначити таке:

- під кутом зору діалектичної логіки феномен безпеки людини та власне сам процес її забезпечення відбувається в історичному розвитку, з урахуванням взаємозв'язку безпеки з усіма іншими соціально-політичними і природними явищами;

- крізь призму використання засобів формальної логіки разом із методами дедукції й індукції можливо здійснити аналіз феномену безпеки людини від загального до часткового і, навпаки, зіставити його окремі елементи між собою. Важливим елементом цього процесу є пошук зв'язків між частковим і загальним, наприклад, взаємозв'язок безпеки людини з іншими елементами та видами національної безпеки.

Соціологічний метод.

Дослідження феномену безпеки людини було б неможливим без застосування соціологічного методу, з огляду на те, що цей метод проявляється у дослідженні реального рівня стану захищеності людини, суспільства і держави від потенційних загроз та небезпек [281]. Окрім того, завдяки соціологічному методу встановлюється зворотний зв'язок практики

забезпечення безпеки людини з теоретичними засадами в цій сфері діяльності. Результати соціологічних досліджень можуть бути ефективно використані, скажімо, під час подальшого застосування і вдосконалення нормативної частини забезпечення безпеки. Отже, стає можливим виявлення прогалин у чинному законодавстві, яке пов'язане із забезпеченням безпеки особи, суспільства, держави.

Методи аналізу:

Метод системного аналізу.

Цей метод відіграє провідну роль у дослідженні, оскільки основним завданням його є розробка елементів системних об'єктів, до яких належить безпека людини, суспільства й держави. Як стверджує Н. Оніщенко, системний підхід передбачає аналіз об'єкта як складного суспільного явища, що складається з певних елементів, зв'язки між якими утворюють цілісну структуру та забезпечують його цілісність [162, с. 950–951].

Визначальною рисою системного аналізу як інструменту системного підходу є розгляд права людини на безпеку як складової цілісної множини. Основний акцент у межах системного аналізу зроблено на виявленні базових елементів об'єкта дослідження «правовідносин, що виникають у сфері забезпечення й захисту права людини на безпеку як складової частини системи прав людини та підсистеми національної безпеки держави», його структурних системоутворювальних зв'язків і міжелементних взаємодій, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і в його «взаєминах» із зовнішнім світом. Безсумнівно, системний підхід дає змогу більш предметно, повно і точно розкрити досліджуване явище – безпеку людини, суспільства і держави, виявити і проаналізувати його системоутворювальні чинники, а також дослідити організацію й функціонування механізму забезпечення безпеки.

Метод історичного аналізу.

Важливе місце в пізнанні сутності забезпечення безпеки людини посідає метод історичного аналізу, який передбачає розкриття змісту і структури

основних етапів виникнення та розвитку проблеми забезпечення безпеки, виявлення умов і чинників, що впливають на її розвиток. На переконання М. Осядлої, історичний метод зумовлює пізнання свободи в контексті її виникнення, формування та розвитку, виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей. За допомогою історичного методу можна з'ясувати генезис ідей розвитку свободи як цінності права [167, с. 22].

Під час історичного розвитку суспільство виробило різні засоби, методи і форми організації захисту від зовнішніх і внутрішніх джерел небезпеки. Причому для кожного формально відокремленого і якісно однорідного етапу суспільного розвитку характерна власна система гарантування безпеки, яка відповідає існуючим загрозам. Останнє дає змогу виокремити основні історичні типи забезпечення безпеки людини та шляхом порівняльного аналізу встановити їхні спільні суттєві риси й виявити особливості прояву цих рис у різних конкретно-історичних умовах розвитку, у різних місцях і за різних обставин (зокрема, в умовах надзвичайних ситуацій, в умовах війни в Україні).

Метод порівняльного аналізу.

Зміст категорії «безпека» також досліджено за допомогою методу порівняльного аналізу, завдяки якому вдалося зіставити механізм забезпечення безпеки людини на рівні різних країн, а також у різних сферах життєдіяльності суспільства в Україні. Загальновідомо, що порівняльний метод виявляє в різних правових системах загальне, особливе, індивідуальне та протилежне, що уможливорює з'ясування закономірностей і випадковостей у процесі розвитку тих чи інших держав, суспільств, особистостей тощо [229, с. 34]. Так, метод порівняльного правознавства став у нагоді при використанні позитивного досвіду і практики нормативно-правового регулювання механізму забезпечення безпеки людини, суспільства і держави як в Україні, так і в зарубіжних державах.

Отже, безпека, з одного боку, постає як певна форма або тип людської взаємодії для збереження чогось значущого для учасників і їх розвитку, а з

іншого – як процес створення стану «відсутності загроз» для свободи. При цьому, природно, свобода – це відносне поняття, що передбачає рівновагу і взаємодію [167]. Це додаткове благо, одержуване від досягнутого загального успіху, і, що важливо, це результат неминучого підпорядкування правилам, нормам і обмеженням.

Незважаючи на міждисциплінарний характер феномену «безпека людини», поняття «право людини на безпеку» має стати об'єктом самостійних теоретичних і прикладних досліджень, тобто мусить бути сформульована предметна галузь цієї проблематики у вигляді спеціальної наукової дисципліни, здатної об'єднати теорію, методологію різних наук. Такий підхід у процесі вивчення проблем безпеки людини забезпечить новий рівень дослідження у сфері безпеки людини та механізмів її забезпечення крізь призму процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві. У цьому процесі саме держава повинна формувати концепцію забезпечення національної безпеки, змістовне наповнення якого визначається ступенем демократичності політичної системи.

1.3. Особливості змістовного наповнення поняття «право людини на безпеку»

З огляду на розмаїтість трактувань понятійно-категоріального наповнення інституту забезпечення права людини на безпеку, в рамках нашого дослідження дефініції доцільно надати чіткості, а через відсутності цього в науці чи законодавстві нам потрібно сформулювати авторське визначення поняття «право людини на безпеку». З такою метою доречно проаналізувати саме поняття «безпека».

Осмисленням цього терміна науковці займаються здавна. У філософії, політико-правовій думці простежуються різні погляди авторів із заданого питання. При цьому уявлення про сутність безпеки змінювалися, удосконалювалися, спростовувалися залежно від рівня розвитку суспільства.

На цей процес впливали різноманітні чинники: економічні, політичні, соціальні, релігійні та багато інших.

Утім, чимало дослідників одностайні в думці, що безпеку з моменту виникнення людства є найважливішою потребою як індивіда, так і суспільства загалом [19].

З точки зору вчених-філософів, людина становить основу існування об'єктів матеріального світу [41].

З практичної точки зору вчених-соціологів, «безпеку життєдіяльності» розглядають як стан захищеності матеріального світу та громадянського суспільства від різноманітних негативних впливів [18, с. 17]. Отож можна зробити висновок, що основним об'єктом безпеки життєдіяльності передусім є людина.

Вчені-юристи поняття «безпека» трактують з точки зору співвідношення таких явищ, як: 1) відсутність небезпек і загроз; 2) достатній ступінь стійкості до загроз, що виникають, певний імунітет, запас міцності тих чи інших об'єктів; 3) готовність і здатність захищатися або усувати загрози й відновлювати статус-кво [263].

Феномен безпеки зарубіжні вчені розкривають через такі категорії, як «стабільність», «стійкість», «ефективність», «протидія» тощо [375]. Отже, безпека – це такий стан суспільства, його інститутів, який гарантує їхню надійність, нормальний розвиток та безпечне існування [164, с. 16].

У чинному законодавстві дефініція безпеки зводиться до таких параметрів, як «система відносин», «захищеність», «сукупність умов або чинників» тощо. Натомість найпоширенішим є підхід, згідно з яким безпека визначається як «певний стан».

Пояснюючи безпосередньо визначення «безпеки», яке закріплене в Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, варто акцентувати увагу на тому, що безпека як певний стан захищеності є основою для ряду тотожних за змістом понять: «державна безпека»,

«національна безпека», «воєнна безпека», «громадська безпека і порядок» тощо [211].

Наведені в чинному законодавстві дефініції «безпеки» є збірними та містять такі поняття, як «загроза», «небезпека», «захищеність», «інтереси», «потреби», «розвиток», а також «особа», «суспільство», «державна», «права і свободи людини». Такий перелік складає основний зміст та сутність поняття «безпека людини».

Крім того, потрібно завжди наголошувати на ступені реальності загрози, оскільки загроза може бути удаваною, потенційною або реальною, і це має принципове значення для її виявлення, запобігання, припинення або нейтралізації. Тому під реальною загрозою варто розуміти сукупність певних умов і чинників, що створюють (за конкретних умов, часу, місця та обставин) реальну небезпеку для життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави.

Як показує практика, поняття «безпека» виправдано розглядати як захищеність систем, об'єктів тощо від будь-якого «небезпечного» чинника або їх сукупності. Водночас, крім захищеності, об'єкти безпеки повинні мати внутрішню стійкість до різноманітних негативних впливів. Як організм людини має внутрішню стійкість до хвороби, так і людина мусить володіти стійкістю щодо негативного, наприклад інформаційно-психологічного, впливу. Суспільство, своєю чергою, має бути консолідоване, об'єднане єдиною метою творення і розвитку як в інтересах окремої особи, так і в інтересах усього суспільства. Держава в цьому разі виступає суб'єктом створення й організації умов для сталого існування і розвитку особи й суспільства. Це забезпечує непорушність конституційного ладу, в такий спосіб забезпечуючи внутрішню і зовнішню безпеку держави, оскільки внутрішні загрози такій державі фактично відсутні, і вона може сконцентрувати свої зусилля й успішно протистояти зовнішнім загрозам. Саме в такому разі категорія стійкості наповнюється конкретним змістом в аспекті забезпечення безпеки людини.

Потрібно уточнити, що загроза життєво важливим інтересам не виникає на пустому місці – кожна загроза має свої причини. Інакше кажучи, загрози ще немає, але за конкретних умов її виникнення більш ніж імовірно. Така загроза є потенційною. Під уявною загрозою можна розуміти загрозу, яка постає в свідомості суб'єкта за умов, коли немає об'єктивних причин для її виникнення.

Зазначене, на нашу думку, має бути відображено у визначенні сутності та змісту безпеки на законодавчому рівні.

Однак, з огляду на те, що безпека залежить від рівня розвитку суспільства в конкретно-історичних умовах, її зміст завжди є відносним. Так, аналіз історії свідчить, що зміст поняття «безпека» не є величиною постійною. Він безперервно змінюється, розвивається під впливом безлічі найрізноманітніших умов і чинників, насамперед науково-технічного прогресу, конкретних соціально-політичних і геополітичних факторів.

Важливо звернути увагу й на те, що нині словосполучення «життєво важливі інтереси» поступово витісняється терміном «національні інтереси». З урахуванням наведених обставин поняття «безпека» можна визначити як стан захищеності та стійкості національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз на конкретному етапі розвитку суспільства в конкретній історичній обстановці, з урахуванням розвитку науки і техніки.

Крім визначення феномену безпеки в чинному законодавстві, в юридичній науці теж сформувалося багато напрямів дослідження цієї категорії.

Філософські та соціологічні науки трактують безпеку як «стан захищеності, в якому перебувають соціальні системи, а також сукупність засобів і методів, що усувають джерела небезпеки» [93].

З погляду А. Федорової, безпекою є «відсутність загроз в усіх сферах життя, що сприяє сталому людському розвитку і залежить від рівня правової культури, свідомості та відповідальності кожного члена громади» [279,

с. 148], її реалізація можлива в результаті взаємодії органів державної влади і неурядових інституцій, а також завдяки застосуванню превентивних заходів.

Відповідно, безпека – це стан захищеності людини, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [168]. Утім, спрощене, суто лінгвістичне тлумачення цього поняття – як «відсутність небезпеки чи загрози» або як «умова життєдіяльності людини, суспільства й держави» – вбачається нами не зовсім вдалим, оскільки при цьому хіба що мається на увазі наявність ідеальних обставин. В реальному житті завжди зустрічаються небезпеки різного характеру. Тому «безпека» не є абсолютною категорією та свого змістовного навантаження набуває лише у випадку співіснування з конкретними об'єктами чи сферами людської життєдіяльності.

В українській мові слово «безпека» означає стан, коли кому-, чому-небудь ніхто і ніщо не загрожує [246, с. 430], а небезпека – це можливість якогось нещастя, лиха, катастрофи [245, с. 953]. Як ми зауважували, переважна більшість учених розглядає безпеку крізь призму стану, в якому відсутні будь-які загрози та небезпеки. «Зміст безпеки виявляється в різних її видах по-різному. Різними є і засоби досягнення тих чи інших безпек. Зміст безпеки і засоби її досягнення залежать від багатьох обставин, зокрема від характеру предметів, безпека яких забезпечується, характеру джерел небезпеки, її ступеня і т. ін.» [263, с. 34], – наголошує професор В. Тихий.

Е. Тітко розглядає безпеку як «стан захищеності від можливого завдання шкоди, здатність до стримування або парування небезпечних впливів, а також до швидкої компенсації завданих збитків» [265]. В. Ліпкан і Т. Чехович пов'язують безпеку з правом окремих осіб та їхніх спільнот діяти від свого імені та бути захищеними від загроз [128; 286]. У роботах Є. Кубка безпека в широкому значенні розглядається як стійкий спосіб буття того чи іншого об'єкта, збереження його в умовах внутрішніх і зовнішніх негативних впливів [117].

Отже, безпека – єдина універсальна характеристика будь-якого виду діяльності людини у всіх сферах життєдіяльності. Через таку унікальну

властивість поняття «безпека» вивчають не тільки філософи, історики, економісти, психологи, а й фахівці з військових, медичних і навіть технічних питань.

Практично відійшов у минуле підхід, відповідно до якого безпека тлумачилась лише як безпека держави, що здійснюється силовим шляхом, від загроз її цілісності, суверенітету, конституційному ладу, тобто тільки військова. Тепер діапазон аспектів розгляду безпеки помітно розширено. По-перше, політика забезпечення безпеки через військові заходи передбачає певні дії в крайньому випадку і лише зі схвалення світової спільноти. По-друге, досі у світовому науковому середовищі є розуміння того, що людство мусить протистояти різним небезпекам: військовим, політичним, економічним, соціальним, екологічним, науково-технічним, інформаційним та ін.

Отже, залежно від сфери життєдіяльності людини можна виокремити такі види безпеки, як військова, економічна, політична, екологічна, соціальна, інформаційна, культурна та чимало інших. Критеріями такої класифікації є об'єкт безпеки, характер загроз, сфери життєдіяльності.

Так, сучасні дослідники залежно від об'єкта, життєво важливі інтереси якого захищаються від внутрішніх і зовнішніх загроз, виокремлюють, наприклад, такі види безпеки, як безпека людини (особиста безпека), громадська безпека, безпека держави, етнічної групи, державних службовців тощо [263]. Також у юридичній літературі залежно від об'єкта загрози виділяють такі види безпеки, як міжнародна, національна, глобальна [47; 128; 244; 265]. Проте важливо підкреслити, що безпека суб'єкта практично неможлива без забезпечення належного рівня безпеки власне об'єкта. Наприклад, у разі аварійної ситуації на певному об'єкті, який є несправним, постраждає передусім людина (суб'єкт).

Особиста безпека – це захист людини, який можливий шляхом застосування індивідуального захисту щодо того чи іншого виду безпеки. Саме тому під юридичним вираженням особистої безпеки варто розуміти

можливість особи як суб'єкта права отримати належний захист з боку держави. Приміром, Б. Ліщук пояснює природу особистої безпеки тим, що вона є однією з основних вітальних потреб людини, без задоволення якої індивід не може нормально існувати, діяти й розвиватися в соціумі [130, с. 209].

Особиста безпека як правова категорія є складною системною сукупністю, що охоплює правове забезпечення, захищеність і реалізацію різних видів безпеки людини (політичної, економічної, екологічної тощо). Також особисту безпеку можна охарактеризувати і як міру вільної поведінки людини в межах чинного законодавства в різних сферах суспільних відносин [46, с. 91–92].

Схематично систему безпеки можна представити так: зміст цього феномену становлять види безпеки (політична, військова, економічна, екологічна тощо), які реалізуються на трьох рівнях (безпека особистості, держави, суспільства), а ці рівні є підсистемами.

Структура безпеки людини є специфічною, унікальною і феноменальною. Адже безпека людини – це явище, яке має свої властивості та забезпечується дієвими механізмами – державою та суспільством, їхніми інститутами у межах чинного законодавства.

На переконання вчених, до сфери національної безпеки потрібно зарахувати насамперед безпеку людини, а саме безпеку її прав і свобод; безпеку суспільства, його цінності; безпеку держави як безпеку її конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності [13, с. 29]. Як елемент системи національної безпеки, безпека людини, у свою чергу, є сукупністю взаємопов'язаних компонентів, які можна класифікувати за різними підставами (критеріями).

Так, наприклад, за специфікою сфер суспільного життя, в яких людина робить свій соціальний і професійний вибір, виокремлюють: економічну, соціальну, політичну, духовно-ідеологічну безпеку [33, с. 97].

За характером соціальних перетворень, суб'єктом яких є особистість, виокремлюють: безпеку людини у стабільних умовах соціально-економічного й політичного розвитку; безпеку людини в перехідних умовах суспільного розвитку; безпеку людини в надзвичайних ситуаціях [33, с. 98].

Відповідно до характеру загроз і небезпек дослідники також виокремлюють внутрішню і зовнішню безпеку людини, при цьому беручи до уваги захищеність елементів структури безпеки людини, її взаємини з іншими об'єктами чи суб'єктами суспільного життя.

Внутрішня структура безпеки містить ціннісно-культурні засади розвитку особистості; безпеку особистих переконань, світогляду, правосвідомість та правову культуру; безпеку прав і свобод людини; безпеку конституційного права людини висловлювати свою думку; безпеку вибору лінії соціально-активної поведінки; безпеку людини у висловленні своїх почуттів та емоцій тощо. «В Україні всі віряни мають право на безпеку, захист і вільне вираження переконань» [131], – наголошує Уповноважений Верховної Ради з прав людини Д. Лубінець.

Зовнішня безпека людини полягає у забезпеченні стану її захищеності у взаємодії зі зовнішніми чинниками, які можуть становити певні небезпеки, загрози та різні ступені ризику. Зовнішня сфера безпеки людини може проявлятися у міжособистісних та групових відносинах, а також у відносинах зі соціальними інститутами. Також зовнішня безпека знаходить свій прояв у відносинах із професійними, громадськими організаціями за певними групами інтересів.

Отже, людина є об'єктом безпеки на багатьох рівнях, починаючи з необхідності захищеності її власних інтересів і потреб та закінчуючи безпечною корпоративною діяльністю.

Утім, людина як біологічна істота незалежно від волі, раси, статі, релігійної приналежності є біологічною й соціальною істотою, суб'єктом різних суспільних відносин. Тому їй має бути гарантовано недоторканність

власного життя, здоров'я, фізичної свободи тощо. Таким чином, особиста безпека людини стає певним соціальним благом.

Варто підкреслити, що життя, здоров'я і фізична свобода – це три найважливіші абсолютні блага людини, що належать їй незалежно від статі і раси, без яких взагалі неможливе існування такої категорії, як «особиста безпека» [283, с. 56]. Ці особистісні блага є невід'ємними характеристиками людського життя і тісно взаємопов'язані між собою. Це дає підстави розглядати особисту безпеку людини з належними їй від народження правами і свободами. Окрім цього, особиста безпека не може трактуватися лише з позицій медицини чи права, економіки чи політики. Важливим є розгляд особистої безпеки як комплексного явища, що охоплює медичне, правове, політичне, економічне її розуміння та тлумачення. Саме тому категорія «особиста безпека людини» має такі складові елементи:

- 1) захищеність прав і свобод на конституційному рівні та на рівні чинного законодавства;
- 2) забезпечення відповідної якості та рівня життя людини у різних життєвих ситуаціях;
- 3) створення необхідних умов розвитку людини як вільної особистості в громадянському суспільстві та правовій державі.

Важливим також є те, що особиста безпека людини тісно пов'язана з безпекою суспільства, всіх його членів, оскільки передбачає наявність взаємної відповідальності держави і особи у сфері забезпечення безпечних умов життєдіяльності соціуму. У зв'язку з цим дослідники розглядають категорію «особиста безпека людини» з різних позицій: у широкому розумінні – як безпеку життєдіяльності людини, різновид загальної соціальної безпеки, у вузькому сенсі – як захист життя, честі, гідності, здоров'я і свободи людини від будь-яких посягань з боку інших суб'єктів та джерел підвищеної небезпеки [312].

На переконання вчених, безпека людини з юридичної точки зору передбачає не просто закріплення на рівні чинного законодавства

конституційних прав і свобод громадян, їхніх гарантій, а саме недопущення «небезпечного» стану людини, який можливий лише внаслідок порушення положень Конституції України, інших законів і передбачає застосування засобів державного примусу [238, с. 257]. Додамо, що правова безпека особи повинна охоплювати і право на безпеку.

У цих умовах, надто в ході формування людиноцентристської політики нашої держави, зростає роль безпеки людини. Тому варто прийняти єдиний базовий концептуальний документ у сфері безпеки – Концепцію безпеки людини (людської, особистої безпеки людини), що дасть системне уявлення про сутність, структуру, функції, цілі, основні напрями гарантування безпеки та буде містити характеристику національних інтересів, зовнішніх і внутрішніх загроз, показників і цілу низку інших питань щодо забезпечення сталого й безпечного розвитку України на всіх етапах формування людиноцентричної сфери. Вона слугуватиме базою у процесі формування законодавства, розроблення державної політики, планів і програм розвитку людиноцентристської політики нашої держави, ухвалення рішень органами влади й управління у цій сфері.

Концепція безпеки людини в умовах демократичного розвитку України як правової держави передбачатиме шляхи досягнення достатнього рівня захисту права людини на безпеку, механізми взаємодії складових елементів системи забезпечення безпеки людини, інструменти координації діяльності її структур та інституцій, відповідальних за окремі напрями безпеки, методи й інструменти дій, фінансування цього сектору безпеки та етапи реформування цієї системи в сучасних умовах розвитку України. В організаційному плані Концепція безпеки має співвідноситися з відповідними національними доктринами і концепціями, враховувати умови України й особливості її розвитку та забезпечення національної безпеки в цілому.

Із цього приводу вітчизняний дослідник І. Корж справедливо зазначає, що забезпечення безпеки людини має супроводжуватись гарантуванням з боку судових та правоохоронних органів [110, с. 37]. Окрім того, важливим є

й правове забезпечення безпеки людини, тобто формування єдиної законодавчої політики Української держави у цій сфері [313].

Окрім загальних ознак розглядуваної категорії, варто виокремити індивідуальні властивості, такі як системність і комплексність, забезпечення державним примусом через відповідні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які передбачені у площині різноманітних законодавчо визначених заходів забезпечення безпеки людини в різних сферах суспільних відносин.

Така характеристика особистої безпеки дає змогу поглянути на цей феномен з різних позицій, зокрема на рівні нормативно-правового забезпечення, на рівні державних гарантій, які забезпечуються діяльністю держави.

Отже, особиста безпека людини залежить не тільки від волевиявлення самої людини, а й від ефективності правотворчої та правозастосовної діяльності держави, а також від створення державою таких умов, за яких людина зможе сповна реалізовувати свої права і свободи, розвивати свої здібності до продуктивної та творчої праці та бути захищеною від будь-яких загроз і небезпек.

Відтак можна виокремити ознаки особистої безпеки людини. Це насамперед загальноправові – вони закріплені безпосередньо в тексті Конституції України, чинному законодавстві, наприклад, правове регулювання особистої безпеки в контексті захисту державою населення від будь-яких протиправних дій, техногенних катастроф природного та іншого характеру.

Отож ми солідарні з дослідниками в тому, що сутність безпеки полягає не лише у створенні безпечних умов для існування держави, державних інститутів, а й у меті захисту людини й суспільства. «На перший план вийшла проблема соціальної безпеки в широкому розумінні цього слова (соціально-економічної), іншими словами, безпеки особи, окремих груп населення, суспільства в цілому, тобто соціуму» [160, с. 59]. Такий стан

речей обумовлює розгляд безпеки через призму забезпечення безпеки людини [180, с. 91].

Отже під безпекою людини, на наш погляд, слід розуміти таке:

1. По-перше, стан захищеності людини від різноманітних загрозливих чинників та небезпек, що виникають у сучасному неідеальному суспільстві. Це можна продемонструвати на прикладі свободи людини, яка виступає основною цінністю її безпеки. У разі порушення цієї цінності ставиться під загрозу й її безпека. Саме цей факт має бути покладено в основу прийняття нормативно-правових актів як національного, так і міжнародного рівня.

Тож такі поняття, як «безпека» та «небезпека», є взаємозв'язані, перебувають у динамічній взаємодії й характерні в одних і тих же життєвих ситуаціях. Отже, безпека ніколи не існує без небезпеки, як і небезпека – без безпеки. Ці поняття відносні, оскільки те, що є небезпечним для однієї людини, може бути безпечним для іншої, і навпаки. Тобто безпека може спростовувати небезпеку, а небезпека – заперечувати безпеку. Таким чином, для особи / соціальної групи / суспільства безпека розглядається як відсутність об'єкта небезпеки [47, с. 25–26].

2. По-друге, під безпекою людини варто розуміти її соціальну захищеність, що дозволяє зберегти власне саму суть людини, її життєво важливі функції задля реалізації основоположних прав і свобод. З огляду на це, можна дійти висновку, що поняття безпеки людини не є тотожним поняттю «відсутність насильницького конфлікту». Право на безпеку охоплює сферу прав людини «good governance», доступ людини до економічних і соціальних благ, освіти, культури, медицини тощо.

Суспільна безпека розглядається як належний рівень діяльності органів державної влади та відповідної правосвідомості суб'єктів права. Найбільш сильною і життєздатною держава може стати тільки за умови наявності загальнонаціональної ідеї, що підтримується цілим народом і ґрунтована на єдності та міжнаціональній згоді. Тому проведення єдиної національної політики України є запорукою забезпечення суспільної безпеки [309].

Національна безпека – це захищеність територіальної цілісності, суверенітету та демократичного устрою України від реальних і потенційних загроз та небезпек. Національна безпека включає оборону України та всі види безпеки, передбачені Конституцією України і чинним законодавством, насамперед державну, громадську, інформаційну, екологічну, економічну, транспортну, енергетичну безпеку, безпеку особи.

Глобальна безпека – це захищеність на рівні планетарного масштабу від внутрішніх (екологічних, природних, техногенних) і зовнішніх (космічних, інопланетних) загроз на міжнародному рівні.

Нові виклики й загрози, зокрема міжцивілізаційні колізії, міжнародний тероризм, світова фінансово-економічна криза, енергетична та інформаційна безпека, природогенні, техногенні й соціогенні катастрофи, кліматичні катаклізми, пандемії тощо гостро порушили питання необхідності забезпечення якісно нової парадигми глобальної безпеки. Водночас проблематику міжнародної безпеки, враховуючи військово-політичну складову, чимало експертів зараховує до традиційних форм зовнішньополітичної діяльності [265].

Що стосується міжнародної системи забезпечення безпеки людини, то вона у глобальному вимірі має широкий спектр заподіяння шкоди, як-от спричинені спустошення, війна, хвороби, природні катаклізми. Всі вони можуть завдати рівні за шкодою наслідки [45, с. 10]. Причому в Порядку денному для миру, опублікованому Генеральним секретарем ООН, наголос зроблено на тому, що «безпека має фокусуватися на людині», а не лише на захисті національної безпеки та державних кордонів [134].

У Доповіді Програми ООН про розвиток людського потенціалу 1994 року йдеться про розширене трактування концепції безпеки людини. Зокрема, в документі пропонується виокремити два взаємопов'язані чинники:

- захист від порушень повсякденного способу життя. Цей документ знаний як «свобода від страху»;

- захист від постійних загроз голоду, хвороб, злочинів. Цей документ знаний як «свобода від потреби» [399].

Крім того, в цьому документі визначено напрями (компоненти) безпеки людини, такі як економічна, продовольча, безпека для здоров'я, екологічна безпека, особиста безпека (свобода від фізичного насильства і загроз), безпека меншин, політична безпека (захист основних прав і свобод людини) [399].

Наступні щорічні доповіді ООН уточняли концепцію людської безпеки. Зрештою, починаючи з 2012 року, людська безпека є ознакою сталого розвитку для ООН (Програма сталого розвитку до 2030 року для ООН, або «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року») [351].

Безпосередньо Стратегія сталого розвитку України до 2030 року орієнтована на певні вектори, з-поміж яких вирізняється вектор безпеки. Вектором безпеки, в свою чергу, є «забезпечення безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій та приватної власності, забезпечення миру і захисту кордонів, чесного та неупередженого правосуддя...». Лідерство серед векторів займає «безпека життя та здоров'я людини». Цей вектор безпеки неможливий без дієвого порядку «охорони громадського здоров'я, надання належних медичних послуг, захищеності соціально вразливих верств населення» тощо [227].

Також «безпека людини» – це завжди питання збройних конфліктів, а відтак і життя людини, її гідності та свободи [240]. Зокрема, за такого підходу забезпечення безпеки людини передбачає: всебічний розвиток людини, а не поширення збройних конфліктів; співробітництво держав у сфері безпеки в різних сферах життя суспільства.

Отже, право людини на безпеку як новітня концепція є свіжим поглядом на традиційне розуміння безпеки та розвитку людини, яка передбачає, що, крім військово-політичних загроз, існують і нові, скажімо,

недостатній рівень соціально-економічного розвитку та порушення прав людини загалом [61].

Означені характеристики безпеки людини є важливими з огляду на підтримання міжнародного правопорядку та забезпечення мирного співіснування суспільства та його членів.

У юридичних джерелах проблему безпеки людини вивчають передусім з позицій міжнародного права. Так, безпека є предметом укладення різних міжнародних актів, основу яких становлять правові норми про захист прав людини та дієві механізми такого захисту [299]. З іншого боку, проблема безпеки передбачає наявність засобів та способів захисту людини від різних загроз, спричинених збройними конфліктами, – як на рівні окремих держав, так і на міжнародному рівні (тобто з позиції гуманітарного права) [53, с. 63–65].

Треба зауважити, що наразі існує велика кількість міжнародних нормативних актів, спрямованих на забезпечення та захист прав людини. З цього приводу Д. Жалімас акцентує на тісному взаємозв'язку прав людини із забезпеченням її безпеки [75].

Натепер на міжнародному рівні розроблено багато документів у галузі захисту прав людини, в яких закріплено норми, які спрямовані на забезпечення саме безпеки людини. При цьому положення міжнародного гуманітарного права про права біженців та міжнародні угоди у галузі прав людини є підґрунтям нормативного забезпечення безпеки прав людини. Свідченням цьому є ст. 3 Загальної декларації прав людини [77] та ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [146], які гарантують право на свободу й особисту недоторканність. Як і ст. 22 Загальної декларації прав людини та ст. 9 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [147], які забезпечують економічні й соціальні права, а відтак і потреби індивіда, що складають змістовну частину особистої безпеки людини.

Дещо інші правові аспекти забезпечує ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [99]. Мається на увазі захист права людини на свободу та особисту недоторканність. Ці норми відносяться до власне фізичної свободи, охорони її від арешту, затримання, тобто гарантують процесуальні права людини, зокрема право на негайне отримання інформації про причину арешту, право на процесуальні строки та право на справедливий судовий розгляд. Отже, положення ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод спрямовано на забезпечення особистої безпеки людини.

Згадані вище універсальні міжнародно-правові акти з прав людини доповнено спеціальними, що стосуються прав жінок, дітей, осіб з інвалідністю тощо. Багато міжнародних конвенцій торкаються запобігання злочинів проти прав людини, а саме заборони геноциду та злочинів апартеїду, ліквідації всіх форм расової дискримінації, заборони рабства тощо.

Важливе значення у цьому процесі мають численні двосторонні й багатосторонні угоди України та інших держав у сфері забезпечення соціально-економічних прав людини, наприклад, право на належне пенсійне забезпечення, права біженців і вимушених переселенців тощо. Також у міжнародних документах приділяється значна увага правам потерпілих від злочинів.

У контексті збройної агресії рф слід згадати про таку категорію осіб, як ув'язнені. Їхні права зафіксовані у спеціальній резолюції ООН «Основні принципи поводження з в'язнями» [166]. Відповідно до цього документа, «всі ув'язнені зберігають основні права і свободи людини, за винятком свободи пересування. До них треба ставитися з повагою, без будь-якої дискримінації» [166]. Ця резолюція гарантує права ув'язнених, зокрема право на безпеку в умовах утримання у в'язниці, таким чином сприяючи їх особистій безпеці. Такими ув'язненими вважаються й українські військовополонені, які потрапили в полон унаслідок збройної агресії рф проти суверенітету та територіальної цілісності України. За висновками

експертів, напередодні інтернування українські військові зазнали катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [276].

Отож міжнародно-правове регулювання права людини на безпеку полягає в обов'язку держав та їхніх учасників сумлінно дотримуватися норм міжнародних договорів на своїй території, створювати необхідні механізми їх імплементації в національне законодавство та забезпечувати реалізацію прав людини в конкретній сфері суспільних відносин. Таким чином вони формують юридичні гарантії забезпечення безпеки людини. У зв'язку з цим можемо стверджувати: від дієвості та ефективності застосування міжнародних норм з прав людини залежить стан і рівень захисту безпеки людини і на міжнародному, і на національному рівні.

З наведеного вище зрозуміло, що види загроз безпеці кардинально змінилися від конфліктів усередині держав до конфліктів між державами. Такі конфлікти потребують підтримки і посередництва міжнародних організацій. Лідерство у розв'язанні збройних конфліктів належить ООН – провідній міжурядовій міжнародній організації, яка підтримує мир і безпеку у всьому світі. На жаль, повномасштабне вторгнення РФ в Україну підірвало стабільність і безпеку як в Європі, так і на світовому рівні, ба понад це – внесло смуту у функціонування цих організацій [233].

Саме тому гостро постає питання розробки нових механізмів безпеки, в яких найголовнішим є забезпечення безпеки прав людини під час збройних конфліктів. Утім країна-агресорка декларує цей вид безпеки як збройну інтервенцію гуманітарного характеру, яка не спрямована проти територіальної цілісності та незалежності України. З точки зору пропаганди РФ, метою вторгнення є не порушення права на безпеку людини, а покладення краю насильству і вбивствам мирного населення в Україні. Тобто метою захисту прав людини від насильства є саме насильство і застосування військової сили. Такі дії не сумісні з принципами міжнародного права і правами людини.

Отже, безпеку людини ми розуміємо не лише як внутрішню ситуацію, хоча це, безумовно, дуже важливо, але як глобальну безпеку. Таким чином, «право людини на безпеку» – категорія міждисциплінарного змісту (філософії, соціології, політології, антропології, психології, теорії безпеки), в якому окремі аспекти цього змісту можуть бути предметом автономного наукового аналізу та розгляду.

Безпека людини – це система взаємопов’язаних та взаємодіючих різних за обсягом і характером суспільних відносин, які формують відповідний стан, при якому людина (особа), суспільство, держава та міжнародна спільнота здатні протистояти наявним і прогнозованим викликам або негативним впливам, як зовнішнім, так і внутрішнім. Безпека людини та її забезпечення – це багат шарова складова. Зазначене дає підстави говорити про присутність ознак міжгалузевого інституту права з наявною відокремленою системою (комплексом прав та свобод, що складають основу права людини на безпеку), принципами, функціями та механізмами забезпечення.

З вищенаведеного можемо сформулювати поняття «право людини на безпеку» як фундаментальне конституційне право людини на безпечне існування та розвиток в умовах відсутності небезпек і загроз техногенного, екологічного, військово-політичного та соціального характеру. Це право становить передумову для реалізації інших конституційних прав і свобод людини.

Право на безпеку особи – це також багаторівнева система, що передбачає взаємодію всіх її складових: держави, суспільства та міжнародної спільноти. Втім, пріоритетність у забезпеченні безпеки визначених складових може змінюватися залежно від характеру загроз.

Ми порушили лише деякі питання, пов’язані зі загальним усвідомленням проблеми безпеки людини. Зокрема, розглянули особливості розуміння концепції безпеки людини в різних сферах життєдіяльності суспільства. Однак дослідження цієї проблематики не може обмежуватися аналізованими

аспектами. Ця проблема набагато ширша, охоплює чимало інших галузей та сфер правового регулювання.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертації досліджено поняття «безпека» під кутом зору різних наук. Визначено підходи до розуміння цієї категорії вітчизняними й зарубіжними дослідниками. Наголошено, що забезпечення безпеки є однією з найважливіших умов існування сучасного соціуму як спільноти людей. Це зумовлює формування нових підходів до дослідження права людини на безпеку та оновлених механізмів його забезпечення на конституційному рівні. Означені аспекти продиктовані вже наявними традиціями вітчизняної теоретико-правової науки, філософськими уявленнями та історичним розвитком суспільства й держави. Аналіз наукової літератури показує, що історія виникнення і розвитку системи забезпечення безпеки людини, суспільства і держави як соціально-політичного явища сягає корінням у далеке минуле, яке налічує не одне тисячоліття. Зважаючи на об'єктивні обставини, у цьому підрозділі неможливо викласти в повному обсязі історію зазначеного питання, тому сконцентруємося тільки на основних етапах.

Філософські дослідження проблем безпеки людини, суспільства, держави та їх взаємозв'язок у контексті цивілізаційного розвитку знайшли своє відображення у працях таких відомих мислителів, як Платон, Аристотель, Т. Кампанелла, Т. Мор, Т. Мюнцер, Д. Вінстенлі, Ж. Мельє, Г. Маблі, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Вольтер, Ж.-А. Кондорсе, Д. Дідро та ін. Класичний етап розвитку соціології (XIX – початок XX ст.) фокусується на проблемах взаємодії суспільства й особистості. На цьому етапі варто виокремити філософські дослідження М. Вебера, Е. Дюркгейма, О. Конта, А. Сен-Сімона, Г. Спенсера та ін. У цей період також формуються нові напрями дослідження проблематики людини, суспільства і держави як

культурно-антропологічних та психоаналітичних явищ, їх особливостей, що відображено передусім у працях У. Гумбольта, Е. Тайлора, Л. Моргана, З. Фрейда, К. Юнга та ін. Період ХХ ст. характеризується дослідженням місця та ролі особистості в суспільних процесах. У цьому аспекті доречно назвати наукові доробки І. Бентама, Т. Блумера, Т. Парсонса, А. Парето, П. Жане, Р. Дарендорфа, Л. А. Козера, А. Рапопорта, М. Дейна, С. Шикмана та ін. Зазначені дослідники акцентували на проблемах конфліктології, еволюції конфліктологічних ідей та конфлікті як одному з основних елементів соціальної реальності.

Безпеку як основну цінність і право людини вперше почали розглядати в межах західного світу в революційний період його історії. У відомому всім документі Біллі про права 1689 року, прийнятому в Англії, в американській Декларації незалежності 1776 року та у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 року безпека позиціонувалась як природне право людини поряд зі свободою і власністю. Вперше концепція безпеки людини була сформульована під час створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста і згодом розвинута в Загальній декларації прав людини.

У сучасних умовах відбувається значне розширення уявлень про безпеку, трактування її не тільки як найважливішого пріоритету діяльності держави, а й усього суспільства. У науковий та практичний обіг введено поняття «національної безпеки». Зазначено, що поняття «безпека» і «національна безпека» слід розглядати як ідентичні, бо виражають вони єдину сутність – стан держави, при якому забезпечується її життєздатність, доцільний розвиток та збереження її фундаментальних цінностей і традицій, неконфліктні відносини особистості та держави, захист національних інтересів і досягнення національних цілей, здатність ефективно долати будь-які внутрішні та зовнішні загрози.

«Безпека» є комплексним поняттям, яке охоплює різноманітні сфери життєдіяльності соціуму, таких як воєнна, економічна, соціальна, інформаційна, правова та інші, що зумовлює формування й нових видів

безпеки. З огляду на це, безпека володіє цілісністю, власною ієрархічною будовою та має свою структуру.

Саме тому безпеку можна визначити як стійкий стан життєдіяльності держави, суспільства, людини за умови функціонування цілісних структур та інститутів. При цьому у становлення нової концепції безпеки, в основі якої лежить саме концепція забезпечення права людини на безпеку, покладено демократичний режим, який справляє безпосередній вплив на загальне розуміння безпеки та її забезпечення. Інші чинники, такі як тоталітарний режим, війни, техногенні катастрофи, тероризм, негативно впливають на стан реалізації цього права людини. Відтак саме держава (демократична, правова) має стати головним інструментом захисту права людини на безпеку та дбати про її інтереси.

Безпека – єдина універсальна характеристика будь-якого виду діяльності людини у всіх сферах життєдіяльності. Через таку унікальну властивість поняття «безпека» вивчають не тільки філософи, історики, економісти, психологи, а й фахівці з військових, медичних і навіть технічних питань. У юридичній науці поняття «безпека» трактується крізь призму відсутності небезпек і загроз, а також здатності усувати ці загрози.

У методологічному зрізі безпека, з одного боку, постає як певна форма або тип людської взаємодії для збереження якогось значущого для учасників і їх оточення стану свободи суверенного соціального розвитку, а з іншого – як процес створення стану «відсутності загроз» для свободи. При цьому, природно, свобода – це відносне поняття, що передбачає рівновагу і взаємодію. Це додаткове благо, одержуване від досягнутого загального успіху, і, що важливо, це результат неминучого підпорядкування правилам, нормам і обмеженням.

Незважаючи на міждисциплінарний характер, феномен «безпека людини», а отже, і поняття «право людини на безпеку» є об'єктом самостійних теоретичних і прикладних досліджень, тобто має бути сформульована предметна галузь цієї проблематики у вигляді спеціальної

наукової дисципліни, здатної об'єднати теорію, методологію різних наук. Як видається, такі поняття може охопити саме «соціологія безпеки людини», яка формується як складова загальної соціології безпеки. Такий підхід у процесі вивчення проблем безпеки людини забезпечить новий рівень дослідження у сфері безпеки людини та механізмів її забезпечення крізь призму процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві.

Особисту безпеку можна охарактеризувати і як міру вільної поведінки людини в межах чинного законодавства в різних сферах суспільних відносин. Особиста безпека людини тісно пов'язана з безпекою суспільства, всіх його членів.

Людина є об'єктом безпеки на багатьох рівнях, починаючи з необхідності захищеності її власних інтересів і потреб та закінчуючи безпечною спільною діяльністю. Схематично систему безпеки можна представити так: зміст цього феномену становлять види безпеки (політична, військова, економічна, екологічна тощо), які реалізуються на трьох рівнях (безпека особистості, держави, суспільства).

Структура права людини на безпеку є специфічною, унікальною і феноменальною. Адже безпека людини – це явище, яке має свої властивості та забезпечується дієвими механізмами – державою і суспільством, їхніми інститутами у межах чинного законодавства.

«Право людини на безпеку» – це фундаментальне конституційне право людини на безпечне існування та розвиток в умовах відсутності небезпек і загроз техногенного, екологічного, військово-політичного та соціального характеру. Це право є передумовою для реалізації інших конституційних прав і свобод людини. «Право людини на безпеку» – категорія міждисциплінарного змісту (філософії, соціології, політології, антропології, психології, теорії безпеки), в якому окремі аспекти цього змісту можуть бути предметом автономного наукового аналізу та розгляду.

Право людини на безпеку передбачає не просто закріплення на рівні чинного законодавства конституційних прав і свобод громадян, їхніх

гарантій, а саме недопущення «небезпечного» стану людини, який можливий лише внаслідок порушення положень Конституції України, інших законів і передбачає застосування засобів державного примусу. Юридична природа права на безпеку повинна охоплювати і право особи на безпеку. У цих умовах, насамперед під час формування людиноцентристської політики нашої держави, зростає роль саме права людини на безпеку. Тому потрібно прийняти єдиний базовий концептуальний документ у сфері безпеки – Концепцію безпеки людини (людської, особистої безпеки людини), що дасть системне уявлення про сутність, структуру, функції, цілі, основні напрями гарантування безпеки та буде містити характеристику національних інтересів, зовнішніх і внутрішніх загроз, показників і цілу низку інших питань щодо забезпечення сталого й безпечного розвитку України на всіх етапах формування людиноцентристської сфери. Вона слугуватиме базою у процесі формування законодавства, розроблення державної політики, планів і програм розвитку людиноцентристської політики нашої держави, ухвалення рішень органами влади й управління у цій сфері.

РОЗДІЛ 2

ПРАВО НА БЕЗПЕКУ ЯК БАЗОВЕ ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ

2.1. Право людини на безпеку в системі особистих прав людини

У сучасних глобалізаційних умовах розвитку світу забезпечення безпеки людини є актуальним завданням на рівні міжнародної спільноти. Таке завдання стоїть на порядку денному з огляду на тотальні загрози безпеці людини, серед яких: збройні конфлікти, міжнародний тероризм, незаконний обіг наркотиків і зброї, погіршення екологічного середовища. Тобто, «стан безпеки людини – це певний критерій демократичного розвитку сучасного суспільства – суспільства, в якому діють ефективні механізми захисту її прав і свобод» [67, с. 10]. З огляду на зазначене, концепція забезпечення безпеки людини зумовлена кардинальними змінами системи міжнародної безпеки, що ще більше актуалізувало визначену тему.

Система принципів права людини на безпеку складається з чотирьох певною мірою ієрархічних складових:

- 1) загальноправові принципи: законності, верховенства права, гуманізму, демократизму тощо;
- 2) система галузевих принципів у сфері безпеки людини;
- 3) інституціональні – передбачають реалізацію права людини на безпеку як комплексного явища;
- 4) принципи обмеження прав і свобод людини в інтересах безпеки особи, суспільства та держави.

Принагідно зазначимо, що пріоритет прав і свобод людини є найвищою соціальною цінністю, адже вони забезпечують безпеку людини, що передбачає гарантований захист її життя, здоров'я, честі та гідності, законних інтересів в умовах широкого спектру загроз і ризиків та є одним з головних завдань розвитку людської цивілізації.

Як ми зауважували, право людини на безпеку визначається як фундаментальне право людини. Це право є невід’ємною складовою життя людини, суспільства й держави, воно являє собою «основоположний кластер їх соціального розвитку» [239, с. 50]. Утім, право людини на безпеку має змішану, інтегровану природу, що виражається у здатності, по-перше, бути умовою й гарантією для інших прав і свобод; по-друге, поширюватись і на індивідуальних (людина), і на колективних суб’єктів (носіїв) права (народ, населення, майбутні покоління та інші категорії соціальних груп та спільностей) [144, с. 108].

Відповідно до статті 3 Конституції України, «людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави» [101]. Це природно вимагає зосередження суспільної уваги і всіх зусиль суспільства та держави на забезпеченні безпеки особи. Варто зазначити, що життя – одна з найперших потреб людства, без задоволення яких немислимі добробут, розвиток, прогрес і безпека окремої людини.

Вважаємо, що ключовим об’єктом і суб’єктом національної безпеки є безперечно сама людина – найцінніша, але й водночас найнебезпечніша і для себе, і для оточуючих. Людина має безпосереднє відношення як до всіх видів безпеки, так і до різноманітних джерел небезпеки (експлуатації будівель і споруд, транспортних засобів, використання інтернету, поводження з тваринами тощо). Тому забезпечення безпеки людини є неодмінною умовою забезпечення інших видів безпеки.

Право людини на безпеку є, по суті, мірою можливої (вільної) у правових межах поведінки людини в тій чи іншій сфері суспільних відносин (у цьому випадку в галузі забезпечення безпеки). Тож право на безпеку передбачає існування умов, що сприяють його здійсненню.

Права і свободи людини є одним із найважливіших об’єктів захисту національної безпеки. Національна безпека і права людини є

взаємопов'язаними категоріями. З одного боку, в демократичному суспільстві допустимим визнається тимчасове обмеження реалізації прав людини з мотивів національної безпеки й публічного інтересу. З іншого боку, національна безпека спрямована на встановлення режиму належної, ефективної реалізації суб'єктивних прав кожного окремого громадянина [81, с. 7].

Основним суб'єктом, що повинен створювати такі умови, є Українська держава, яка, відповідно до Конституції України, зобов'язана визнавати, додержуватися і захищати права і свободи людини та громадянина. За період розвитку конституціоналізму у світі (з кінця XVIII століття) більшість держав сучасного світу мають писані конституції або систему конституційних актів, які врегульовують найбільш важливі сфери суспільних відносин в державі. Втім загальним для більшості конституцій є закріплення у їх нормах каталогу прав і свобод людини і громадянина, а також гарантування їх дотримання та захисту з боку держави.

У сфері забезпечення права людини на безпеку правову основу становлять норми різних галузей права, що розкривають та конкретизують зміст конституційних норм, які врегульовують права людини і громадянина, а також регламентують механізми забезпечення права людини на безпеку в тих сферах, де держава покликана сформувати стійку систему протидії наявним або можливим загрозам.

Отже, безпека особи містить безліч аспектів. У конституційно-правовому сенсі право на безпеку являє собою синтез цілого комплексу прав на: життя, охорону здоров'я, медичну допомогу, сприятливе довкілля, інформацію про джерела небезпеки, вимогу вчинення дій з усунення небезпеки й відшкодування завданої шкоди тощо [186]. Однак безсумнівно, що ключовим і системоутворювальним у праві на безпеку є право на життя.

Для належного аналізу права людини на безпеку, доцільно проаналізувати місце зазначеного права у системі прав і свобод людини і громадянина.

Інститут прав людини – це виняткова сфера правового регулювання, що має відповідати низці ключових ознак: невідчужуваність прав людини; природно-правовий характер прав людини; гарантування з боку держави непорушності прав людини; можливість обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина в інтересах безпеки інших людей, суспільства та держави; наявність правових механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина.

У юридичній науці та практиці є чимало класифікацій прав і свобод людини та громадянина, які за основу мають різні критерії для розподілу на окремі види.

Найпоширенішою вважаємо класифікацію прав людини за сферами суспільного життя (особисті, політичні, соціальні, економічні та культурні). Ці права впливають зі змісту двох Міжнародних пактів 1966, що становлять вагому складову Міжнародного Біля прав людини.

Є і класифікація прав людини за поколіннями (наразі виокремлюють чотири покоління прав людини: перше покоління прав людини – невідчужувані особисті та політичні права (право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, право на гідність особи, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті і свобода думки тощо). Ці права закріплено в таких документах: Велика хартія вільностей 1215 р., Петиція про права (1628), Habeas Corpus Act (Закон про недоторканність особи) (1679), Білль про права (1689); в американських деклараціях: Декларація прав Вірджинії (1776), Декларація незалежності США (1776), Конституція США (1787), Білль про права (США, 1791); у французькій Декларації прав людини і громадянина (1789) тощо. Друге покоління прав людини – це соціальні, економічні та культурні права (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, захист материнства і дитинства тощо). Ці права визнані в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Третє покоління прав людини – це так звані солідарні (колективні)

права: право на мир, безпеку, незалежність (самовизначення народів), на здорове навколишнє природне середовище, на соціальний і економічний розвиток і людини, і людства загалом. Четверте покоління прав людини – це правова відповідь на виклики, які пов’язані з збереженням цивілізації, передбачають права у сфері біоетики та генетики, цифрові та інформаційні права, права, пов’язані з використанням штучного інтелекту, а також права, які стосуються екологічної, міжпоколінної і техногенної безпеки.

Стосовно права людини на безпеку, то доцільно застосовувати поділ прав людини з огляду на роль держави у механізмі їх реалізації та характер зобов’язань держави. Отже, права людини можна поділити на: позитивні та негативні.

Негативні права передбачають право особи на захист від будь-якого втручання держави. Ці права незалежні від влади (свобода слова, преси, релігії, пересування, вибору професії, право на недоторканність приватної власності; таємниця і недоторканність листування; право на недоторканність житла тощо). Позитивні права не можуть існувати без втручання держави. Це право на освіту, право на інтелектуальну власність, право на вільне використання своїх здібностей і майна, право на соціальну безпеку і захист в умовах безробіття, право на сприятливе навколишнє середовище, право на охорону здоров’я і медичну допомогу тощо.

Кожна із цих груп прав людини має окремі складові в системі забезпечення безпеки особи. Водночас неможливо абсолютно відмежуватися від потреби захисту суспільства та держави, забезпечення міжнародного правопорядку тощо.

Таким чином, розуміння місця права людини на безпеку в системі прав та свобод людини і громадянина потребує аналізу безпекової складової у всьому їх спектрі.

Після завершення Другої світової війни формуються колективні права людини, зокрема право народів на мир, безпеку, безпечне довкілля тощо. Окрема людина бере участь у реалізації таких прав, але ця участь пов’язана

не з її особистим правовим статусом, а з її становищем як члена спільноти. У результаті право на безпеку, яке було закріплено на міжнародному рівні, стає таким самим природним правом кожної людини, як, наприклад, право на життя.

Із 1999 року в рамках ООН створено Цільовий фонд з безпеки людини, головним завданням якого є надання державам-членам допомоги у виявленні та розв'язанні масштабних проблем, що стосуються виживання, джерел доходів для існування й гідності людини [149, с. 8].

Для сучасного зарубіжного законодавства притаманне нормативне врегулювання права на безпеку. Зокрема, у Конституціях Королівства Іспанії (ст. 17) та Португальської Республіки (ст. 27) безпосередньо закріплено право на свободу і безпеку. Тобто визнається не лише особисте, природне право кожної людини на безпеку, а й закріплюється безпека людини як конституційно-правовий інститут. У Франції декларація про безпеку закріплюється постановою («ордонансом») Уряду Франції від 12 березня 2012 року № 2012-351, що має силу закону, яким введено в дію законодавчу частину Кодексу внутрішньої безпеки. Відповідно до ст. L111-1, яка відтворила положення Закону «Про орієнтування та встановлення положень, що стосуються безпеки» від 21 січня 1995 року, «безпека є одним із фундаментальних прав та однією з умов здійснення індивідуальних та колективних прав. Держава зобов'язана забезпечувати безпеку, гарантуючи, здійснюючи по всій території Республіки захист національних інститутів та інтересів, поваги до законів, підтримання миру та громадського порядку, охорону осіб та благ» [113].

На жаль, у жодній з вітчизняних конституцій, враховуючи і Конституцію України 1996 року, це право безпосередньо не закріплено, незважаючи на те, що безпека людини є однією із основоположних засад забезпечення стабільності суспільства і держави, зумовлюючи захист прав громадян України. Можливо, це пов'язано з несформованою концепцією права на безпеку на час прийняття чинної Конституції України. Тимчасом як

аналіз конституційних положень засвідчує закріплення права на різні види безпеки. Зокрема, у конституційних положеннях міститься право на особисту безпеку, що полягає в захисті життя, свободи й особистої недоторканності, недоторканності приватного життя і свободи совісті.

Право на економічну безпеку забезпечується створенням умов для сталого економічного зростання Української держави, охороною приватної власності, державне стимулювання розвитку важливих галузей економіки, виважена правова та податкова політика у регулюванні економіки, формування дієвих і прозорих механізмів реалізації своїх прав суб'єктами економічної діяльності, протидія економічним правопорушенням, боротьба з корупційними правопорушеннями. Зовнішня складова економічної безпеки полягає у захисті економічних інтересів держави у взаємодії з іншими суб'єктами міжнародного права (в наукових працях також вживають поняття «економічний суверенітет»), протидія економічному шпигунству, насамперед у галузі оборони та новітніх технологій.

Право на соціальну безпеку людини закріплено в нормах щодо охорони материнства і дитинства, праці, захисту честі та гідності, сім'ї, інституту шлюбу, гарантій соціального забезпечення й освіти тощо. Так, згідно з положеннями статті 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [101].

Право на екологічну безпеку забезпечується конституційними нормами про право на сприятливе довкілля, відшкодування збитків, завданих екологічними порушеннями. Вчені визначають екологічну безпеку як сукупність правових, організаційних і матеріальних гарантій захисту довкілля від шкідливих дій. Також В. Кучер, І. Євхутич та В. Парасюк визначають її крізь призму впливу довкілля на здоров'я людини, а саме екологічна безпека співвідноситься з підтримкою такої якості природного

середовища, за якої дія її чинників забезпечує здоров'я людини та її якісну життєдіяльність. Отже, екологічна безпека – це здатність держави контролювати, знижувати й усувати екологічні небезпеки різного масштабу, виявлені та оцінені науковими методами, для забезпечення добробуту суспільства і здоров'я людей, політичної, економічної та соціальної стабільності [122, с. 115–118].

Також у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій на порядку денному є проблеми забезпечення права людини на інформаційну безпеку. На переконання О. Барабаш, основні аспекти права людини на інформаційну безпеку охоплюють захист конфіденційності персональних даних, гарантування безпеки в онлайн-середовищі, боротьбу з кіберзлочинністю, захист від незаконного доступу до інформації та захист інтелектуальної власності [12, с. 560–561]. Окрім того, зауважує вчена, захист інформаційної безпеки людини передбачає не тільки захист від кібератак і витоку особистих даних, а й урахування впливу інформації на фізичний і психічний стан людини, а також на її моральні й духовні цінності. Визначення інформаційної безпеки особистості в такому контексті дає змогу більш повно врахувати всі можливі загрози і ризики, які можуть виникнути під час використання інформаційних технологій. Важливо не тільки захищати особисті дані, а й забезпечувати безпечне й етично правильне використання інформації, яка може завдати шкоди здоров'ю та розвитку особистості [10, с. 453–462].

Питання щодо забезпечення інформаційної безпеки в нашій державі порушувалося ще з кінця 1990-х років. Розроблявся та подавався на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України (до цього часу так і залишився на стадії законопроєкту). З цього питання було проведено безліч науково-практичних конференцій, семінарів та інших наукових заходів, також здійснювалося чимало досліджень на рівні дисертаційних, монографічних досліджень.

У цьому році на стадії остаточного виконання поставлених завдань є Стратегія інформаційної безпеки України до 2025 року, схвалена Урядом 15 вересня 2021 року. Метою її прийняття є протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам інформаційній безпеці, захист державного суверенітету і територіальної цілісності України, сприяння інформаційній, соціальній і політичній стабільності, забезпечення прав і свобод людини, покращання державних гарантій конституційних прав людини і громадянина в інформаційній сфер [183, с. 500–506].

Т. Подорожна досліджувала спеціальні правові засади захисту права на недоторканність приватного життя, зокрема забезпечення інформаційної безпеки, включаючи особливі вимоги до збору й оброблення особистої інформації. Дослідниця зазначає, що першочерговою вимогою у додержанні прав людини є дотримання принципу пропорційності. Водночас забезпечення інформаційної безпеки може набувати різних форм, які залежать від правових традицій і політичного режиму держави [182, с. 491–497].

Як відомо, концепція основоположних прав людини виявляється у прогресивному розвитку людини, який впливає на її життєдіяльність та створює гарантії з забезпечення безпеки, що є основою гідного рівня розвитку суспільства загалом. Саме тому, на нашу думку, захист прав і свобод людини безпосередньо пов'язаний із забезпеченням її безпеки. Це стосується всіх прав людини, які окреслені у розділі 2 Конституції України: громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних тощо.

Права людини становлять зміст концепції особистої безпеки. Втім, у процесі суспільного розвитку виникають й проблеми порушення права людини на безпеку [177]. З огляду на це, на сучасному етапі розвитку України як правової держави безпека є універсальною категорією, оскільки вона пов'язана із захистом інтересів людини, суспільства і держави.

Як ми зауважували, поняття «безпека» трактується крізь призму гуманітарних цінностей, основною яких є, власне, сама людина. Відтак варто зробити висновок, що всі зміни, які відбулися протягом останніх років,

вимагають порушення проблем розгляду безпеки у взаємозв'язку з людською особистістю, що відповідно ставить на порядок денний створення нової концепції безпеки – концепції «права людини на безпеку». Тобто, будь-які проблеми сучасного світу, як-от проблеми екологічної безпеки, війни, тероризму, епідемій, мають вирішуватись у гуманітарному напрямі діяльності держави, зважаючи на законні інтереси та права людини.

Оскільки під «безпекою» дослідники розуміють безпеку людини, безпеку держави і міжнародну безпеку [27], то це зумовлює формування на державному рівні механізму захисту та гарантування прав і свобод людини, за умови непорушення взятих на себе зобов'язань, зокрема і міжнародного характеру. Тож треба зауважити, що безпека людини є основою національної безпеки та водночас є її важливою складовою.

Окрім того, «основою глобальної безпеки є захист людини. Міжнародна і глобальна безпека неможливі, якщо не забезпечено безпеки людини» – наголошується в юридичній літературі [173]. Саме міжнародне право та його норми здатні впливати на зміст національної безпеки, ступінь захисту її внутрішньодержавними нормами. Отож існування міжнародної системи захисту прав людини є основою для формування концепції права людини на безпеку.

Як бачимо, пріоритет права людини на безпеку закріплено не тільки на рівні чинного законодавства, а й на міжнародному рівні. Втім, ці постулати не гарантують того, що права людини не абсолютні та можуть за певних умов бути обмежені.

Як слушно наголошують учені, всі наявні права людини – право на громадянство, культурні, соціальні права визначають правовий статус особи, проте не є визначальними [82, с. 15]. Можливість обмеження цих прав, а відповідно і свободи людини, належить до прерогативи держави та її органів, що є заходами державного примусу, які покликані забезпечити національну безпеку та безпеку громадян України у кризових чи небезпечних ситуаціях. Значущим, на наш погляд, це є в сучасних умовах військових загроз, які

постали перед Україною (зважаючи на повномасштабну війну з РФ), і наслідків, які спричинено вказаними загрозами, зокрема масштабні руйнування майна, вимушена міграція, демографічна криза тощо). Інформаційні технології також послаблюють належний рівень приватного життя людей. Це суттєво впливає на забезпечення інформаційної безпеки. Своєю чергою, інформаційна безпека є складовою національної безпеки та безпеки людини.

Зважаючи на воєнний стан в Україні (мобілізація громадян призовного віку, введення режиму воєнного стану, комендантська година), необхідно проаналізувати питання допустимості обмеження прав і свобод людини, їх наслідки, вплив на майбутнє для забезпечення національної безпеки та забезпечення права людини на безпеку.

Цю роботу необхідно розпочати з аналізу сучасного поняття «свобода» та водночас з'ясувати, коли ці обмеження є допустимими.

Безсумнівно, «свобода» не може бути безмежною, вона завжди зазнає обмежень. На думку М. Осядла, «свободу» необхідно досліджувати у двох аспектах: у широкому (природно-правовому) – коли людині від природи надається можливість вибору, та у вузькому (позитивному) – коли на основі принципів, юридичних норм, що встановлюють межі свободи людини, особа існує і розвивається [167, с. 8]. Людина обмежена у своїх діях через різноманітні чинники, які відбуваються у життєдіяльності суспільства. Іноді ці чинники зумовлені законодавчими обмеженнями.

Цій темі присвячені праці І. Сікорського. Вчений зазначав, що «відносини між людиною й державою не можуть бути односторонніми, вичерпуватися питаннями про права людини – вони вимагають виконання людиною і громадянином певних обов'язків перед державою й суспільством» [187, с. 48–49]. Він також наголошував на тому, що «дотримання прав і свобод людини та громадянина є однією з найважливіших засад правової системи, основних правових інститутів держави...» [187, с. 48–49].

Але цього недостатньо для належної взаємодії держави й особи у забезпеченні безпеки останньої. Необхідно, аби людина відчула свою важливість і була рівноправним партнером у прийнятті важливих рішень, здійсненні моніторингу і громадського контролю за діяльністю державних інституцій. Проте ця проблематика полягає у співвідношенні свободи та її обмеження для забезпечення безпеки людини. Для цього варто визначити правові інструменти таких обмежень.

Декларація прав людини і громадянина 1789 року свободу людини закріпила як «природне і невід’ємне право людини» [58]. Цей документ є основою закріплення гуманістичних цінностей у суспільстві. Поняття свободи окреслюється у ст. 4 та полягає у «можливості робити те, що не завдає шкоди іншому» [58]. Окрім того, положення Декларації безпосередньо вказують на необхідність заборонити на законодавчому рівні «шкідливі для суспільства дії» [58]. Саме тому, можна зробити висновок, що свобода людини не абсолютна: свобода однієї людини завершується там, де починається свобода іншої людини.

Із цією метою приймаються законодавчі обмеження свободи людини, її прав і законних інтересів. Отже, завдяки «обмеженню» забезпечується правопорядок, а відтак і права людини та належне існування суспільства [184, с. 415].

Ці постулати відображено не тільки на міжнародному рівні, зокрема в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [99] та Загальній декларації прав людини [77], а й на рівні Конституції України 1996 року [101].

Щодо міжнародних документів, то, наприклад, у Загальній декларації прав людини 1948 року йдеться про «обов’язки», які має кожна людина перед суспільством [77]. Ці обов’язки полягають у законодавчих обмеженнях прав і свобод із метою забезпечення правового порядку. Також Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1964 року містить положення щодо можливості обмеження державою прав і свобод людини. Втім ці

обмеження повинні відповідати «природі цих прав і свобод» та сприяти «добробуту всього суспільства» [147].

Чинне законодавство України (зокрема положення Конституції України), як і законодавство інших демократичних держав, містить вичерпний перелік обмежень прав і свобод громадян, а також інших осіб, які підпадають під юрисдикцію держави. Зазвичай це відбувається через нормативно-правове встановлення юридичної відповідальності за вчинення тих чи інших дій. Наприклад, Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за посягання на життя і здоров'я людей, їхню честь і гідність, майно [116], Кодекс України про адміністративні правопорушення – за порушення правил дорожнього руху та інші правопорушення [96]. Зазвичай правомірність таких обмежень безсумнівна, з огляду на те, що кожна людина, перебуваючи в суспільстві, має усвідомлювати потребу в правомірній поведінці, без якої це суспільство буде нездатним ефективно функціонувати.

Проте не завжди введення державою обмежень може позитивно сприйматися суспільством. Як приклад, можна згадати COVID-19, який виник на початку 2020 року. Різке зростання захворюваності серед людей і темпи поширення інфекції спонукали державу вжити жорстких заходів щодо обмеження права людини на вільне пересування.

Є чимало прикладів життєвих ситуацій, які впливають на безпеку людини. Тут необхідно зауважити на положення Основного Закону і на правові позиції Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення права на особисте і сімейне життя, а також практику ЄСПЛ щодо розгляду справ про порушення права на приватне і сімейне життя. Відповідно до ч. 2 ст. 32 Конституції України, «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [101]. Це означає, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації

про особу без її згоди можливі лише, якщо про це чітко визначено у законі, водночас лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту й прав людини [32].

Аналогічні обмеження є і у Законі України «Про мобілізацію». Зокрема, що стосується громадян, які під час мобілізації не виконують обов'язків, передбачених ч. 3 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [210]. За таких обставин, з урахуванням ч. 3 ст. 22 цього Закону, можливе адміністративне затримання та доставлення військовозобов'язаного чи резервіста протягом 15 днів до ТЦК. Окрім того, можливі й інші способи адміністративного реагування – тимчасове обмеження права керування транспортним засобом.

Такий перелік обмежень, що становлять небезпеку для людини, спонукають до окреслення чітких критеріїв їх визначення. З цього приводу принципову позицію має М. Козюбра. На його думку, держава повинна мати обмеження у визначенні обмежень прав і свобод людини. Правові межі обмеження мають установлюватися лише Конституцією України та чинним законодавством. Така позиція пов'язана з тим, що основоположні громадянські та політичні права призначені насамперед для захисту свободи людини, й вони не повинні надмірного втручатися в них [78, с. 59–60].

Положення Конституція України мають важливе значення для дослідження проблем обмеження прав людини в інтересах захисту права людини на безпеку. Що, відповідно, зумовлено людиноцентристською природно-правовою доктриною тлумачення прав людини. Так, ст. 3 Конституції України закріплює права і свободи людини як найвищу цінність, а їх визнання, дотримання і захист – як головний обов'язок держави [101].

Це положення також впливає із розділу 1 Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу України [101]. У такий спосіб позиціонуються, по-перше, фундаментальні та принципово важливі положення, по-друге, висловлюється прагнення правників забезпечити стійкість прав, мінімізацію можливих посягань на обсяг прав і свобод,

водночас досягнення стабільності через незмінність спеціального порядку внесення змін до Конституції України.

Утім, незмінні права і свободи людини, як найвища цінність Конституції України, у вказаних випадках можуть обмежуватися. Водночас варто зауважити, що Конституція України, допускаючи обмеження основних прав, не передбачає їхнього применшення. Зворотне варто було б визнати неприпустимим. Навіть більше, передбачається, що необхідність в обмеженні виникає лише тоді, коли це буде і юридично, і соціально виправдано.

Так, відповідно до Основного Закону України та в інтересах національної безпеки, дозволяється обмеження таких конституційних прав і свобод людини і громадянина як: право на особисте та сімейне життя (ст. 32); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34); право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 36); право на страйк (ст. 44).

Також, оскільки забезпечення національної безпеки охоплює також протидію злочинам проти її основ, в такому разі можуть бути обмежені окремі конституційні права: право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31) [101].

Зважаючи на наведене та посилаючись на наукові докази І. Столяренко [256, с. 48–50], можна зробити висновок, що обмеження прав і свобод людини виправдовується, якщо воно є умовою безпеки держави та людини.

Обов'язковою умовою обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина є наявність переліку таких обмежень у чинному законодавстві, про що ми вище зазначили. У законодавстві України закріплено процесуальний порядок здійснення таких обмежень. Він полягає у

тому, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи уповноважені самотійно або через звернення до суду обирати способи забезпечення безпеки людини. Водночас сьогодні не здійснюється належний контролю за їхньою діяльністю, а процедура притягнення винних осіб до юридичної відповідальності є недосконалою, що може призвести до невинуватених обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина й пов'язаних із цим тяжких наслідків [85, с. 83].

Варто також розуміти, що права і свободи людини не можуть бути обмежені на підзаконному рівні. Якщо ж такі випадки має практика, то одразу виникає сумнів щодо правомірності обмеження закріплених у Конституції України прав людини будь-яким законом. У Конституції України допускається встановлення таких обмежень законами, а отже, ці обмеження також будуть конституційними. Через ухвалення законів вони уточнюються, оскільки в Конституції України міститься лише загальне правило поведінки, яке знайде свій розвиток в галузевому законодавстві та буде реалізовуватися в кожному конкретному випадку. Як-от у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», яким передбачено режим воєнного стану, як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [215]. Відповідно до цього конституційного закону, режим воєнного стану вводить своїм Указом Президент України, а затверджує – Верховна Рада України.

Такі правові режими держава створює для захисту й забезпечення безпеки громадян України і національної безпеки, шляхом звуження можливостей для реалізації конституційних прав і свобод. Як наслідок зростає невдоволення серед населення, наприклад після введення режиму комендантської години. Так, Указом Президента України №740/2024 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» на всіх осіб, які перебувають на території нашої держави, поширились певні обмеження. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного

стану», під комендантською годиною треба розуміти заборону перебування в певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень [215].

Утім, положення Основного Закону України свідчать про те, що деякі закріплені в розділі 2 права не можуть бути обмежені. З-поміж них – право на життя, на охорону гідності, на свободу віросповідання і захист приватного життя [101]. Тобто Конституція України не передбачає обмеження тих прав, реалізуючи які людина не може перешкоджати іншим у їх здійсненні, або ж просто становити небезпеку для інших людей (на відміну, приміром, від обмеження права на вільне пересування осіб, які ухиляються від мобілізації). З огляду на це, варто відокремити принцип неможливості обмеження всіх наявних в людини прав і свобод. Водночас важливим безумовно є право на життя. У цьому випадку варто на рівні чинного законодавства закріпити чіткий перелік прав людини, які не можуть бути обмежені за жодних обставин, або ж, навпаки, навести закритий перелік прав людини, які за необхідності можуть бути обмежені.

Також під час характеристики інституту обмежень прав і свобод людини з погляду забезпечення її безпеки важливим є принцип пропорційності. Цей принцип покликаний регламентувати співвідношення мети обмежень із засобами та способами її досягнення. «Загальний інтерес, яким керується держава, не може бути таким, що придушує свободу окремої особи» – такий основний зміст цього принципу. Йдеться про збалансованість публічних (зокрема державних) інтересів та інтересів окремої людини в разі виникнення потреби в обмеженні її прав. Як зазначалось в одному з рішень Федерального конституційного суду Німеччини, «такі обмеження мають бути адекватними конкретній ситуації, тобто прийнятно співвідноситися зі значенням основного права» [78, с. 60]. Під пропорційністю в цьому випадку мається на увазі доцільність запроваджуваних обмежувальних заходів із боку держави у разі наявних чи потенційних загроз безпеці людини.

Характеризуючи основоположні міжнародні документи у сфері захисту прав людини, можна зробити висновок про їх спрямованість на добробут і суспільства, і окремої людини. Зважаючи на це, серед принципів обмеження прав і свобод людини в інтересах безпеки варто виокремити принцип економічної ефективності. Цей принцип передбачає раціональність введених державою обмежень. Водночас важливими є саме економічні вигоди, які не повинні заподіювати більшої шкоди, ніж, власне, самі загрози, проти яких вони спрямовані. Приміром, запровадження окремих обмежень можуть безпосередньо вплинути на роботу окремих сфер господарської діяльності, що в результаті спричинить втрату роботи для чималої кількості громадян України. Це, своєю чергою, спровокує падіння доходів населення та позначиться на зростанні безробіття та зниженні рівня життя загалом. Саме тому принцип економічної ефективності є доволі дієвим засобом і методом, який варто застосовувати щодо запровадження обмежень у разі виникнення негативних наслідків для безпеки людини. Як результат, право людини на безпеку зможе бути реалізоване згідно з чинним законодавства та в межах Конституції України.

Наступний принцип, який варто виокремити, – це принцип регламентації запроваджуваних обмежень. Держава при обмеженні прав і свобод людини повинна чітко регламентувати обмежувальні заходи, а саме: термін, на який запроваджуються обмеження, коло осіб, сферу діяльності або територію, на які вони поширюються, тощо. Крім того, необхідно чітко встановити характер запроваджуваних обмежень (постійний чи тимчасовий), оскільки, як ми зазначали, обмеження прав і свобод людини припустиме тільки за необхідності, тобто у виключних ситуаціях, які мають тимчасовий характер (але в Україні з 24 лютого 2022 року вкотре продовжується відповідними указами Президента України за погодженням з Верховною Радою України [220]).

Отож на сучасному етапі формування правової держави обмеження прав і свобод людини може бути тільки надзвичайним заходом у виключних

умовах. З огляду на це, обмеження прав і свобод людини має бути ефективним, але водночас твимушеним і, що важливо, тимчасовим заходом для подолання небезпечних ситуацій. У такому разі важливою видається саме довіра суспільства до держави та розуміння суті й мети прийнятих обмежувальних заходів.

Згідно з Конституцією України, зокрема ст. 3, прямо встановлено допустимість прав і свобод людини як найвищої цінності, їх обмеження у випадках, коли це необхідно. Така необхідність виявляється насамперед у захисті всього суспільства, забезпеченні його безпеки, без якої неможливо ефективно забезпечити реалізацію прав і свобод людини, зокрема й права людини на безпеку.

Як бачимо, безпека – одна з найголовніших цілей і невід’ємна складова діяльності людей, суспільства, держав, світової спільноти. Турбота про безпеку характерна кожній частині соціальної структури суспільства – від індивіда до об’єднання людей. Держави, суспільства, люди, які не виявляють належної турботи про свою безпеку, зазвичай є нежиттєздатними. І це надзвичайно актуально для України, адже процес реформування суспільства та держави зумовлює необхідність посилення уваги до проблем забезпечення безпеки людини. І сьогодні йдеться про те, що в основі системи пріоритетних інтересів України має бути людина, її права, свободи, гарантії безпечного існування та розвитку.

Утім, нинішня ситуація з дотриманням прав людини в Україні є несприятливою, що створює загрозу безпеці держави. І це пов’язано не лише із труднощами перехідного періоду та війною проти РФ. Нові підходи до прав людини, означені на початковому етапі перетворень, як виявилось, і надалі є теоретичними, формальними та декларативними.

Отже, безпека визнається, з одного боку, фундаментальним правом кожної людини, а з іншого – умовою реалізації її інших основоположних прав. Право людини на безпеку визначено як основоположне право людини, яке охоплює відсутність загроз у всіх сферах життєдіяльності суспільства з

метою реалізації законних інтересів, недоторканності та свободи людини. З огляду на це, поняття «безпека» є категорією конституційного права, адже саме Конституція України є правовою основою і національної безпеки, і безпеки людини, суспільства та держави загалом.

2.2. Основні аспекти взаємодії національної безпеки та права людини на безпеку

Дослідження права людини на безпеку сьогодні є одним із найбільш динамічних напрямів у вітчизняній науковій практиці. Безпека людини в конкретному виді є компонентом національної безпеки, так само як і людина є рівноправним об'єктом державної політики щодо забезпечення національної безпеки [255].

Л. Фоміна слушно зазначає, що право на безпеку є невід'ємною складовою загальних прав людини, гарантованого Хартією прав людини, унаслідок того, що його дотримання є підґрунтям для належної реалізації всіх інших прав [280, с. 188]. Безумовно, людина – це найвища цінність держави та суспільства. Людина – це жива розумна соціальна істота, суб'єкт суспільно-історичної діяльності й культури. Соціальна сутність людини виявляється не тільки у спробі вижити самій, а й у прагненні об'єднатися, спільно захищати свої цінності [89].

Для досягнення цих цілей потрібна наявність суспільства. Суспільство у вузькому значенні – це форма об'єднання людей, які мають спільні інтереси, цінності та цілі, це надіндивідуальне об'єднання людей, якому характерні соціальна диференціація та поділ праці [115]. Але без загальноприйнятих правил поведінки та відповідного апарату управління лише наявність суспільства ще не є гарантією захищеності та правопорядку [184]. Навіть найкраще самоврядне суспільство не в змозі забезпечити всі потреби людини, тому і виникає потреба в державотворенні.

Є безліч визначень поняття «держава», але найхарактернішими можна

вважати такі: «Держава – це правова форма організації народу та суспільства» [78, с. 103], «держава – це суверенна, політико-територіальна організація влади, яка представляє інтереси суспільства шляхом встановлення загальнообов’язкових правил поведінки і виступає суб’єктом права на міжнародній арені» [261, с. 35], «держава – це організація політичної влади домінуючої частини населення у соціально неоднорідному суспільстві, яка забезпечує цілісність і безпеку всього суспільства, здійснює керівництво ним насамперед в інтересах цієї частини, а також вирішує загальносуспільні завдання» [228, с. 37]. Узагальнено можна сказати, що держава – це правова (тобто основана на формальному принципі рівності) організація публічної (політичної) влади вільних індивідів.

Завжди держави для самозбереження й захисту певних цінностей керувалися концепцією національної безпеки [300]. Національна безпека – це основний напрям діяльності держави, що забезпечує захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від широкого спектру зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека є показником стану суспільства й держави, в якому захищено найважливіші соціально-правові цінності.

Подібний підхід до визначення національної безпеки закріплено в Законі України «Про національну безпеку України», згідно з яким національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [211].

В Указі президента України № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» зазначено, що безпека людини тотожна безпеці країни, тому важливо, щоб громадянин відчував себе у безпеці. З цією метою держава намагається [258]:

- рішуче протидіяти спробам розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі й гідності тощо;
- рішуче протистояти гуманітарній агресії, розвивати українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності;
- забезпечувати реалізацію правоохоронними органами завдань, що пов'язані із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони;
- утверджувати принцип нульової толерантності до корупції;
- забезпечувати прозорість, підзвітність державних органів, доброчесність посадових (службових) осіб, ефективний доступ до правосуддя;
- підвищувати ефективність державної політики у сферах захисту державного кордону України» [258].

Згідно з чинним законодавством, національна безпека поділяється за видами основних загроз і небезпек, що концентруються в галузі економіки, політики, соціальної сфери, а також за характером їх поділяють на антропогенні, техногенні, екологічні, інформаційні тощо. Всі вони виявляються у сферах життєдіяльності людини, з огляду на реалізацію людиною своїх життєвих інтересів.

Співвідношення інтересів, прав і свобод людини, цінності людського життя – з одного боку, та інтересів держави, національної безпеки – з іншого, неодмінно призводить до їхнього протиставлення, бо задля підтримки однієї цінності державі часто доводиться жертвувати іншою. Очевидно, що значущість людського життя й гідності, основних прав і свобод людини обумовлена сукупністю основних правових актів, що приймаються державою і в яких закріплюються, гарантуються, захищаються й забезпечуються ці права і свободи. Так, згідно зі ст. 3 Основного Закону України, людина, її

життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність [101].

У рішенні Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року зазначається, що людина є скарбом природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Своєю чергою, суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності [232].

Конституційним Судом України в рішенні від 1 червня 2016 року сформульовано юридичну позицію, згідно з якою держава повинна не тільки утримуватися від порушень або непропорційних обмежень прав і свобод людини, а й уживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією (абз. 1 пункту 3 мотивувальної частини) [231].

Отож виникає питання: яка цінність є головною для держави? Яким цінностям держава надає пріоритет у захисті та забезпеченні її свободи? Вважаємо, що пріоритетність тієї чи іншої цінності залежить від багатьох чинників, із-поміж яких ступінь демократизації державного розвитку, рівень правової свідомості та правової культури людей тощо. Але в будь-якому разі головна цінність – людина, її права і свободи – має бути найвищою.

Проблеми взаємин держави та людини завжди були в центрі протистояння представників різних правових режимів, оскільки порушували

найважливіші принципи – свободу і рівність. Дослідники проблем індивідуальної свободи людини наголошують на її фундаментальному характері порівняно із принципом рівності. Аналіз їхніх думок дав змогу зробити висновок про пріоритетність гарантій свободи незалежно від будь-яких обставин та сфер втручання з боку держави, що є основним її обов'язком. Як приклад Ю. Разметаєва наголошує на нових параметрах відносин між державою та людиною, які зобов'язують державу вживати заходів, які сприяють забезпеченню прав людини [230, с. 42–43].

Ці питання безпосередньо пов'язані із змістом і характеристикою правової держави, в якій головним об'єктом захисту є людина, її права і свободи. Водночас такі взаємини мають ґрунтуватися на принципах верховенства права, поділу влади, взаємної відповідальності держави та особи (що є загальноприйнятим положенням не тільки на рівні Конституції України, а й на рівні міжнародних нормативно-правових актів). «Права людини є безумовним пріоритетом держав, зобов'язує їх вживати заходів щодо забезпечення цих прав, здійснювати вплив на суспільні процеси з урахуванням основоположних принципів права» [391, с. 78], – наголошується в літературних джерелах.

Вітчизняний учений О. Бандура з цього приводу здійснює аналіз владних відносин у демократичному суспільстві – суспільстві, в якому пріоритетом є рівність людини, а не її свобода [11, с. 12–14]. Тому, на його переконання, для забезпечення безпеки людини потрібно обмежити державну владу та розширити особисту свободу. Отже, можна сказати, що відбувається ціннісна переорієнтація у проблемах відносин державної влади і людини.

Якщо на попередніх етапах розвитку суспільства відносини держави і людини будувалися за схемою «від держави до людини», то в сучасних умовах розвитку України як демократичної держави можна сформулювати нові підходи, а саме: основою є людина, а держава має оберігати її інтереси, дбати про її безпеку. Цей підхід ґрунтується на ідеї суспільного договору,

згідно з яким «людина відчужує частину своєї природної свободи для створення такої організації, яка захищала б і охороняла особистість, у якій кожен корився б самому собі і залишався б таким самим вільним, яким він був раніше» [179, с. 67].

На такі пріоритети вказує ліберальна доктрина прав людини, що сформувалася в процесі підготовки та проведення буржуазних революцій. Вона визначила нові орієнтири у взаєминах держави і особи – це насамперед свобода, рівність, верховенство права, невідчужувані права людини. Основою цієї доктрини є природно-правова концепція, що висунула і головні принципи свободи, і невід’ємні, невідчужувані права людини, які належать їй від народження [55, с. 6]. Держава зобов’язана визнавати ці права, зважати на них, захищати їх від будь-яких посягань з боку інших учасників суспільних відносин. Таким чином, була сформульована межа між свавіллям державної влади і захистом прав людини, визначено межі впливу держави на людину. Зазначена доктрина мала на меті реалізацію ідеї свободи особистості, її автономії, можливості користуватися невід’ємними правами, такими як право на життя, особисту недоторканність, власність [289]. Такий підхід визначив принципово нові параметри відносин держави і особи, гарантування її прав, свобод. Ці постулати ґрунтуються на принципі гуманізму як найважливішому чиннику державно-правової діяльності.

Протилежною вищезначеній доктрині прав людини є марксистська доктрина, за якою людина є засобом для досягнення мети, що стоїть перед державою; вона повинна бути повністю підпорядкована політичній владі, що не підкоряється закону. Така політична система поглинає особу, позбавляє її свободи, автономії, перетворюючи на слухняного виконавця своєї волі [74]. Це – реалізація системоцентристського підходу в його крайньому вираженні: держава – первинна; людина – об’єкт державного впливу; її поведінка жорстко регламентується державою, суворішими є заходи державного примусу тощо.

У сучасних умовах людиноцентристського підходу в праві саме особистість – пріоритетний критерій і параметр суспільного розвитку, наскільки б складним і суперечливим цей розвиток не був [123]. Усе в суспільстві починається, відбувається і має наслідки не заради самого суспільства, а заради особистості, а ступінь її соціального благополуччя є не просто гуманітарним, а абсолютним і єдиним критерієм суспільного прогресу. Це нині на практиці демонструють цивілізаційні та розвинені в демократичному й соціальному сенсі сучасні держави.

З огляду на зазначене, вважаємо, що центральним елементом усієї системи безпеки особистості є сукупність її життєво важливих інтересів і цінностей. Цьому є теоретичне і практичне обґрунтування.

По-перше, життєво важливі інтереси й цінності особистості становлять вихідний сенс її існування, формування та розвитку. Так, наприклад, право на життя як невід’ємне природне право будь-якої особистості саме собою безцінне, бо життя людині дається не задля реалізації чийхось задумів і теорій, а заради життя. У цьому сенсі варто зауважити, що життя ідеї ніколи не замінить ідею самого життя. Право на життя не може бути повною мірою захищене самою людиною, бо реалізація цього права залежить не тільки від людини, а й від суспільства, цілям і завданням якого служить особистість у виді вибору соціальних обставин своєї життєдіяльності. Загрози життєво важливим інтересам і цінностям свідомо спонукають до того, як наголошує В. Смолянюк, що «в будь-якому суспільстві система національної безпеки має бути орієнтована на людину та забезпечена задля її благ» [247].

По-друге, особистість неминує ідентифікує себе з державністю, з іншими формами соціальності (економікою, політикою, етнічністю, культурою, способом життя, ментальністю). Тобто з усім тим, чим відрізняється одне суспільство від іншого, одна держава від іншої [254, с. 94]. У цьому розумінні життєво важливі інтереси особистості пронизують й інші соціальні системи, зокрема систему національної безпеки [150]. Інакше кажучи, через забезпечення соціальної захищеності особистості

забезпечується умова цілісного розвитку самого суспільства і держави, її стабільність та безконфліктність, спокій і добробут. Відсутність безпеки особистості в суспільстві – ознака слабкості самого суспільства та показник необхідності його перетворення до якісно нового стану.

По-третє, особистість сама є суб'єктом суспільних перетворень, джерелом народження, існування та розвитку малих і великих форм соціальності. Характерна природі особистості соціальна активність у всіх її виявах (економічна, політична, ідеологічна) реалізується тоді, коли управлінські структури перестають працювати на інтереси особистості, коли закони й механізми їх реалізації суперечать природі людини. Як зазначають вітчизняні політологи, «прояв ідеї права можливий лише тоді, коли в суспільстві виникає легальний механізм постійного, повсякденного діалогу між людьми, які усвідомили потребу в моральному самоствердженні особистісного початку» [62, с. 66]. Те саме стосується і прояву держави, яка сильнішою стає тоді, коли їй опираються, а вона покликана гарантувати захист прав та інтересів людини.

Варто зазначити, що посередницькою системою між безпекою людини та безпекою держави є система безпеки громадянського суспільства як стан захищеності соціальних інститутів та організацій, самодіяльних за своєю природою і значною мірою не регульованих державою, але які надають усій системі національної безпеки суспільного сенсу [71]. У такому контексті йдеться про забезпечення безпеки особистості від можливих спроб держави втручатися в так зване поле особистої автономії, у систему життєвих принципів, вибір яких залежить виключно від самої особистості. І хоча система взаємовідносин «державна – особистість» набагато складніша від цього виду втручання, «критерієм авторитарності або тоталітарності державної влади є саме ставлення до особистості» [151], – зазначає Р. Мошинський. Про це свідчить і теорія, і практика функціонування сучасних політичних режимів, зокрема політичного режиму рф як країни-агресора.

Отже, аналіз проблем співвідношення національної безпеки та безпеки людини виявив необхідність урахування таких найважливіших аспектів:

1. Поняття «національна безпека» стало більш широким й охоплює не лише військові, а й економічні, соціальні, екологічні й інші сфери забезпечення безпеки людини (Див.: Додаток 3 – Рішення Конституційного Суду України, в яких тлумачиться термін «безпека»).

2. Національна безпека – це такий стан суспільства і держави загалом, який дає змогу зберегти її державну цілісність, суверенно вирішувати політичні, економічні, соціальні, культурні, військові й інші проблеми розвитку на користь людини, суспільства й держави, бути самостійним суб'єктом системи міждержавних відносин.

3. Система національної безпеки має такі складники: зміст – це види безпеки (політична, військова, економічна, екологічна, інформаційна тощо); рівні реалізації видів безпеки (які є підсистемами): безпека особистості, безпека держави, безпека суспільства.

4. У системі національної безпеки пріоритетне місце посідає підсистема безпеки особистості, де гуманістичний і гуманітарний вимір безпеки є неодмінною умовою виживання людства в умовах новітніх загроз і небезпек, які є реаліями ХХІ ст. Проте національні системи безпеки стають ефективними і надійними в тому разі, якщо вони спершу зорієнтовані на пріоритети людського виміру безпеки при обмеженій взаємодії з іншими традиційними компонентами системи безпеки.

Ціннісні засади в дослідженні безпеки людини виявляються й на рівні забезпечення національної безпеки. Подекуди держава окреслює і межі, і форми забезпечення національної безпеки під приводом збереження держави й державності, обмежує й узурпує права і свободи людини (з огляду на певний етап розвитку суспільства і держави).

Зазначимо, що головним суб'єктом забезпечення національної безпеки є держава. Тільки вона володіє монополією на легітимне насильство і має у своєму розпорядженні спеціальний примус й надає діяльності з забезпечення

національної безпеки політико-правовий характер.

У різних законодавствах, у широкому значенні, суб'єктами національної безпеки розглядаються держави, а у вузькому значенні – всі ті державні установи, служби й агенції, які мають відповідні зобов'язання щодо захисту прав людини. Але якщо фактично чи законодавчо розглядати державу як єдиний суб'єкт національної безпеки, то у кращому разі національна безпека розглядається поряд із людиною, соціальними структурами, державою й міжнародною безпекою без будь-якої переваги. А в найгіршому випадку вона там місця не знаходить, оскільки немає (етнічного) юридичного визначення нації, чи воно є сукупністю громадян цієї держави, чийм представником є сама держава.

А коли держава не обмежує собою націю, то суб'єктами національної безпеки розглядаються всі національні установи, і в цьому випадку функція держави для забезпечення національної безпеки як найбільш могутньої й багатоаспектної організації, природного лідера серед «рівних», полягає в тому, що вона ініціює, організовує і бере участь у створенні концепції національної безпеки та її системи [155]. Далі держава виконує зобов'язання, що випливають із концепції національної безпеки, і контролює їх виконання іншими установами, водночас і вони певною мірою контролюють її.

Виокремити компоненти національної безпеки потрібно на основі чотириєдиного механізму: «людина – суспільство – держава – міжнародне співтовариство». Відповідно і видами безпеки є «безпека держави – безпека людини – безпека суспільства – глобальна безпека». Хоча досі вчені виокремлювали триєдину систему «людина – суспільство – держава», яка в епоху глобалізації не в змозі відображати всі сторони національної безпеки [108, с. 71]. Вважаємо, що національна безпека складається з таких компонентів: військовий, політичний, економічний, демографічний, соціальний, культурний, технологічний, екологічний та інформаційний. Ці компоненти подано на рис. 1.

Узгодження парадигм розвитку держави й безпеки можливе через

діалектику принципу «безпека через розвиток та розвиток через безпеку» [108, с. 72]. Цей принцип засвідчує розуміння того, що людина сама відповідає за свою свободу та безпеку, що зрештою є показником рівня розвитку держави загалом. З огляду на це необхідно законодавчо закріпити рамки обмеження прав людини і чіткого судового контролю за порушення її прав. Твердження, що обмеження основних прав і свобод не має бути довільним, а всі санкціоновані випадки повинні бути чітко прописані в Основному Законі, відображено у статтях 64–68 Конституції України [101].

Практика ЄСПЛ з цього приводу має свої напрацювання. Так, Суд зрідка ставить під сумнів легітимність мети забезпечення національної безпеки, висунутої державою. Про це йдеться в деяких рішеннях Суду. Наприклад, у справі про вбивство баскських націоналістів, національні суди не дозволили обвинуваченому надати докази на підтвердження своїх заяв, оскільки їхня достовірність не мала вирішального значення у справі про образу уряду [319].

На думку іспанських суддів, репутація уряду під час переходу від диктатури Ф. Франко до демократичного режиму була безпосередньо пов'язана з питанням національної безпеки. Суд, своєю чергою, визнав, що йшлося радше про запобігання заворушенням [319]. На думку Суду, коли йдеться про національну безпеку, використання конфіденційних матеріалів може бути неминучим. Отже, це не означає, що влада країни може бути вільна від ефективного контролю з боку національних судів у всіх випадках, коли заявляють, що справа пов'язана з національною безпекою і тероризмом [320].

У сучасних умовах більшість держав визнають власні дискреційні повноваження у сфері оцінки загроз національній безпеці та вибору заходів для боротьби з ними. Наразі помітна тенденція, коли Суд вимагає від національних органів, щоб вони переконалися в тому, що в конкретній справі існування загрози було розумно обґрунтовано [154, с. 52]. Крім того, Суд ретельно контролює і необхідність втручання, і пропорційність легітимної

мети, для забезпечення національної безпеки.

Утім трапляються й непоодинокі випадки обмеження свободи людини ст. 3 ЄКПЛ [320]. В інших сферах ЄСПЛ значно обмежив свободу держав. Наприклад, щодо ст. 6 Європейської конвенції, коли розглядалося питання можливого існування заходів, що завдають менше шкоди свободам [327], або вимога про сувору необхідність незалежності судів [322]. Суд також обмежив межі розсуду в деяких сферах, таких як право на свободу вираження думки в армії [321] або приватне життя військовослужбовців [325], як їх порівняти з тими, які держави мали раніше (див.: [154, с. 53]).

Загалом ЄСПЛ безперешкодно визнає легітимність обстоюваної мети. Суд лише зрідка ставить під сумнів оцінку держави, яка має широкі межі розсуду ситуації, що стосується національної безпеки. Однак, якщо Суд заявляє, що він не має достатніх можливостей оскаржувати рішення національних органів у певній справі щодо міркувань національної безпеки, то незалежний компетентний орган все-таки має вивчити причини такого рішення й відповідні докази, у межах змагального процесу. Тож потрібно встановити, чи відбулося розумне фактологічне обґрунтування висновку про те, що розсекречення інформації становить загрозу національній безпеці [154, с. 14].

Усвідомлюючи небезпеку такого законодавства для демократії, ЄСПЛ наголошує, що це не означає, що Договірні Сторони мають необмежену свободу дій, піддаючи людей, які перебувають під їх юрисдикцією, прихованим спостереженням заради боротьби проти шпигунства та тероризму.

Право здійснення прихованого спостереження за громадянами, характерне для поліцейської держави, припустимо лише тією мірою, якою заходи, передбачені законодавством для досягнення згаданих цілей, залишаються в межах, необхідних у демократичному суспільстві [323]. Ідеться про те, що слід досягнути балансу між інтересами держави-відповідача щодо захисту національної безпеки та серйозністю втручання у

право заявника на повагу до його приватного життя [324].

Отже, під час розгляду питання співвідношення людини, держави й національної безпеки очевидно, що:

- необхідно чітко розмежовувати згадані категорії з їхньою взаємозумовленістю;
- щоб уникнути зловживань у сфері обмеження прав людини, потрібна чітка регламентація умов і меж цих обмежень;
- публічна влада має бути обмежена основними правами і свободами людини та громадянина;
- судові інституції зобов'язані зберігати незалежність і неупередженість у правосудді незалежно від інтересів держави та її національної безпеки.

З огляду на це можна відзначити кілька напрямів посилення безпеки людини в умовах подальшого розвитку правової держави в Україні:

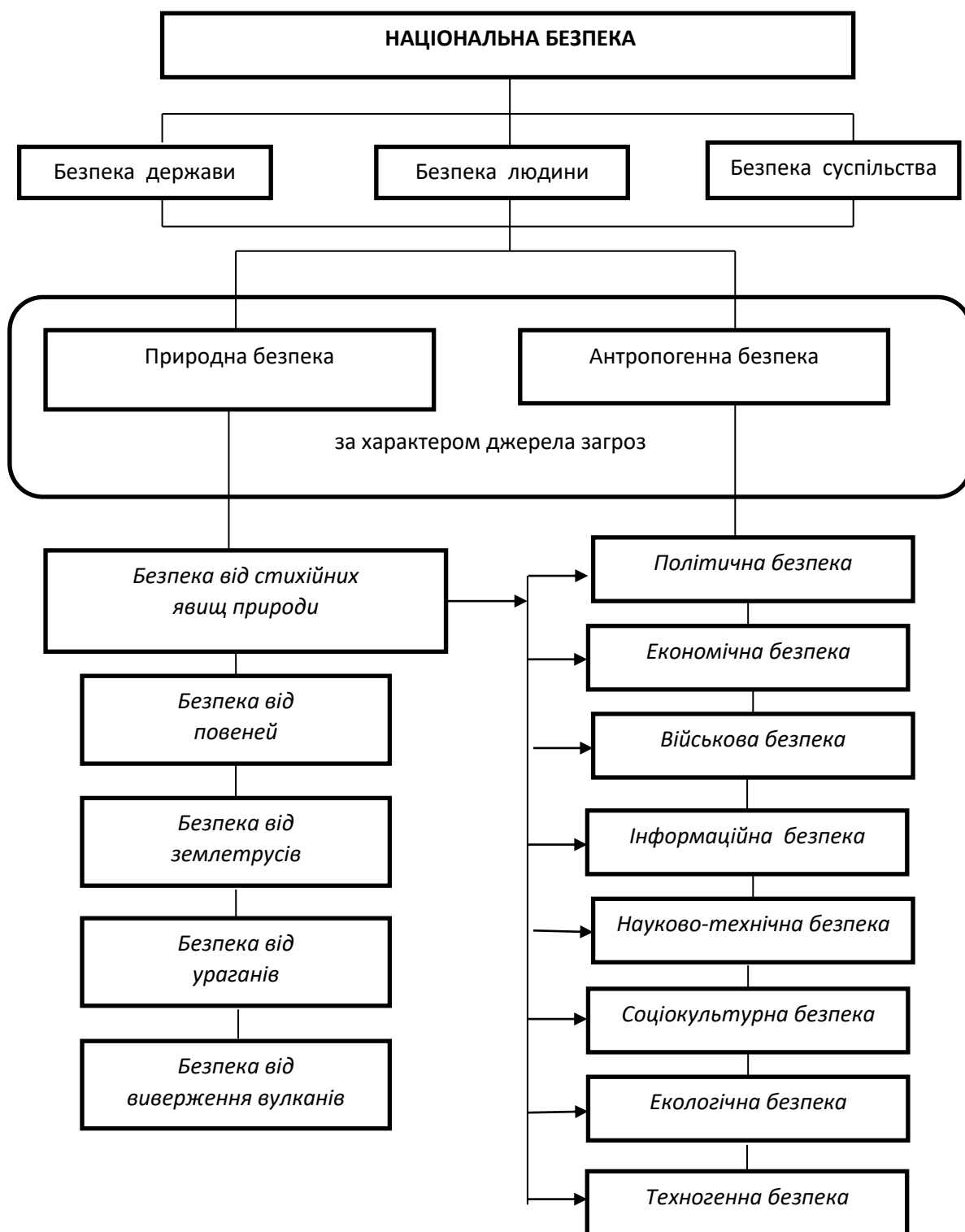

Рис. 1. Компоненти концепції національної безпеки

1. Зниження загроз і небезпек для людини до елемента життєвих ризиків. Цей напрям є одним із найбільш вирішальних і всеосяжних у проблемі забезпечення безпеки особистості. Він охоплює реалізацію всіх тих

прав людини, які безпосередньо впливають на її безпеку (про ці права людини ми зазначали вище).

2. Створення умов, що забезпечують інтереси й потреби особистості. Цей напрям вторинний, якщо його порівняти з першим, оскільки двоаспектна система людських цінностей (духовних і матеріальних) має бути замінена на систему п'яти рівнів: фізіологічні (їжа, житло, одяг); упевненість у завтрашньому дні; соціальні контакти; повага до себе й визнання з боку інших; реалізація потенціалу своєї особистості тощо [372]. Проте вирішення соціальних проблем має бути нерозривно пов'язане з підвищенням рівня правової свідомості та правової культури населення за подальшого розвитку і взаємодії їх із вітчизняною наукою й освітою.

3. Підвищення соціальної активності людини завдяки підвищенню рівня правової культури людини, формування основ безпечної життєдіяльності, здібностей до самозахисту.

4. Необхідність у створенні нормативно-правової бази, яка б забезпечила гарантії для посилення захисту національних інтересів України у кіберпросторі.

Як відповідь на політичне становище, що сформувалося у 2014–2015 роках, було підписано Указ Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [223]. Цим указом у 2021 році введена в дію Стратегію кібербезпеки України на 2021–2025 роки, якою встановлено пріоритети, цілі та завдання забезпечення кібербезпеки України. На виконання цього стратегічного документа щороку ухвалюється розпорядження, яким затверджується план заходів на рік із реалізації Стратегії кібербезпеки.

Наприклад, у 2025 році через зростаючу кількість кібератак на об'єкти критичної інформаційної інфраструктури та безпечне функціонування кіберпростору, КМУ ухвалено заходи стосовно: нормативно-правового забезпечення діяльності у сфері кібербезпеки; розвитку організаційно-

технологічної складової національної системи кібербезпеки; налагодження співробітництва з міжнародними партнерами України; впровадження ризик-орієнтованого підходу в частині заходів із забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури та державних органів; подальший розвиток системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки [202].

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що права людини, сама людина і її безпека є квінтесенцією світоустрою, і з урахуванням цього держава та національна безпека повинні служити на благо цієї цінності. Утім, концепція безпеки людини передусім спрямована на виявлення і розв'язання злободенних проблем, що стоять перед людством та має на меті забезпечення безпеки людини як найвищої цінності.

2.3. Загрози безпеці людини як підсистемі національної безпеки

Будь-яке цивілізоване суспільство є складною системою, в основі якої є процеси упорядкування соціальних зв'язків, вироблення засобів і механізмів управління ними, створення стійких структур управління на різних його рівнях і безпечних умов існування особи, суспільних і державних інститутів.

Українське суспільство у XXI ст. проживає дуже складний період розвитку, пов'язаний із глибокими перетвореннями основних засад свого існування як цілісної, самодостатньої і сталої соціальної системи. Особлива проблематичність цьому процесу полягає в тому, що трансформації в суспільстві відбуваються на тлі глибоких змін усієї світової системи з огляду на посилення глобалізаційних тенденцій, формування нового світового порядку.

Упродовж розвитку людства змінюються не тільки економічні, політичні, культурні, соціальні відносини, а й основоположні інститути громадянського суспільства, цінності людини, інших членів суспільства, об'єднань громадян [51]. Саме в період системних трансформацій елементи суспільної системи стають найбільш уразливими до впливу зовнішніх і

внутрішніх небезпек та загроз, що значною мірою відображається на формуванні механізму захисту прав людини. Це актуалізує проблему забезпечення безпеки людини та реалізацію права людини на безпеку (у комплексі взаємодій і відносин «особистість – суспільство – держава»).

Внутрішні суперечності розвитку та зовнішні умови й чинники значною мірою змінили рівень захищеності від виявів різноманітних загроз і небезпек як всього суспільства, так і окремої людини, а також поставили нові завдання перед Українською державою на сучасному етапі її розвитку як правової та демократичної держави.

Дослідник проблем безпеки І. Корж виокремив суб'єктивні чинники у виникненні несприятливих умов за характером адресної скерованості. До таких належать: виклики, ризики, небезпека, загрози. На думку І. Коржа, викликом є сукупність обставин, водночас вони не повинні обов'язково мати загрозливий характер, утім на них необхідно обов'язково реагувати; ризиком є така діяльність суб'єкта, яка може призвести до появи невігідних і небажаних наслідків; небезпекою є повністю усвідомлена, але не обов'язково вірогідна шкода будь-кому, яку характеризують об'єктивні та суб'єктивні фактори, що мають вражаючі властивості; загроза – це конкретна форма небезпеки у виді цілеспрямованої діяльності явно ворожих сил [107, с. 18–19].

Зауважимо, що в Законі «Про національну безпеку України» розкрито поняття «загрози національній безпеці» як «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України», водночас «національні інтереси» трактують як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [211].

Загрози безпеці людини передусім спрямовані на життєво важливі інтереси основних об'єктів безпеки, серед яких власне є сама особистість,

суспільство, держава. Ці загрози володіють загальним характером проте вирізняються за формами свого вияву та змістом життєво важливих інтересів людини в різних сферах життєдіяльності суспільства. Як наголошують учені, загрози безпеці людини можна диференціювати за сферами їх вияву (економічна, політична, соціальна, культурна, духовна, інформаційна тощо) та за рівнем організації соціальних об'єктів безпеки, в які інтегрується людина (соціальні групи, соціальні спільноти тощо) [95, с. 6].

Нині безпека має особливі виклики та загрози, які виявляються у виді: внутрішніх конфліктів і громадянських війн; міждержавних конфліктів; поширення зброї масового знищення; організованої злочинності; тероризму; глобальних конфліктів через обмежені ресурси тощо [287, с. 126].

Йдеться про загрози й небезпеки світового масштабу, які спричинені прийнятим у світі способом забезпечення правового порядку [52]. Сучасний правовий порядок є загрозливим і небезпечним, наслідком якого можуть бути загальносвітові катастрофи. Такі тенденції до збільшення загроз і небезпек планетарного масштабу означають, що забезпечення безпеки людини є однією з головних загальнолюдських цілей.

На переконання І. Коржа, явище небезпеки в сучасних умовах впливає на все. Тому створити небезпеку може будь-що – «жива і нежива істота: природні процеси і явища; елементи техногенного середовища; людські дії, що містять загрозу безпеки» тощо [108].

Сьогодні світ неминуче увійшов в еру тотальних загроз безпеці людини на усіх рівнях та у всіх сферах життя суспільства. Тому в 2025 році «Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні» запровадила нову Рамкову програму співробітництва у сфері сталого розвитку на 2025–2029 роки, яка охоплює чотири напрями. Першочерговим із них є «розвиток людського капіталу», «реагування на надзвичайні ситуації», що вкотре підкреслює значущість людини, її прав і безпеки.

В Україні основними напрямами діяльності ПРООН на 2025 рік є також «розвиток людського капіталу» (спрямований на покращення освіти, охорони

здоров'я, гендерної рівності); «зміцнення управління та державних інституцій» (запровадження реформи на підтримку прав людини, прозорість урядування та активне громадянське суспільство); «відповідь на надзвичайні ситуації та кризи» (надання допомоги у відновленні та побудові стійкості після катастроф / конфліктів).

Виокремимо основні аспекти безпеки прав людини в контексті вияву загроз і небезпек та відповідно джерела, які використовуються як засіб припинення прав.

Під аспектом безпеки особистості розуміємо змістовно відокремлену сферу вияву загроз і небезпек, ризиків і викликів, які відчуває особистість у процесі своєї життєдіяльності. Кожен аспект безпеки особистості має свій виражений ступінь напруженості, яку можна виміряти відповідними показниками й оцінити за найбільш значущими критеріями. Використання процедур статистичного аналізу й емпіричний вимір параметрів аспектів безпеки дає змогу визначити найбільш вразливі сторони проблеми забезпечення безпеки особистості. Це, зокрема, такі.

1. Державно-правовий: політико-правова стабільність, ефективність державної системи, територіальна цілісність, зовнішньополітичний статус.

У процесі своєї життєдіяльності кожна людина включена в систему державно-правових відносин як соціально-суб'єктний носій цивільних прав та обов'язків. Конституція України визначає, що основним суб'єктом прав і свобод є «людина і громадянин» (це впливає зі змісту ст. 3), але по суті це констатація соціального факту, що людина за допомогою реалізації своїх прав і свобод має можливість здійснювати або, навпаки, не вчиняти будь-які дії, тобто вступати в різноманітні соціальні відносини з іншими людьми, суб'єктами права. А це вже певна соціальна поведінка, тобто форма реалізації особистості, а не просто абстрактної людини, і каталог основних прав і свобод – це також властивість особистості, яка може бути виражена більшою чи меншою мірою, залежно від особистісної структури цінностей, інтересів, потреб людини тощо.

Громадянські права і свободи, які визнані Конституцією України вищою цінністю і дотримання й захист яких з боку держави гарантуються, із соціологічного погляду, одночасно повинні бути і життєво важливими інтересами особистості, тобто об'єктом безпеки, так само як і об'єктом всіляких загроз і небезпек. Отже, особистість має бути зацікавлена в тому, щоб:

- держава як гарант її життєво важливих інтересів мала необхідний рівень політико-правової стабільності для виконання своїх функцій;
- держава як управлінсько-правовий інститут ефективно здійснювала свою діяльність, розвивалася в напрямі переходу до якості справді правової держави;
- держава, у рамках досягнення рівня максимально безпечного існування всієї суспільної системи та в інтересах інших суб'єктів безпеки (тут правомірно говорити про інтереси особистості і громадянського суспільства як суб'єктів взаємодій у сфері безпеки), прагнула до повного забезпечення територіальної цілісності й високого міжнародного статусу.

На переконання вчених, особистість почувається безпечнішою в сильній, стабільній державі, яка заснована на принципах дотримання норм права, визнаних світовим співтовариством прав і свобод людини, у своїй зовнішній і внутрішній політиці орієнтована на захист життєво важливих інтересів особистості [71, с. 88–89]. Отже, державно-правову безпеку особи можна визначити як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості у сфері дотримання її прав і свобод, від загроз їх утиску з боку державної системи влади та управління (державними органами, посадовими особами), від посягань на гідність людини всередині країни та за її межами (протидія держави політико-правовими або іншими засобами зовнішнім джерелам загроз особи). У цьому визначенні містяться критерії оцінки рівня державно-правової безпеки особистості, на підставі яких можна виокремити необхідні показники належного стану безпеки людини.

2. Суспільно-політичний: свобода політичного вибору, забезпечення політичних прав і реальної демократії. Тоді як свідомість українського суспільства під час війни є своєрідним феноменом із погляду реакції громадян України на зовнішні загрози власній безпеці та з політичних позицій і позиціонування України як стратегічного партнера європейського товариства. Щодо цього Т. Джуда вказує, що в Україні простежується високий рівень «соціальної мобілізації з-поміж усіх зон конфліктів і воєн, які він досліджує протягом тридцяти років» на Балканах, в Нігерії, Вірменії, Афганістані, Іраці [303].

На вирішення проблем, запобігання негативним наслідкам в Україні, ухвалено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Основою Національної стратегії є «створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи, самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії між громадянами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування» [156].

Окрім того, розпорядженням КМУ від 14 лютого 2023 року затверджено План заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [201]. Цим документом зафіксовано понад 50 заходів, спрямованих на забезпечення ефективних процедур громадської участі в розробленні й реалізації державної політики, створення належних умов для подальшого інституційного розвитку організацій громадянського суспільства, упровадження новацій [201].

3. Цивільно-правовий: забезпечення правової захищеності громадян, захист від посягань на права особистості, дотримання правових гарантій безпеки життєдіяльності.

Зважаючи на цивілістичний характер розуміння поняття «безпека», варто розглянути його як сферу надання транспортних послуг. Адже транспортні послуги є різновидом цивільних послуг, що спрямовані на

задоволення суспільно-корисних потреб, здійснюються на професійних засадах, враховуючи приватні та публічні інтереси. Спираючись на положення Закону України «Про автомобільний транспорт», послугою з перевезення пасажирів чи вантажів є «перевезення пасажирів чи вантажів транспортними засобами на договірних умовах із замовником послуги за плату» [190].

Отже, відповідно до «Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів», затверджених Наказом Укравіатранспорту, МВС України від 11.06.1996 № 168/397, безпекою є «комплекс заходів, а також людські і матеріальні ресурси, які призначені для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання та інших протиправних посягань» [207].

У положеннях Правил сертифікації суб'єктів, що надають послуги з аеронавігаційного обслуговування, затверджених Мінтрансзв'язку України, зазначено, що «безпека (safety) – це стан, при якому ризик шкоди чи ушкодження обмежений до прийняттого рівня» [203].

В Угоді між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі авіаційної безпеки від 22.12.1995 зазначено, що «безпека – це комплекс заходів, а також людські та матеріальні ресурси, які призначені для захисту від актів незаконного втручання й інших протиправних посягань стосовно цивільної авіації» [272].

4. Техногенна: положеннями Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI виокремлено «техногенну безпеку» як відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на об'єктах, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Забезпечення техногенної безпеки є особливою (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій. Вона характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

5. Економічний: можливість прояву особистої підприємливості, вільного працевлаштування, справедливої винагороди за працю тощо.

Зауважимо, що економічне життя, економічна поведінка, соціально-економічні відносини відіграють визначальну роль у процесі задоволення людиною низки істотних життєво важливих інтересів – від простого забезпечення фізіологічного виживання до досягнення рівня добробуту. До цієї сфери входять матеріальні, трудові, професійні інтереси особистості, в основі яких закладено певні ціннісні орієнтири.

Людина реалізує свої економічні інтереси за допомогою економічної активності, тобто трудової діяльності, форми якої в сучасних умовах розвиваються, оскільки структурні перетворення в національній економічній системі, зміни економічних засад правового порядку створили передусім нові умови для економічної самореалізації.

Диспозиція статті 43 Конституції України містить значну кількість норм-принципів, що сукупно становлять значний за обсягом пласт суспільних відносин у сфері реалізації права на працю з боку людини та забезпечення конституційних вимог і заборон щодо організації та здійснення всього спектру трудових (виробничих) процесів [101]: кожен має право на працю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; держава створює умови для здійснення права та гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності; заборона використання примусової праці з чітким переліком випадків-виключень; гарантоване право на належні, безпечні і здорові умови праці; заборона на використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних роботах; захист від незаконного звільнення тощо.

Стаття 44 Конституції України гарантує кожному працюючому право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей [101].

Згідно зі ст. 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [101].

Отже, згідно з Конституцією України, праця і підприємницька та інша економічна діяльність є основою матеріального благополуччя людини.

На стан економічної безпеки особливий вплив справляють небезпека економічної нерівності, обмеження економічних прав та інтересів особи.

Значну загрозу безпеці людини в економічній сфері несе зростання рівня бідності. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи, за межею бідності 2023 року опинилося 67% українців. Країна майже повернулася на рівень бідності 2001 року, втративши 20 років через розв'язану росією війну. Йдеться про приблизно 20 млн людей, які проживають на підконтрольній території України. Проте, оскільки впродовж 2022–2023 років державна статистика практично не збирала відповідних даних, адже, згідно зі законами, пов'язаними з воєнним станом, демографи і соціологи не можуть проводити певні обстеження й дослідження, тому всі дані 2022–2023 років – це те, що статисти моделюють. За змодельованими даними, у 2022 році бідність становила 60%, а у 2023-му – 67%. На сьогодні Україна, як ми вже зауважували, майже повернулася на рівень 2001 року [1].

Економічна безпека особистості є доволі багатопрофільною, власне, як і загальне поняття безпеки, що розглядається як основний аспект національної безпеки. Водночас економічну безпеку особистості можна визначити як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості в галузі забезпечення прав і свобод у сфері праці та підприємницької діяльності, матеріального добробуту; від небезпек поширення таких явищ, як безробіття, бідність, люмпенізація та депрофесіоналізація; від надмірних економічних ризиків, пов'язаних із внутрішніми й зовнішніми причинами; від негативних наслідків економічної політики та практики управління держави (таких, як втрата банківських заощаджень, дефолт) тощо [83, с. 8, 18].

Тому постійний експертно-аналітичний моніторинг рівнів та загроз економічній безпеці та її складовим і надалі є дуже актуальним, а в умовах різкого розширення й посилення потужності загроз, зумовлених

повномасштабною агресією РФ проти України, набуває особливого значення [2]. Критерії економічної безпеки особистості множинні, та їх виділення залежить від мети дослідження проблеми.

Наприклад, продовольча безпека як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування, важлива у разі підтримання звичайної життєвої діяльності людини з урахуванням норм Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [194].

В умовах нинішніх подій важливим є визначення критеріїв безпеки, особливо критичних галузей: ядерної, радіаційної, хімічної та ін.

Критерії безпеки атомних станцій враховують «установлені в нормах та правилах з ядерної та радіаційної безпеки та/або в проєкті атомної станції показники й умови, дотримання яких є обов'язковими при обґрунтуванні та забезпеченні безпеки атомної станції» [198].

Неабияку увагу приділено забезпеченню хімічної безпеки. Яка, відповідно до Закону України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією», діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, спрямована на створення умов для стійкого, екологічно безпечного соціально-економічного розвитку держави та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам хімічної безпеки [197].

Що стосується «біологічної безпеки (біобезпека)», то бачення цього виду безпеки висвітлено в Інструкції з профілактики та боротьби з африканською чумою свиней. У цьому документі «біологічну безпеку» необхідно розуміти як безперервний процес оцінки й управління ризиком, який спрямований на уникнення або мінімізацію ризиків мікробіологічного інфікування, яке може викликати хвороби людей або тварин або внаслідок якого тварини стають непридатними для використання у сільському господарстві чи будь-якого іншого використання [199].

В «Інструкції з профілактики та ліквідації метапневмовірусної інфекції птиці» біологічну безпеку (біобезпеку) описано як «безперервний процес оцінки та управління ризиком, спрямований на уникнення або мінімізацію ризиків мікробіологічного інфікування, яке може викликати хвороби людей чи тварин або внаслідок якого тварини стають непридатними для будь-якого використання» [200].

Законом України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції» біологічну безпеку (біобезпеку), необхідно розуміти як систему заходів, спрямованих на запобігання та/або усунення незворотного негативного впливу генетично модифікованих організмів на здоров'я людей, інших живих організмів і навколишнє природне середовище [204].

6. Соціальний: забезпечення соціальної захищеності, норм соціальної справедливості, достатнього рівня життєзабезпечення, рівня освіти, охорони здоров'я.

Принагідно зазначимо, що соціальну державу сучасні вітчизняні дослідники визначають як «аксіологічну концепцію, що спрямована на реалізацію соціальних цінностей (гідність, рівність, свобода, справедливість, безпека, соціальна солідарність), досягнення якої забезпечується шляхом провадження державою високих стандартів соціальної політики, розробкою законодавчої бази регулювання соціальної сфери та відповідної юридичної процедури» [56, с. 57–59].

О. Панкевич сутність соціальної держави характеризує через завдання такої держави, визначивши поняття соціальної держави як держави, яка, «маючи задля реалізації економічних, соціальних та культурних прав людини, для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї, гарантує кожному прожитковий мінімум задля гідного

людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві» [169, с. 8–9].

У юридичній літературі можна простежити такі загальні визначення соціальної безпеки як компоненти системи національної безпеки: «Соціальна безпека означає стан захищеності особистості, соціальної групи, спільності від загроз з життєво важливих інтересів у дотриманні соціальних прав, умов для підтримки та захисту здоров'я та генофонду, а також їх постійного прогресивного розвитку» [30], або «спосіб життя відповідно до потреб прогресу, нинішніх і майбутніх поколінь, певний аспект діяльності та поведінки людей, державних та громадських інститутів, виявлення, попередження, нейтралізацію, ослаблення, усунення або віддзеркалення соціальних загроз» [249].

Поняття соціальної безпеки впливає з конституційних положень, а саме з того, що в Конституції України (статті 1, 48) встановлюються норми соціальної держави і напрями соціального захисту та забезпечення інтересів особистості. Окрім того, є чимало нормативних документів, які регулюють відносини в соціальній сфері життєдіяльності людини. Але для вирізнення, власне, соціальної безпеки як відокремленого виду національної безпеки ці положення є доволі загальними.

Саме це розуміння національних інтересів у соціальній сфері наразі характеризує елементи, які мають бути включені в поняття соціальної безпеки [259]. Утім, вважаємо, що цей діапазон може бути доволі широкий, із введенням до структури соціальної безпеки безлічі компонентів інших відокремлених видів безпеки, до максимального звуження її об'єктно-предметної сфери (соціальна інфраструктура, соціальний захист, соціальне забезпечення тощо). Це визначає дискусійність цієї проблеми, пошук оптимального співвідношення в структурі соціальної безпеки елементів економічного, політичного, культурного та інших аспектів безпеки людини.

7. Соціально-психологічний: забезпечення достатнього рівня психологічного комфорту й соціальної толерантності в суспільстві,

захищеності від загроз психологічного деструктування особистості, психологічної агресії.

8. Культурний: можливість вільного культурного розвитку, доступність культурного дозвілля, збереження національних культурних традицій.

9. Духовний: свобода совісті і віросповідання, збереження духовних традицій і спадщини, можливість духовного вибору й гарантій захисту національних духовних цінностей.

10. Інформаційний: інформаційна відкритість суспільства та доступність інформації для всіх його членів, захищеність від інформаційних загроз та агресії.

В «Положенні про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах», затвердженому постановою Національного банку України від 02.07.2019 № 88 інформаційна безпека розуміється як «комплекс організаційних заходів банку, програмних і техніко-технологічних засобів, що функціонують на всіх організаційних рівнях банку та забезпечують захист інформації від випадкових та/або навмисних загроз, наслідком реалізації яких може стати порушення доступності, цілісності, конфіденційності інформації щодо діяльності банку або його клієнтів» [205].

Під «інформаційною безпекою» у Положенні про захист інформації та кіберзахист учасниками платіжного ринку, затвердженому постановою Національного банку України розуміється «збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації» [213].

Інформаційну безпеку на об'єкти критичної інфраструктури прийнято сприймати як «стан захищеності, за якого забезпечуються функціональність, безперервність роботи, відновлюваність, цілісність і стійкість інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та/або технологічних систем, конфіденційність, цілісність та доступність електронних інформаційних ресурсів, а також забезпечується

своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз штатного режиму функціонування таких систем і ресурсів, несанкціонованого втручання в їх роботу» [63].

Розкриваючи інформаційний вид безпеки та її визначення, варто зупинитися на деяких питаннях забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на «кіберінциденти та кібератаки». Всі ці складові визначають сутність «політики безпеки», яка є сукупністю «документованих рішень, що приймаються керівництвом об'єкта кіберзахисту і спрямовані на захист електронних комунікаційних та (або) технологічних мереж і систем, інформації та асоційованих з нею ресурсів (активів)» [64].

Водночас «кібербезпеку» варто розуміти як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі» [213].

Пріоритети національних інтересів України у сфері кібербезпеки висвітлені у «Стратегії кібербезпеки України». Цей документ довгострокового планування, в якому визначаються наявні та потенційно можливі кіберзагрози життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, пріоритетні напрями, концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики щодо безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави, підвищення ефективності основних суб'єктів забезпечення кібербезпеки, насамперед суб'єктів сектору безпеки і оборони, щодо виконання завдань у кіберпросторі, а також потреби бюджетного фінансування, достатні для досягнення визначених цілей і виконання передбачених завдань, та основні напрями використання фінансових ресурсів [223].

Із вищезазначеного зрозуміло, що надважливим у забезпеченні безпеки прав людини є забезпечення національної безпеки, яке є основним мотивом прийняття Закону України «Про національну безпеку України». Позитивними характеристиками цього закону є те, що він закріплює захист людини і громадянина; дотримання міжнародно-правових зобов'язань України; забезпечення верховенства права в контексті поняття «демократичний цивільний контроль» тощо.

Утім, ми маємо принципову позицію щодо його понять. Закон України «Про національну безпеку України» оперує поняттями, які дещо підмінюють його зміст. Йдеться про вихідну категорію «національна», що є похідною від поняття «нація», а звідси і базове поняття Закону дещо розмите і некоректне. По-перше, поняття «нація» є термінологічно суперечливим, з великою кількістю підходів, серед яких етнічна та політична посідають чільне місце. Саме політична теорія нації, появу якої пов'язують з ім'ям Г. Гроція, є в основі законодавства у сучасних правових системах (щонайменше романо-германської та англо-саксонської правової сім'ї), а також міжнародних нормах. Оскільки держава – це домінуюча політико-територіальна форма організації суспільства у сучасному світі, то і поняття національної безпеки виходить передусім через державу, як суб'єкта та об'єкта безпеки.

Тому, з нашого погляду, коректною буде назва Закону України не «Про національну безпеку України», а «Про безпеку людини, суспільства та держави».

11. Екологічний: стан навколишнього середовища, ступінь природних і техногенних загроз його безпеці для людини.

На законодавчому рівні поняття «екологічна безпека» є станом навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [214].

12. Військово-політичний: зовнішні та внутрішні загрози збройних конфліктів, міжнародний тероризм, міжнаціональна й міжконфесійна ворожнеча тощо.

Наведений вище типологічний перелік аспектів безпеки людини є відкритим і може бути або доповнений, або скорочений залежно від ступеня прояву загроз безпеці людини у розглядуваних сферах. Інтерпретація змісту виділених аспектів безпеки людини дає змогу розглянути деякі якісні характеристики видів безпеки на особистісному рівні та класифікувати види загроз безпеки за суб'єктним складом.

Пропонуємо власну класифікацію видів загроз безпеці за суб'єктним складом:

1) Загроза безпеці з боку людини.

Власне, людина може мати внутрішній і зовнішній аспекти загроз безпеці особи:

- внутрішній – характеризує поведінку особи, яка може становити для неї небезпеку (можна умовно розділити їх на правомірні та неправомірні);
- зовнішній – характеризує поведінку іншої особи, яка може становити загрозу особі.

2) Загроза безпеці з боку суспільства

Суспільство також може становити загрозу безпеці особи. Найчастіше це відбувається в умовах відсутності (неефективності) механізмів правової держави та демократизму, а також при радикалізації суспільних настроїв, маніпулюванні суспільною свідомістю, розпалюванні національної, релігійної, расової ворожнечі, булінгу тощо.

3) Загроза безпеці з боку держави.

Держава може становити загрозу праву людини на безпеку і у порівняно законний спосіб: смертна кара, військові дії для відбиття збройної агресії.

4) Загроза безпеці на глобальному рівні.

На міжнародному рівні: з боку Ради Безпеки ООН, Верховного комісара ООН з прав людини.

На регіональному рівні: з боку Європейської комісії, Суду справедливості ЄС та ЄСПЛ.

На міждержавному рівні: з боку міжнародних організацій, через укладені двосторонні договори, багатосторонні союзи та зовнішньополітичних, воєнних, економічних, екологічних та інформаційних загроз.

Така класифікація видів загроз безпеці за суб'єктним складом надає можливість розподілити та проаналізувати їх, визначити причини політичної нестабільності, виокремити загрози глобальній безпеці: геостратегічна напруженість, кліматична криза, глибока і глобальна недовіра та зворотний бік використання технологій [346].

Звичайно, небезпеки існують у просторі і часі. Вони не є явищем вибіркоvim, адже впливають на все матеріальне довкілля. Утім вплив їх різний: на одних об'єктів вплив більший, на інших – менший, залежно від особливостей самих об'єктів [108, с. 69]. Безсумнівно, кризи виникають на всіх періодах історії людства. Саме тоді і виникає необхідність в аналізі механізмів забезпечення безпеки на практиці та визначенні її ефективності.

В Українській державі на сучасному етапі наявні демократичні цінності, що визначають високий рівень захисту прав і свобод людини нарівні із забезпеченням національної безпеки [159, с. 532]. Утім, через п'ять десятиліть після ухвалення Загальної декларації прав людини нинішнє становище з правами людини у світі все ще є головним предметом занепокоєння міжнародного співтовариства. Так, в одному з останніх річних звітів про роботу ООН колишній Генеральний секретар ООН Кофі А. Аннан охарактеризував картину стану прав людини у світі як «похмуру» [163].

Сучасні глобальні виклики, спровоковані такими явищами, як війна, міжнародний тероризм, контрабанда тощо, підривають стабільність і мир не тільки в окремих країнах, а й у світі. Саме тому динамічні зміни в правовому

регулюванні безпекових правовідносин, здійснення реорганізації в державних органах, на які покладаються безпекові функції, перегляд їхніх завдань указують на необхідність науково-правового осмислення понять національної безпеки та воєнного стану, особливо в умовах нинішніх реалій в Україні, що виникли після 24 лютого 2022 року [79, с. 6]. Такі загрози зростають під впливом розвитку міжнародних відносин і триваючих конфліктів як в середині держав, так і за їх межами, що, безумовно, загрожують міжнародній та національній загальній безпеці. Війна, яка триває в Україні, однозначно становить загрозу всьому світу. Проте, наразі це доволі тривалий процес із жахливими наслідками. Крім того, ця проблема лише послаблює захист прав людини.

Отже, концепція безпеки людини – комплексне поняття, що складається з різноманітного каталогу прав людини, які мають гарантуватися й охоронятися на національному рівні, а також бути врегульованими та захищеними на міжнародному рівні.

Розглядаючи окремі компоненти концепції безпеки людини, варто сфокусуватися на загрозах правам і свободам людини, визнаних світовою спільнотою, які «не мають державних кордонів», а отже, боротьба з якими вимагає багатостороннього підходу. Із цього питання наведемо думку зарубіжних дослідників, які сформулювали припущення щодо зв'язку між ступенем порушення прав людини з проявами міждержавної агресії, а саме: 1) ті держави, які регулярно порушують права і свободи своїх громадян, найімовірніше, є ініціаторами міжнародних агресій; 2) ті держави, які поважають права і свободи своїх громадян зазвичай не братимуть участі у міжнародній агресії; 3) держави, в яких поважають права і свободи людини та громадянина, як зазвичай беруть участь у міжнародних конфліктах лише на підставі норм міжнародного права та з метою захисту прав і свобод громадян [315, с. 254].

Безперечно, в сучасному світі кількість загроз безпеці людини значно зросла. Утім їх детальний розгляд виходить за межі предмета нашого

дослідження. Відтак варто сфокусуватися на тих проблемах, розв'язання яких дасть змогу презентувати концепцію безпеки людини як інтегральне поняття, що складається з низки компонентів, які визначають універсальність її життєвих потреб. Так, Ю. Луценко безпеку людини розглядає двояко: як безпеку від постійних загроз, наприклад – голод, хвороби і репресії; як захист від надзвичайних пригод, які завдають значної шкоди – у щоденному житті, вдома, на роботі, в суспільстві [133].

Можна стверджувати, що наразі саме організована злочинність є тим індикатором, який показує весь спектр загроз національній безпеці багатьох держав, зокрема й України. До цієї сфери загроз національній безпеці варто віднести торгівлю людьми та експлуатацію людини.

Тому ЄС спільно з Міжнародною організацією з міграції та Міністерством соціальної політики України започаткували всеукраїнську комунікаційну кампанію, метою якої є безпека внутрішньо переміщених осіб.

За повідомленням Національного банку України у червневому Макроекономічному та монетарному огляді з посиланням на дані ООН, станом на початок травня 2025 року, кількість тимчасово захищених осіб становить понад 6,9 млн громадян України. З початку 2025 року з України виїхало приблизно 100 тисяч осіб. Найбільша кількість ВПО проживає в Дніпропетровській (16%) і Харківській (12%) областях, понад половина від усіх ВПО походять із районів, які були повністю або частково окуповані на момент збору даних [137].

На думку І. Серкевич, І. Євхутич, торгівля людьми є антисоціальним явищем, яке трансформувалося в окремий вид організованої злочинності [243, с. 81–89]. Так, за оцінками експертів, нелегальна міграція й торгівля людьми як вид незаконного бізнесу посідають третє місце в діяльності організованої злочинності після незаконного обігу наркотиків і зброї. Щорічно у світі продається, купується, затримується і транспортується біля мільйона осіб, із них понад 10 млн дітей у світі експлуатують як секс-рабів. Великі масштаби такої протиправної діяльності спричиняють зростання

організованої злочинності, яка одержує колосальні фінансові кошти через експлуатацію людей. Наприклад, за даними Міжнародної організації праці, щорічний обсяг доходів від торгівлі людьми нині сягає 32 млрд доларів.

Наслідки торгівлі людьми є жахливими для України. Їхня суспільна небезпека полягає в тому, що суб'єктами злочину є молоде покоління віком до 30 років (переважно жінки та діти). Цей злочинний процес завдає жорстокого удару по генофонду України. Тому боротьба з різними формами торгівлі людьми (сексуальна і трудова експлуатація) має мати транснаціональний характер. Адже для вчинення такого виду злочинів (незаконних і найчастіше небезпечних способів переміщення жертв торгівлі людьми) необхідний перетин державних кордонів та подолання значних відстаней [345].

Але трапляються ситуації, коли злочинці вдаються до законних форм переміщення жертв. Тобто оформлюються всі необхідні документи і візи, які надалі вилучаються перевізниками під різними приводами. Водночас експлуататори отримують прибуток через контроль і використання інших людей. Така експлуатація може відбуватись і в країні, і за її межами [269].

Сьогодні на міжнародному рівні прийнято достатньо нормативно-правових актів, які спрямовані на правове регулювання питань попередження та протидії торгівлі людьми та рабству. Утім варто визнати, що не всі держави, зокрема й Україна, успішно виконують взяті на себе зобов'язання міжнародного характеру [243, с. 89].

У сфері торгівлі людьми найнебезпечнішим напрямом є незаконна торгівля органами і тканинами людського організму. Це спричинено насамперед попитом у світі на людські органи і тканини та стрімким прогресом у медицині. На жаль, зараз немає дієвих методів боротьби з такою діяльністю, а також не визначено напрямів превентивних дій для запобігання нелегальній пересадці органів і тканин від людини до людини. У цьому аспекті державам варто розробити дієві механізми боротьби з таким видом торгівлі людьми, як незаконна трансплантація.

Також одним із напрямів злочинної діяльності у сфері торгівлі людьми є торгівля дітьми. Таке явище можна пояснити низкою причин, серед яких: неефективна правова політика багатьох держав у цій сфері, збільшення кількості бездітних сімей, низький рівень здоров'я та безпліддя. У цій сфері також варто розробити ефективні механізми, які були б спрямовані на захист дітей від різних видів торгівлі людьми, а також на забезпечення їхніх фундаментальних прав і свобод, зокрема й права дитини на безпеку.

Особливо гостро ці проблеми, на думку О. Турченко, постають в умовах збройних конфліктів. Відповідно до статті 24 Женевської конвенції 1949 р., «сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями» [270, с. 6–14]. Стаття 50 цієї Конвенції покладає обов'язок на окупаційну державу «в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту» [270, с. 6–14].

Уважаємо, що торгівля людьми є загрозою національній безпеці України. Проте її протидія важлива не тільки на національному рівні, а й на міжнародному. Саме тому, з метою усунення та запобігання випадкам боротьби з торгівлею людьми, важливою є співпраця правоохоронних органів країн походження, транзиту і призначення. Зважаючи, що більшість держав є країнами походження й транзиту жертв торгівлі людьми, співпраця правоохоронних органів цих держав має вирішальну (позитивну) роль у протидії торгівлі людьми [226].

У цьому аспекті важлива взаємодія держав та консолідація зусиль по протидії торгівлі людьми. Основними напрямками такої взаємодії є: розвиток нормативно-правової бази співробітництва; гармонізація національного законодавства; виконання державами взятих на себе зобов'язань; аналіз стану

й динаміки злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, та результатів боротьби з нею; удосконалення механізмів взаємодії правоохоронних органів, прикордонної та митної служби, органів міграційного контролю тощо.

Зауважимо, що сьогодні більшість держав налагодили співпрацю у цій сфері в різних формах і напрямках, використовуючи для цього міжнародні договори і національне законодавство. Така взаємодія спрямована на усунення й запобігання торгівлі людьми, а також захист права людини на безпеку в цій сфері.

З огляду на вищезазначене можна вивести формулу першочергових завдань щодо зниження загроз безпеці особистості в сучасних умовах: розв'язання економічних проблем з подальшою орієнтацією на сталий розвиток, який закладе основу комплексного забезпечення потреб соціальної сфери суспільства, і всебічний розвиток інститутів держави та громадянського суспільства, здатних ефективно регулювати всі види суспільних процесів і відносин.

Виокремимо основні напрями зниження ступеня прояву загроз безпеці людини в сучасній Україні:

- подолання кризових наслідків в економіці, забезпечення її сталого розвитку;
- перехід до реального вирішення завдань розвитку всього комплексу соціальної сфери (охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення тощо);
- перехід до реального процесу формування інститутів громадянського суспільства, що відповідають сучасним уявленням про високий рівень його розвитку;
- посилення громадського контролю над процесами, що відбуваються в державі;
- розвиток демократичних засад державного устрою;

- створення дієвого механізму досягнення суспільної згоди і співробітництва різних політичних сил;
- активна участь у глобальних світових процесах на принципах інтеграції в їхні економічні і політичні складники;
- формування інтеграційної основи економічного, політичного, культурного, науково-технічного й оборонного співробітництва країн в умовах російсько-української війни;
- подолання корупційних явищ на всіх рівнях державного управління, запровадження інституту цивільної відповідальності державних службовців за втрату або зменшення державної й суспільної вигоди під час вирішення економічних питань;
- удосконалення нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки з урахуванням аналізу правозастосовної практики тощо.

Така підстава для типологізації загроз безпеці в соціальній сфері дає змогу реально оцінити ступінь їх небезпеки для соціальних об'єктів різного рівня – від загальносистемного до індивідуально-особистісного. Деталізація за характером прояву загроз і ступеня їх впливу на соціальні об'єкти різного рівня дасть змогу не тільки наповнити такі визначення конкретним змістом, а й провести ревізію наявних у розпорядженні цих об'єктів засобів протидії загрозам і механізмів компенсації вже отриманої шкоди. У цьому сенсі цікаво було б дослідити і здатність об'єктів безпеки до соціальної регенерації, яка вже сама собою має стати однією з ключових підстав для стратегії безпеки людини щодо визначення порогових значень необоротності наслідків можливих збитків.

Отже, змістовні складові права людини на безпеку взаємообумовлені, тому залежать одна від одної. Зважаючи на це, концепція безпеки людини є комплексною, адже виявляє всі наявні та потенційні загрози правам людини. Водночас загрози безпеці в одній сфері життєдіяльності невідворотно призводять до появи небезпеки в інших сферах, а значить до загрози безпеці людини та її правам. Приміром, із початком міжнародного збройного

конфлікту через агресію РФ у небезпеці опинилися майже всі права людини, але насамперед право на життя.

Висновки до розділу 2

Головним об'єктом і суб'єктом національної безпеки є безперечно людина. Водночас людина має стосунок до всіх видів безпеки у всіх сферах суспільних відносин. Право на безпеку передбачає існування умов, що сприяють його здійсненню. Основним суб'єктом, що має створювати такі умови, є держава, яка, відповідно до Конституції України, зобов'язана визнавати, додержуватися і захищати права і свободи людини та громадянина. Безпека – одна з найголовніших цілей і невід'ємна складова діяльності людей, товариств, держав, світової спільноти. Турбота про безпеку характерна кожній частині соціальної структури суспільства – від індивіда до об'єднання людей. Держави, суспільства, люди, які не виявляють належної турботи про свою безпеку, зазвичай виявляються нежиттєздатними. І це актуально для України, адже процес реформування суспільства і держави зумовлює необхідність у посиленні уваги до проблем забезпечення безпеки людини. І сьогодні йдеться про те, що в основі системи пріоритетних інтересів України має бути особистість, її права, свободи, гарантії безпечного існування та розвитку. Отже, забезпечення безпеки визнається, з одного боку, фундаментальним правом кожної людини, а з іншого – умовою реалізації інших основоположних прав.

Центральним елементом усієї системи безпеки людини є сукупність її життєво важливих інтересів і цінностей. Життєво важливі інтереси людини, її права і свободи, структурні прояви у внутрішньому і зовнішньому вимірах є об'єктами безпеки, зміст яких пронизує й інші аспекти безпеки держави і громадянського суспільства. Безпека особистості визначає цивілізаційну зрілість і прогресивність суспільства й держави, соціокультурну

спрямованість їхнього розвитку й гуманістичну сутність державно-суспільного устрою.

Посередницькою системою між безпекою людини та безпекою держави є система безпеки громадянського суспільства як стан захищеності соціальних інститутів та організацій, самодіяльних за своєю природою і значною мірою не регульованих державою, але які надають усій системі національної безпеки суспільного сенсу. У такому контексті йдеться про забезпечення безпеки особистості від можливих спроб держави втручатися в так зване поле особистої автономії, у систему життєвих принципів, вибір яких залежить виключно від самої особистості.

Право людини на безпеку визначено як основоположне право людини, яке включає відсутність загроз у всіх сферах життєдіяльності суспільства з метою реалізації законних інтересів, недоторканності та свободи людини. З огляду на це, безпека є категорією конституційного права, адже саме Конституція України виступає правовою основою всієї національної безпеки, що охоплює безпеку людини, суспільства і держави загалом. Зроблено висновок, що права людини, сама людина і її безпека є квінтесенцією світоустрою, і з урахуванням цього держава та національна безпека повинні служити на благо цієї цінності. Концепція безпеки людини є головним складником національної безпеки, наповнюючи її гуманістичним змістом.

Аналіз проблем співвідношення національної безпеки та безпеки людини виявив необхідність урахування таких найважливіших аспектів: Поняття «національна безпека» стало більш широким й охоплює не лише військові, а й економічні, соціальні, екологічні й інші сфери забезпечення безпеки людини. Національна безпека – це такий стан суспільства і держави загалом, який дає змогу зберегти її державну цілісність, суверенно вирішувати політичні, економічні, соціальні, культурні, військові та інші проблеми розвитку на користь людини, суспільства й держави, бути самостійним суб'єктом системи міждержавних відносин. Система національної безпеки має такі складові: зміст – це види безпеки (політична,

військова, економічна, екологічна, інформаційна та ін.); рівні реалізації видів безпеки (які є підсистемами): безпека особистості, безпека держави, безпека суспільства.

У системі національної безпеки пріоритетне місце посідає підсистема безпеки особи, де гуманістичний та гуманітарний вимір безпеки є неодмінною умовою виживання людства в умовах новітніх загроз і небезпек. Проте національні системи безпеки стають ефективними і надійними в тому разі, якщо вони спершу зорієнтовані на пріоритети людського виміру безпеки при обмеженій взаємодії з іншими традиційними компонентами системи безпеки. Найважливіший аспект: безпека особистості є соціокультурним та цивілізаційним критерієм не тільки оцінки всієї системи безпеки, а й найважливішої гуманітарної складової суспільного прогресу.

Концепція безпеки людини – комплексне поняття, що складається з низки прав людини, які гарантуються й охороняються на національному та міжнародному рівнях. Загрози безпеці людини передусім спрямовані на життєво важливі інтереси основних об'єктів безпеки, серед яких, власне, сама особистість, суспільство, держава. Ці загрози мають загальний характер, проте вирізняються за формами свого вияву та змістом життєво важливих інтересів людини в різних сферах життєдіяльності суспільства. В окремих передбачених законом випадках права і свободи людини можуть бути обмежені. З цих позицій у дисертації сформульовано принципи неможливості обмеження прав людини в інтересах забезпечення її безпеки, серед яких: принцип, згідно з яким вжиті заходи щодо забезпечення безпеки не можуть обмежувати всі наявні в людини права і свободи, насамперед якщо йдеться про право на життя; принцип пропорційності; принцип економічної ефективності.

РОЗДІЛ 3

ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ

3.1. Особливості юридичних механізмів забезпечення та захисту права людини на безпеку в сучасних умовах

Цілі й завдання суспільного розвитку багато в чому визначаються особистісним чинником у процесах інституціоналізації в різних сферах. Водночас становище особи в суспільстві та її безпека залежать від розвиненості і дієвості інституційних механізмів її забезпечення та захисту [153, с. 31].

Проблематику права людини на безпеку можна розглядати у статичному і динамічному аспектах. У статичці право особи на безпеку – це сукупність можливостей для самої людини та гарантій з боку суспільства, держави, міжнародної спільноти.

У динаміці право особи на безпеку реалізується через відповідні механізми, здатні захистити це право. Держава в особі її органів та посадових осіб, на яких покладені ці функції, виступає одним із ключових елементів у структурі механізму забезпечення права людини на безпеку. Інститути громадянського суспільства як елемент механізмів забезпечення безпеки та захисту людини також займають чільне місце у його структурі. Найбільш дієвими традиційно виступають об'єднання громадян (політичні партії та рухи, громадські організації), однак забезпечення права людини на безпеку через інститути громадянського суспільства можливе лише у демократичній державі.

Насамперед зазначимо, що предметом безпеки людини є її життєво важливі інтереси: фізичні, психічні, духовні, інтелектуальні, репродуктивні і генетичні. Відповідно до цього нами було виокремлено основні загрози безпеці людини: війни, злочинність, хвороби, епідемії, геноцид, агресія тощо.

У комплексі головних питань механізмів забезпечення безпеки в сучасних умовах особлива увага приділяється протидії небезпекам кримінально-правового характеру, боротьбі зі злочинністю, насамперед протидії організованим та економічній злочинності, тероризму. Окремим напрямом з точки зору безпеки суспільства та людини постає антикорупційна політика держави, боротьба з корупцією, оскільки низький рівень корупції та несприйняття корупції в країні є показниками рівня розвитку демократичної, правової держави; натомість держави, які мають високий рівень корупції та толерантність з боку суспільства і окремих громадян до її проявів, засвідчують антидемократичність їхніх політичних режимів, низький рівень забезпечення прав людини в цілому і права людини на безпеку зокрема.

Безпека особи виступає фундаментом духовно-моральних цінностей, що протистоять корупції, злочинності та іншим руйнівним, деструктивним процесам. З огляду на це, право на безпеку людини має не тільки існувати в «реєстрі» фундаментальних правових свобод, а й сприйматися свідомістю, ментальністю кожного громадянина нашої держави.

Дослідники додержуються одностайності з приводу того, що права людини є фундаментом сучасної держави. На нинішньому етапі розвитку України як правової держави захист прав людини набуває особливого значення. Науково-технічна революція, до того ж, сприяє розширенню можливостей недобросовісного користування правами людини, що однозначно створює загрози безпеці людини та призводить до порушення права людини на безпеку.

Такий процес неминуче веде появи різноманітних загроз безпеці людини та неможливості реалізувати право людини на безпеку. Тимчасом «саме держава повинна вчасно реагувати на такі виклики та загрози через створення дієвих механізмів захисту прав людини» [318]. Це пов'язано з тим, що стійкість функціонування інститутів публічної влади, збереження правового порядку, на думку Т. Подорожної, є необхідною передумовою

дотримання прав людини [185, с. 33]. У зв'язку з цим виникає проблема забезпечення безпеки людини, гарантування її з боку держави та її органів.

У забезпеченні безпеки людини як однієї зі складових національної безпеки найважливішою гарантією прав людини виступає дотримання принципу пропорційності при їх обмеженні. Реалізація цих принципів дає змогу дотримати балансу інтересів різних учасників правовідносин, будучи гарантією прав людини.

Утім зазначимо, що з огляду на тотальні загрози безпеці людини (про них ішлося в попередньому розділі дисертації), забезпечення безпеки людини в Україні, що переживає процес масштабної соціально-економічної й духовної модернізації, поки що неповною мірою відповідає задекларованій тезі: людина – найвища цінність суспільства і держави. Дійсно безпечне існування і прогресивний розвиток особи неможливий без налагодженого функціонування державної й суспільної системи забезпечення її безпеки. Упроваджувані соціальні реформи, як і будь-які зміни управлінського, організаційно-правового характеру, мають проходити експертизу на предмет захищеності життєво важливих інтересів особистості.

Убачається, що це є комплексна експертиза безпеки, механізм якої потрібно чітко продумати. При цьому в основі такого механізму мають лежати принципи забезпечення безпеки людини й національної безпеки загалом.

Основні принципи і зміст діяльності із забезпечення безпеки наведено в Законі «Про національну безпеку України» [211]. Цей Закон визначає основні принципи і зміст діяльності із забезпечення безпеки держави, суспільної безпеки, екологічної безпеки, інших видів безпеки, передбачених законодавством України. Зокрема, у ст. 3 цього Закону йдеться про напрями державної політики: безпека людини, суспільства, держави та навколишнього середовища [211].

До основних принципів забезпечення безпеки дослідники також долучають: дотримання й захист прав і свобод людини та громадянина;

принцип законності; принцип системності; принцип взаємодії органів державної влади з громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями і громадянами з метою забезпечення безпеки людини [22].

У понятійному виразі механізм забезпечення національної безпеки України, на переконання вчених, замикається на процесі створення умов, за яких реалізовувалися б інтереси особистості, держави та суспільства, здійснювалися би поставлені ними цілі, основою яких є загальнолюдські цінності [168].

Суб'єктами забезпечення безпеки людини може виступати не тільки окрема людина чи об'єднання людей, але суспільство та держава загалом.

Що стосується суспільства, то це утворення, як наголошується в законодавстві, є багаторівневим утворенням, до якого входять органи державної влади та органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, власне самі громадяни [211].

Діяльність держави та її органів у сфері забезпечення безпеки охоплює такі напрями:

- 1) прогнозування, аналіз та оцінка загроз безпеці людини;
- 2) визначення основних напрямів державної політики у сфері забезпечення безпеки людини;
- 3) застосування спеціальних економічних, соціальних та інших заходів для забезпечення безпеки людини;
- 4) координація діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування в галузі забезпечення безпеки;
- 5) фінансування витрат на безпеку, контроль за цільовим витрачанням бюджетних коштів;
- 6) міжнародне співробітництво у сфері забезпечення безпеки;
- 7) здійснення інших заходів у галузі забезпечення безпеки відповідно до чинного законодавства України [211].

Отже, розуміння юридичних механізмів забезпечення та захисту права людини виходить із загального розуміння механізму правового регулювання та правореалізації.

Сукупність юридичних засобів (гарантій), які спрямовані на реалізацію, охорону та захист прав людини, становлять юридичний механізм забезпечення прав людини.

Виокремлюючи саме юридичний механізм захисту прав людини, науковці включають сюди сукупність юридичних гарантій, які закріплені в юридичних нормах конкретної держави, за допомогою яких припиняються порушення прав людини, усуваються перешкоди для їх реалізації, відновлюються, визнаються чи підтверджуються можливості людини [248].

На думку дослідників, забезпечення інформаційної безпеки людини вважається нині одним із пріоритетних складників зовнішньополітичної стратегії Української держави [183]. Оскільки ефективність інформаційної безпеки значною мірою визначає місце і роль будь-якої держави у світовій політиці, найважливішими цілями забезпечення інформаційної безпеки визнаються захист суверенітету, підтримка політичної й соціальної стабільності, територіальної цілісності України, забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина, захист критичної інформаційної інфраструктури; до того ж, у галузі стратегічної стабільності й рівноправного стратегічного партнерства необхідно сформувати стійку систему неконфліктних міждержавних відносин в інформаційному просторі.

Зараз ефективне правове регулювання у цій сфері ускладнено через відсутність системоутворювальних законодавчих актів, які встановлюють порядок відносин у сфері забезпечення безпеки критичної інформаційної інфраструктури в Україні (особливо з огляду на загрози з боку РФ, яка веде й інформаційну війну в Україні).

В інформаційній сфері цілями забезпечення безпеки є зведення до мінімально можливого рівня впливу негативних чинників, зумовлених недостатнім рівнем розвитку інформаційних технологій та електронної

держави, розробка засобів забезпечення інформаційної безпеки, а також підвищення обсягів та якості надання державних послуг в умовах цифровізації. Суттєвою проблемою, яка постає вже сьогодні перед українським суспільством, є відсутність або недосконалість правового регулювання штучного інтелекту (в тому числі у сферах освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони), а також недосконалість законодавства про захист персональних даних [225].

З огляду на це, Українська держава має вжити всіх можливих заходів, спрямованих на забезпечення свого інформаційного поля, протидії сучасним гібридним методам ведення війни, особливо кіберзлочинності та кібертероризму. Отже, сталий розвиток України та її національна безпека (а отже, і безпека окремої людини, громадян України), по суті, поставлені в пряму залежність від надійності й безпеки функціонування інформаційно-телекомунікаційних мереж та інформаційних систем.

Крім державних, суспільство має й інші важелі належної регуляції процесів, що відбуваються в ньому, для гармонізації існуючих протиріч і напруг. Це, власне, такі громадські інститути, як сім'я, школа, церква, професійні, трудові, культурні, молодіжні, жіночі та інші об'єднання людей, групи, спільноти, ініціативи. Світовий досвід демонструє зростання їхнього впливу, і в цьому сенсі – збільшення їх суспільно-політичної ваги.

Однак ще довго найголовніше буде залежати від держави з її політикою щодо забезпечення безпеки на всіх рівнях. Тому і в моделі людської безпеки державі відводиться центральна функція. Українська держава покликана виробляти соціально-політичний курс, визначати баланс інтересів груп і верств, вживати заходів для усунення причин антагонізмів, для подолання несправедливості та конфліктності в соціальних відносинах, розвиваючи з цією метою відповідний інструментарій, нормативно-правову базу.

Саме тому концепція національної безпеки має бути синтезом державної і суспільної безпеки (безпеки людини). При цьому безпека держави виступає

певним засобом (передумовою) забезпечення безпеки людини, а безпека людини є основною метою діяльності держави.

Таким чином, юридичний механізм забезпечення безпеки людини повинен ефективно впливати на вирішення основних завдань у механізмі правового регулювання забезпечення безпеки:

- забезпечення в суспільстві дотримання принципів рівності, свободи і демократії, соціальної справедливості, визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- відсутність потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, воєнних конфліктів і суспільних катастроф;
- культивування в суспільстві таких способів вирішення складних проблем, як переговори (медіація), діалоги тощо;
- визнання провідної ролі закону, передусім Конституції України;
- досягнення миру як пріоритетного спрямування соціально-правової політики Української держави.

Отже, аналіз різних точок зору та різних видів аргументації проблем забезпечення безпеки людини й реалізації її права на безпеку дає підстави для висновку про те, що безпека – це певний соціально-правовий стан суспільства, за якого людина почувається в безпеці у всіх сферах життєдіяльності, а держава гарантує цей стан установленими в чинному законодавстві засобами, методами та прийомами.

3.2. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у правову систему України

МГП охоплює низку договорів та принципів, спрямованих на захист осіб під час збройних конфліктів, забезпечення їхньої безпеки та гідності. Хоча МГП прямо не визначає «право на безпеку», воно встановлює комплексні норми, що захищають цивільне населення та інших некомбатантів (комабатанти – це особи, які мають право брати безпосередню

участь у збройних конфліктах) від небезпек війни. Аналіз основних документів та принципів МГП, які разом підтримують безпеку осіб у конфліктних ситуаціях, засвідчив таке:

1. Женевські конвенції та додаткові протоколи.

Саме IV Женевська конвенція (1949 р.), зосереджена на захисті цивільного населення під час війни, передбачає гуманне поводження та заборону таких дій, як насильство, залякування і таке, що принижує гідність, поводження. Стаття 3, яка застосовується до неміжнародних збройних конфліктів, вимагає гуманного поводження з усіма особами, які не беруть активної участі у бойових діях, прямо забороняючи насильство над життям та особистістю, взяття заручників та посягання на особисту гідність [342].

Додатковий протокол I (1977 р.), а саме стаття 51, забороняє напади на цивільне населення та окремих цивільних осіб, обстоюючи їхнє право на захист від небезпек, що виникають у результаті військових операцій. Стаття 57 цього ж протоколу зобов'язує сторони вживати всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути або мінімізувати випадкові втрати життя цивільного населення, поранення цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів [383].

Додатковий протокол II (1977 р.) вже далі розширює захист жертв неміжнародних збройних конфліктів, посилюючи гуманне ставлення до всіх осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях [383].

2. Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй:

– Резолюція 1265 (1999 р.) підкреслює важливість захисту цивільного населення під час збройного конфлікту та закликає до дотримання МГП та законів про права людини [401];

– Резолюція 60/147 (2005 р.) визначає принципи та головні вказівки щодо права на засоби правового захисту та відшкодування для жертв серйозних порушень міжнародного гуманітарного права [402];

– Резолюція 1674 (2006 р.) підтверджує відповідальність держав за захист населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності [403].

3. Віденська декларація та Програма дій.

Декларація підтверджує, що всі права людини: громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні – є універсальними, неподільними та взаємозалежними [404]. Жодна держава не може посилається на культурні, релігійні чи політичні особливості для виправдання порушень прав людини. Документ рекомендував створення посади Верховного комісара ООН з прав людини [404], що було реалізовано Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1993 року (резолюція 48/141). Декларація визнає права жінок і дівчат як невід’ємну частину універсальних прав людини. Вона закликає до усунення всіх форм дискримінації та насильства щодо жінок, включаючи сексуальне рабство, примусову вагітність та систематичне зґвалтування під час збройних конфліктів, також підкреслює необхідність захисту прав дітей, особливо в умовах збройних конфліктів [404].

Декларація закликає держави забезпечити повну участь осіб, які належать до національних, етнічних, релігійних та мовних меншин, а також корінних народів, у політичному, економічному та культурному житті; підтверджує, що свобода від тортур є абсолютним правом, яке не може бути обмежене за жодних обставин, включаючи надзвичайні ситуації. Вона закликає до повного викорінення тортур та насильницьких зникнень.

Вагомим є той аспект, що документ наголошує на важливості освіти, навчання та інформування громадськості з питань прав людини для сприяння стабільним і гармонійним відносинам у суспільстві [404].

4. Документ Монтре (2008 р.).

Це міждержавний документ, прийнятий 17 вересня 2008 року в місті Монтре (Швейцарія) за ініціативи уряду Швейцарії та Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), який не є юридично обов’язковим, але містить узагальнення чинних міжнародних зобов’язань держав і добрі

практики щодо діяльності приватних військових і охоронних компаній (ПВК/ПОК) у збройних конфліктах. Так, у другій частині Документа наведено рекомендації, де безпосередньо наголошується на встановленні прозорих процедур ліцензування та нагляду за ПВК/ПОК; включенні положень про дотримання міжнародного права в контракти з ПВК/ПОК та створенні механізмів для розслідування і притягнення до відповідальності за порушення міжнародного права на безпеки [396].

Поряд з базовими нормативними актами, що врегульовують основні права людини в рамках МГП, важливу роль відіграють принципи МГП як керівні засади та вихідні ідеї, що лежать в основі механізму правового забезпечення права людини на безпеку, а також захисту її прав і свобод.

До основних принципів МГП відносимо такі:

- розрізнення – сторони конфлікту повинні завжди розрізняти цивільних осіб та комбатантів, спрямовуючи операції лише проти законних військових цілей;
- пропорційність – напади не повинні спричиняти випадкові втрати життя цивільного населення або пошкодження цивільних об'єктів, які були б надмірними порівняно з очікуваною військовою перевагою;
- запобіжні заходи під час нападу – необхідно вжити всіх можливих заходів для перевірки того, що цілі є військовими цілями, та мінімізації шкоди цивільному населенню та цивільним об'єктам;
- гуманність – забороняє заподіяння страждань, поранень або руйнувань, не необхідних для досягнення законних військових цілей [357].

Поряд зі загальними принципами МГП виділяються засади захисту цивільного населення під час ведення активних бойових дій, які надають додаткові безпекові гарантії для людей, котрі опинилися в зоні бойових дій, а саме:

- під час проведення облоги населених пунктів – МГП спрямоване на заборону використання голоду серед цивільного населення як методу

ведення війни та вимагає захисту об'єктів, необхідних для їхнього виживання, так званих об'єктів критичної інфраструктури;

- евакуація та переміщення – цивільним особам має бути дозволено добровільно залишати обложені райони, а будь-яке переміщення має гарантувати їхню безпеку, гідність та єдність сім'ї. Хоча приклад російсько-української війни свідчить, що країна-агресор неодноразово порушувала умови надання «зелених коридорів» для евакуації цивільного населення з зони ведення бойових дій;

- надання медичної та гуманітарної допомоги – сторони конфлікту повинні дозволяти та сприяти швидкому та безперешкодному наданню (надходженню) гуманітарної допомоги для цивільних осіб, які її потребують [397].

Ці документи та принципи МПП разом створюють правову базу, спрямовану на захист осіб під час збройних конфліктів, забезпечення їхнього права на життя, гідність та безпеку. Окремо існує кілька ключових міжнародних документів, які визначають право людини на безпеку в умовах миру, а не лише у контексті збройних конфліктів.

Так, Загальна декларація прав людини (1948 р.), а саме стаття 3 являє собою базову норму, що охоплює право на безпеку незалежно від контексту конфлікту. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) у статті 9 (1) («Кожна людина має право на свободу і особисту недоторканність») розширює поняття безпеки, включаючи захист від свавільного арешту чи затримання [146]. Європейська конвенція з прав людини (1950 р.) визначає основні права на свободу та особисту недоторканність (стаття 5). Загалом Європейський суд з прав людини розробив значну практику з питань права на безпеку у мирний час [99]. Принципи ООН щодо захисту осіб від свавільних затримань (2000 р.) встановлюють міжнародні стандарти запобігання свавільним затриманням у мирний час [405]. Рамкова конвенція ООН про запобігання злочинам та

захист жертв злочинів (1985 р.) включає захист від насильства, погроз, шантажу та інших загроз у мирний час [405].

Загалом Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини вироблено досить значний інструментарій зі захисту прав жінок, дітей, меншин, інвалідів та людей з обмеженими можливостями, трудящих-мігрантів та їхніх сімей; про скасування страти, про відміну катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, насильницьких зникнень, тощо.

Названі документи визначають право на безпеку в умовах миру як невід'ємний компонент прав людини, що охоплює не лише фізичний захист, але й захист від свавільних дій держави, організацій чи окремих осіб.

Україна зі свого боку активно імплементує основні міжнародні документи з МГП та прав людини у своє національне законодавство.

Так, всі чотири Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи I і II 1977 року були ратифіковані Україною. Щодо національного рівня, у 1999 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про міжнародні договори України», який визначає порядок імплементації міжнародних договорів, включаючи конвенції з МГП. У 2024 році Міністерство оборони України опублікувало добровільний звіт про імплементацію МГП на національному рівні, що свідчить про прагнення до прозорості та відповідності міжнародним стандартам [374].

Що стосується резолюцій РБ ООН № 1265 (1999 р.) та № 1674 (2006 р.), які акцентують увагу на захисті цивільного населення під час збройних конфліктів, Україна визнає їхню важливість, проте прямої імплементації цих резолюцій у національному законодавстві не здійснено. Натомість Україна інтегрує їхні положення через загальне дотримання МГП та прав людини.

Зокрема, Резолюція № 1265 (1999 р.) знайшла своє відображення в українському законодавстві, а саме в:

- Конституції України, яка гарантує права і свободи людини та громадянина, включаючи право на життя, свободу та особисту недоторканність;

- Кримінальному кодексі України, який містить статті, що передбачають відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, включаючи воєнні злочини;

- законах про внутрішньо переміщених осіб та біженців, що регулюють захист прав осіб, які постраждали від збройних конфліктів.

Резолюція № 1674 (2006 р.) відображена в:

- Кримінальному кодексі України, який передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, воєнні злочини та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права;

- співпраці з МКС – Україна визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів, скоєних на її території з 2014 року, що свідчить про прагнення до міжнародного правосуддя.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 60/147 (2005 р.) відображена в таких документах:

- Конституції України, яка гарантує право на судовий захист (стаття 55), право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями держави (стаття 56), а також право на оскарження в міжнародних органах (стаття 55);

- Кримінальному кодексі України, який передбачає відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності;

- Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що визначає механізми захисту прав осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту;

- Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», що містить положення щодо соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій;

- Законі України «Про жертви нацистських переслідувань», який передбачає компенсації та пільги для осіб, які постраждали від нацистських переслідувань.

Віденська декларація та Програма дій (1993 р.) була імплементована:

- у Конституції України, яка гарантує основні права і свободи людини, включаючи право на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу думки та слова, право на освіту, соціальний захист, тощо;

- через створення національних інституцій: відповідно до рекомендацій Віденської декларації, в Україні створено інституції для захисту прав людини, зокрема Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

- в освітніх програмах та професійній підготовці, що відповідає закликам Віденської декларації щодо просування прав людини через освіту: Загальнодержавна програма з освіти у сфері прав людини (2018 р., за підтримки Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції та Міністерства інформаційної політики спільно з неурядовими організаціями), Всеукраїнська освітня програма «Розуміємо права людини», онлайн-толоки EdCamp Ukraine (2021 р.), методичні посібники для викладання прав людини (2015 р., за підтримки Ради Європи та Європейського Союзу), тощо.

Щодо Документа Монтре сьогодні в Україні немає окремого закону, який би прямо імплементував його положення. Однак у 2023 році Міністерство оборони України підтримало проєкт закону про приватні військові компанії, метою якого є регулювання правового статусу та діяльності міжнародних військових компаній, створених в Україні. Але наразі питання залишається відкритим. На розгляді Верховної Ради України перебуває проєкт Закону України «Про міжнародні оборонні компанії», реєстраційний № 11214 від 26.04.2024 р. Відповідно до норм проєкту Закону визначається правовий статус та організаційно-правові засади діяльності міжнародних оборонних компаній, що можуть бути створені та зареєстровані в Україні як суб'єкти господарювання та надавати на основі договору оборонні послуги за межами території України, а також брати участь у

здійсненні оборонних заходів, забезпеченні безпеки фізичних і юридичних осіб [222].

Завдяки аналізу законодавчої бази можемо висновувати, що Україна ще не має окремих законів, які прямо імплементують резолюції Ради Безпеки ООН, Віденську декларацію та Програму дій (1993), але має низку ініціатив, які демонструють прагнення України до реалізації міжнародного гуманітарного права.

Станом на травень 2025 року Україна значно просунулася в імплементації міжнародного гуманітарного права, зокрема ратифікувавши Римський статут – важливий компонент у сфері міжнародного кримінального права [353]. Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 року і у 2025-му завершила процес його ратифікації, ставши його повноправною учасницею. Однак деякі ключові міжнародні документи в цій сфері залишаються нератифікованими або потребують подальшої імплементації.

Скажімо, досі триває процес ратифікації Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій (1977). Цей протокол стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів, таких як внутрішні збройні конфлікти. Станом на липень 2024 року Протокол II був ратифікований 169 країнами. Україна підписала цей протокол, але процес ратифікації ще не завершено.

Україна ратифікувала Конвенцію про захист культурної спадщини під час збройних конфліктів (1954 р.) та обидва її протоколи, але імплементація положень цих документів у національне законодавство триває, зокрема через створення спеціалізованих підрозділів, навчання персоналу та включення об'єктів до списку підвищеного захисту [400]. Таким чином, процес імплементації ще не завершено, проте Україна активно працює над повною реалізацією своїх зобов'язань за цими міжнародними документами.

Україна є учасником Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, яка може вважатися надмірно шкідливою або має невибіркову дію (CCW), з 23 червня 1982 року.

Хоча Україна ратифікувала всі п'ять протоколів CCW, імплементація деяких положень триває досі.

У 2024-му Міністерство оборони України опублікувало добровільний звіт про імплементацію МГП на національному рівні, що свідчить про прагнення до прозорості та відповідності міжнародним стандартам. Україна активно працює над поширенням знань про МГП серед військовослужбовців та громадськості, проводячи тренінги та освітні програми [275].

Хоча Україна зробила значні кроки у напрямі імплементації МГП, деякі ключові документи залишаються нератифікованими або потребують подальшої імплементації. З огляду на поточну ситуацію, завершення цих процесів є важливим для забезпечення повної відповідності міжнародним стандартам та ефективного запровадження права людини на безпеку.

Слід зауважити, що європейський досвід демонструє ефективні механізми забезпечення права на безпеку в умовах як збройного конфлікту, так і мирного часу. Зокрема, практика ЄСПЛ у справах щодо права на життя (ст. 2 ЄКПЛ) та заборони катувань (ст. 3 ЄКПЛ) свідчить про послідовне втілення права на безпеку як комплексного права, що включає як фізичну недоторканність особи, так і право на ефективний засіб правового захисту.

Прикладом успішної імплементації європейських стандартів є законодавство Німеччини та Франції, де розроблено спеціалізовані законодавчі акти, що регламентують забезпечення особистої безпеки громадян як у надзвичайних ситуаціях, так і в умовах мирного часу. В Україні ж імплементація МГП здійснюється переважно через закони «Про національну безпеку України» та «Про правовий режим надзвичайного стану». Однак необхідно забезпечити гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами у контексті права людини на безпеку, зокрема шляхом розроблення окремого законодавчого акта, що врегулює це питання як у мирний, так і у воєнний час.

Аналіз міжнародного досвіду з впровадження права людини на безпеку показав, що серед європейських країн найкраще імплементовано це право в

законодавчу базу таких держав, як Ісландія, Данія, Швеція, Бельгія, Норвегія, Німеччина, Велика Британія та Люксембург. Ці країни демонструють високий рівень захисту прав людини і на законодавчому рівні, і в практичному застосуванні.

Так, стаття 67 Конституції Ісландії гарантує, що ніхто не може бути позбавлений свободи, окрім як відповідно до закону. Приміром, стаття 68 забороняє тортури та інше нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. Стаття 71 гарантує свободу від втручання в приватне життя, житло та сімейне життя. Ісландія є стороною Європейської конвенції з прав людини та інших міжнародних договорів [102]. Країна забезпечує свободу релігії, забороняє дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації та підтримує діяльність правозахисних організацій без обмежень.

Розділ 71 Конституції Данії гарантує особисту свободу та захист від необґрунтованого затримання. Розділ 77 забезпечує свободу вираження поглядів. Розділ 79 гарантує право на мирні зібрання. Данія ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини, яка доповнює конституційні положення [103].

Конституційні акти Швеції, як інструмент уряду, гарантує фундаментальні права, включаючи фізичну недоторканність та свободу пересування [104]. ЄКПЛ інтегрована у національне законодавство з 1995 року [339]. Швеція також активно підтримує міжнародні ініціативи у сфері прав людини та демократії.

Стаття 10 Конституції Бельгії встановлює рівність усіх громадян перед законом. Стаття 12 гарантує особисту свободу та захист від незаконного затримання. Стаття 14 скасовує смертну кару. Бельгія є стороною Європейської конвенції з прав людини [105].

Глава про права людини в Конституції Норвегії включає права на життя, свободу, рівність, приватність, справедливий судовий розгляд та інше [381]. Норвегія імплементувала міжнародні договори з прав людини у національне законодавство і суворо дотримується їх. Норвезька

пенітенціарна система орієнтована на реабілітацію, з низьким рівнем рецидивізму [106]. Також Норвегія гарантує свободу релігії та забезпечує права біженців.

Німеччина має високий рівень захисту прав людини, закріплений в Основному законі (Grundgesetz). Країна ратифікувала більшість міжнародних договорів у сфері прав людини та отримує високі оцінки від незалежних організацій. Так, У 2005 році Німеччина внесла зміни до свого кримінального законодавства, включивши до нього торгівлю людьми з метою трудової експлуатації, тим самим завершивши юридичне визначення торгівлі людьми [353].

Хоча Велика Британія вийшла з ЄС, вона продовжує дотримуватися ЄКПЛ через Акт про права людини 1998 року. Цей акт дозволяє громадянам безпосередньо звертатися до національних судів у разі порушення їхніх прав. Завдяки цьому кількість справ проти Великої Британії в ЄСПЛ значно зменшилася [335].

Люксембург має розвинуту інституційну інфраструктуру для захисту прав людини, включаючи Національну раду з питань іноземців та Омбудсмена з прав дитини. Країна активно співпрацює з міжнародними механізмами та ратифікувала майже всі основні міжнародні договори у сфері прав людини [338].

В Україні статті 27–30 Конституції України гарантують право на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, а також недоторканність житла. Також Україна є стороною ЄКПЛ та інших міжнародних договорів [353]. Конституційні гарантії права людини на безпеку, імплементацію міжнародних стандартів та особливості їх реалізації в окремих країнах систематизовано у табл. 6.

Таблиця 6

Конституційні гарантії права людини на безпеку, імплементація міжнародних стандартів та їх реалізація в окремих країнах Європи

Країна	Конституційні гарантії права на безпеку	Імплементація міжнародних стандартів	Особливості реалізації
Ісландія	Так	Так	Незалежний омбудсмен
Данія	Так	Так	Високий рівень довіри
Швеція	Так	Так	Інтеграція з 1995 року
Бельгія	Так	Так	Заборона смертної кари
Норвегія	Так	Так	Найкраща пенітенціарна система
Україна	Так	Так	Проблеми в реалізації

Усі розглянуті країни мають конституційні гарантії права на безпеку та імплементували міжнародні стандарти у національне законодавство. Однак ефективність реалізації цих прав залежить від політичної волі, інституційної спроможності та рівня довіри громадян до державних інституцій.

Проаналізувавши міжнародний досвід імплементації норм МГП в європейських країнах, вважаємо за доречне надати рекомендації щодо удосконалення механізму забезпечення й захисту права людини на безпеку в Україні.

Актуальність удосконалення механізмів забезпечення та захисту права людини на безпеку в умовах сучасних викликів національній безпеці України обумовлює необхідність упровадження комплексного підходу до реформування існуючих правових, організаційних та інформаційно-освітніх інструментів у цій сфері. Відповідно до мети дослідження надані рекомендації спрямовані на підвищення ефективності реалізації та захисту права людини на безпеку в Україні та мають всеохопний характер:

1. Нормативно-правове удосконалення. Забезпечення права людини на безпеку вимагає чіткого нормативного регулювання. З цією метою доцільно:

1.1. Розробити окремий законодавчий акт «Про право людини на безпеку», який має визначати основні принципи, суб'єктів, механізми реалізації та відповідальність за порушення цього права. У ньому потрібно визначити:

- право на безпеку як комплексне право, що включає захист від насильства, зловживання владою та порушень з боку силових структур;
- механізми забезпечення права на безпеку під час збройних конфліктів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права;
- відповідальність за порушення норм щодо захисту цивільного населення, передбачених Женевськими конвенціями.

Внести зміни до Закону України «Про національну безпеку України», передбачивши:

- розширення переліку загроз національній безпеці з акцентом на забезпечення особистої безпеки громадян;
- визначення критеріїв пропорційності та обережності при застосуванні сили;
- встановлення санкцій за порушення положень Додаткових протоколів до I та II Женевських конвенцій.

1.2. Гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами у сфері захисту права людини на безпеку, зокрема з ЄКПЛ та практикою ЄСПЛ.

1.3. Розробити порядок евакуації цивільного населення у зонах конфліктів на основі статей 57 та 58 Протоколу I, передбачивши:

- забезпечення безпечних гуманітарних коридорів;
- обов'язкове інформування про ризики для цивільного населення;
- надання невідкладної медичної допомоги відповідно до вимог статті 10 Протоколу II.

1.4. Хоча Україна підтримує Документ Монтре, його положення ще не повністю інтегровані в національне законодавство. Прийняття закону про приватні військові компанії стане важливим кроком до імплементації міжнародних стандартів у цій сфері.

2. Інституційні зміни та підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Важливим аспектом удосконалення механізмів захисту права людини на безпеку є оптимізація діяльності органів державної влади, а також створення нових структурних підрозділів:

2.1. Впровадити спеціалізовані підрозділи у складі МВС та СБУ, які займатимуться моніторингом порушень права на безпеку та реагуватимуть на відповідні звернення громадян.

2.2. Створити національну мережу центрів безпеки, які здійснюватимуть консультування населення щодо реалізації права на безпеку та можливостей його захисту у випадку порушень. Можливий варіант – це створення центру моніторингу порушень міжнародного гуманітарного права, що здійснюватиме збір доказів порушень права на безпеку та взаємодію з Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними органами.

2.3. Ввести інститут омбудсмена з питань безпеки громадян, який зосереджуватиметься на питаннях захисту прав людини на безпеку, як у мирний час, так і в контексті надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів (надаватиме рекомендації щодо забезпечення права на безпеку; контролюватиме дотримання міжнародних стандартів гуманітарного права; співпрацюватиме з міжнародними організаціями для документування порушень права на безпеку).

3. Освітні та інформаційні заходи.

Забезпечення права людини на безпеку вимагає належного рівня правової обізнаності населення щодо механізмів захисту цього права. Так, в Україні наразі існують навчальні програми, які охоплюють тематику МГП та

зобов'язання України за Женевськими конвенціями та їх Додатковими протоколами.

3.1. Навчальні програми закладів вищої освіти. У деяких закладах вищої освіти України, зокрема на юридичних факультетах, впроваджено курси, що включають міжнародне гуманітарне право. Ці курси спрямовані на поглиблене розуміння правової бази, що застосовується під час збройних конфліктів та окупації, а також взаємодії між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини.

3.2. Онлайн-курси та серіали. Для широкого кола слухачів, включаючи студентів юридичних факультетів, доступні онлайн-курси:

- «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» на платформі «Prometheus», розроблений експертами Української Гельсінської спілки з прав людини і Товариства Червоного Хреста України за підтримки Міністерства освіти і науки України. Курс охоплює основні принципи МГП, захист жертв війни та обмеження методів ведення воєнних дій;

- освітній серіал «Міжнародне гуманітарне право» на платформі «Дія. Освіта», створений за ініціативи Національного агентства України з питань державної служби та Міністерства цифрової трансформації України. Цей серіал висвітлює зобов'язання держав під час збройних конфліктів, правила війни та права людини під час воєнного стану.

3.3. Шкільні програми. У лютому 2024 року курс «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» отримав гриф Міністерства освіти і науки України й може офіційно викладатися в школах. Цей курс розрахований на учнів 10–12 класів і може бути впроваджений як факультативний або інтегрований у предмети «Захист України», «Правознавство» та «Громадянська освіта».

3.4. Підвищення кваліфікації для викладачів. Для науково-педагогічних працівників доступний онлайн-курс «Міжнародне гуманітарне право: від усвідомлення до якісного викладання» на платформі «Всеосвіта». Курс

спрямований на опанування базовими знаннями з МГП та якісне його викладання в закладах освіти.

Отже, в Україні існують різноманітні навчальні програми, які висвітлюють міжнародне гуманітарне право та зобов'язання України за Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами, доступні як для студентів юридичних факультетів, так і для широкого кола слухачів. Але майже відсутні програми із захисту права людини на безпеку в мирний час.

З метою підвищення правової культури та ефективності захисту права на безпеку доцільно:

- включити до навчальних програм закладів середньої та вищої освіти курси з прав людини, акцентуючи увагу на аспектах права на безпеку в умовах миру;
- розробити та реалізувати інформаційно-просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян щодо їхніх прав на безпеку та існуючих механізмів їх захисту;
- впровадити систематичні тренінги та семінари для державних службовців, представників правоохоронних органів, силових структур і військових щодо міжнародних стандартів захисту права на безпеку та практичних аспектів їх реалізації.

4. Впровадження інноваційних технологій.

У сучасних умовах ефективний захист права людини на безпеку неможливий без використання інноваційних технологій. З цією метою пропонується:

4.1. Розробити та впровадити електронну платформу для моніторингу порушень права на безпеку, що дасть змогу громадянам оперативно інформувати відповідні органи про загрози.

4.2. Впровадити систему електронних скарг та звернень щодо порушень права на безпеку, що забезпечить прозорість процесу розгляду скарг і своєчасність реагування.

4.3. Застосувати цифрові системи аналітики для прогнозування потенційних загроз та своєчасного інформування населення про ризики у сфері безпеки.

4.4. Упровадити цифрову систему моніторингу безпеки цивільного населення в зонах конфліктів для попередження порушень та оперативного реагування на загрози.

5. Міжнародна співпраця та обмін досвідом.

Розширення міжнародного співробітництва є важливим фактором для вдосконалення механізмів захисту права людини на безпеку. В цьому контексті доцільно:

5.1. Активізувати співпрацю з міжнародними організаціями, зокрема з Радою Європи, ООН, ОБСЄ, з метою запозичення найкращих практик у сфері забезпечення права на безпеку.

5.2. Брати участь у міжнародних програмах і проєктах, спрямованих на впровадження інноваційних методів моніторингу та захисту права на безпеку.

5.3. Втілювати рекомендації міжнародних експертів щодо вдосконалення законодавства та практик у сфері забезпечення права на безпеку, враховуючи досвід країн ЄС та інших держав.

5.4. Імплементувати найкращий досвід закордонних неурядових організацій зі захисту прав людини та систематично підтримувати їхню роботу в Україні.

3.3. Забезпечення права людини на безпеку у надзвичайних ситуаціях та в умовах воєнного стану

Майбутнє безпекове середовище – прогнозований стан безпекового середовища у довгостроковій перспективі, породжений соціальною взаємодією, розвитком технологій, глобальними політичними та економічними процесами, а також процесами, зумовленими природними та

екологічними чинниками, які впливатимуть і можуть становити небезпеку національним інтересам і фундаментальним цінностям держави, нейтралізація яких потребує залучення (застосування) сил оборони [208].

Засоби забезпечення безпеки людини, її прав і свобод існують щодо різних правових режимів, зокрема й забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях.

Віднедавна «правовий режим» утвердився в понятійно-категоріальному апараті вітчизняної юридичної науки [78, с. 78]. Переваги цього поняття полягають у вираженні визначальних сторін правової дійсності та специфіки нормативного регулювання в тій чи іншій сфері суспільних відносин, що виникають з погляду існуючого правового режиму. Цінність такого підходу до проблеми забезпечення безпеки зумовлюється тим, що сьогодні потрібні політико-правові режими, відповідні соціально-економічній, політичній, воєнній ситуації в Україні.

Розглядаючи правовий режим воєнного стану, дослідники вказують, що правовий режим – це «комплексний, систематизований порядок правового регулювання» [78; 79], що функціонує у статичі і динаміці, у матеріальному і процесуальному контексті. Досить складна структура правового режиму впливає з усіх наявних теоретичних концепцій правових режимів, при цьому не враховується зміст, яким науковці наповнюють це поняття. Повноваження встановлювати, змінювати, скасовувати, гарантувати й забезпечувати правовий режим має держава. А нормативне закріплення кожен правовий режим має своє, причому передбачається використання різноманітних правових засобів.

У державі основну нормативну функцію виконують уповноважені на це державні органи, вони ж у законодавчих актах і встановлюють правовий режим, а в підзаконних – його уточнюють. Щоправда, існують правові режими, які уточнює не держава, а приватний суб'єкт (наприклад, правовий режим трудового права, спеціальні режими, які уточнює роботодавець сам або разом із працівниками) [25; 30; 166].

Оскільки, як бачимо, правовим режимам властиві визначеність, стабільність, сталість, в окремих випадках та за відповідних обставин вони видозмінюються, відображаючи сучасні умови й реалії [268, с. 25].

Також дослідники правових режимів прив'язують це явище до соціальних режимів, які закріплюються нормами права тієї чи іншої галузі та є: сукупністю юридичних засобів; порядком правового регулювання правових засобів; взаємодією рішень і заборон, які створюють необхідний напрям правового регулювання; порядком закріплення соціально-правового стану тих чи інших об'єктів [25; 30; 166].

На наш погляд, глибоким смислом і перспективою практичного використання вирізняється визначення, яке пропонує П. Рабінович. Він розуміє правовий режим як таке поєднання юридичних засобів, яке створює бажаний стан соціальних відносин і за допомогою якого досягається ступінь задоволення інтересів суб'єктів права [229, с. 151].

Різноманітні соціально-політичні і природно-техногенні катастрофи, катаклізми та війни практично неминучі в сучасних умовах розвитку цивілізації, що, своєю чергою, можуть призвести до запровадження в окремих випадках конституційно-правового режиму забезпечення безпеки у надзвичайних ситуаціях.

Аналіз Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів, складових законодавства в галузі безпеки засвідчує різноманітність понять, що об'єднуються (узагальнюються) в родову конструкцію «надзвичайний (виключний, особливий) режим» обмеження, заборони, способи і засоби попередження й нейтралізації небезпечних соціально-політичних та природно-техногенних чинників – режими надзвичайного стану, воєнного стану, екологічного лиха тощо. З огляду на це, вартує уваги думка дослідників щодо прийняття кодексу законів про захист національної безпеки» [160]. Адже захист національної безпеки забезпечується саме дією надзвичайних правових режимів.

Такий стан речей зумовлює координацію дій держави щодо врегулювання суспільних відносин у сфері забезпечення безпеки людини у надзвичайних ситуаціях, шляхом охорони конституційного ладу.

При цьому, відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», надзвичайний стан є особливим правовим режимом, що обмежує певні конституційні права людей і надає додаткові повноваження органам державної влади [217].

Як стверджує А. Мурашко, надзвичайні обставини визначають структурні й компетенційні видозміни в організації виконавчо-розпорядчої діяльності, методології управління та пріоритетності державних цілей особливих суб'єктів, наділених спеціальними методами і способами здійснення надзвичайних владних повноважень [153, с. 44]. З огляду на вказане, правовий режим забезпечення безпеки людини в надзвичайних ситуаціях є винятковим порядком функціонування механізму держави, що виражається у встановленні певних обмежень правового статусу учасників правовідносин або покладанні на них додаткових зобов'язань.

Надзвичайні обставини новітньої історії України, які ініціювали введення того чи іншого різновиду особливих правових режимів, зумовлюють потребу в теоретико-правовому дослідженні передбаченого чинним законодавством механізму реалізації права людини на безпеку в надзвичайних ситуаціях з погляду того, наскільки форми й методи його дії відповідають загальновизнаним вимогам і принципам міжнародного права. Йдеться про з'ясування конституційно-правової природи таких режимів, як «режим надзвичайної ситуації», «правовий режим воєнного стану» тощо. Чинне законодавство та Конституція України деякою мірою врегульовує ці питання. Також такі режими (або їхні аналоги) досить широко використовуються на практиці, про що свідчить теперішня ситуація в Україні.

Із положень Конституції України випливає, що надзвичайний режим у найзагальнішому вигляді породжується загрозами безпеці життєво важливих

інтересів особи, суспільства чи держави. Термін «надзвичайний» у назві цього режиму означає, що допускаються відступ від конституційного законодавства щодо встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; обмеження руху транспорту та його огляд; посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства; заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом; заборона страйків; примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб тощо [101]. Чинним законодавством (ст. 16 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану») передбачено зміст перелічених заходів правового режиму надзвичайного стану.

Державно-правові механізми, регламентовані Конституцією України, чинним законодавством, полягають у розширенні компетенції державних органів та їхніх посадових осіб, в обмеженні правового статусу громадян, підвищенні заходів юридичної відповідальності за правопорушення в умовах запровадження надзвичайного стану.

Надзвичайний стан в Україні може бути введено на строк не більш як 30 діб і не більш як 60 діб в окремих її місцевостях. У разі необхідності надзвичайний стан може бути продовжений Президентом України, але не більш як на 30 діб. Указ Президента України про продовження дії надзвичайного стану набирає чинності після його затвердження Верховною Радою України (стаття 7) [217].

Так, відповідно до статті 17 цього Закону, можуть вводитися додаткові обмежувальні заходи, такі як: тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання; встановлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованого населення, встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних та протиепідемічних заходів; мобілізація та використання ресурсів підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності,

для відвернення небезпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій з обов'язковою компенсацією понесених втрат [217].

Останнім часом держава досягла значних результатів у створенні гарантій реалізації людиною своїх прав в умовах виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій.

Конституційний характер особливого правового режиму передбачає, що органи державної влади (про рівні державно-правового реагування на надзвичайні ситуації тут не йдеться, оскільки це не стосується предмета нашого дослідження), вдаючись до цього режиму, не мають права виходити за межі конституційних повноважень. Нормативно-правові акти, які прийняті на основі Конституції України та на її виконання, передбачають межі дозволених Конституцією України відступів від встановленого конституційного ладу у сфері забезпечення безпеки людини у надзвичайних ситуаціях. Адже однією із властивостей Конституції є її багатовимірність – вона має бути розрахована на будь-які життєві ситуації [134]. Отже, перед законодавцем стоїть завдання з формування юридичних гарантій та інституційних механізмів, які б перешкоджали зловживанням з боку державних органів і посадових осіб у сфері захисту безпеки людини у надзвичайних ситуаціях.

Важливо додати, що надзвичайні правові режими не повинні вводитися для запобігання загрозам, посиляючись на потенційну небезпеку, оскільки це не відповідатиме конституційним положенням [263].

Насамперед потрібно позначити ці небезпеки і загрози як умови, що породжують надзвичайні ситуації й потребують правової регламентації:

1) соціально-політичні, викликані насильницькою зміною конституційного ладу, захопленням влади, вчиненням терористичних актів, розпалюванням ворожнечі тощо. Всі ці загрози безумовно створюють реальну небезпеку людині, її життєдіяльності, а також нормальному функціонуванню органів державної влади;

2) природно-техногенні, що виражаються в надзвичайних екологічних або техногенних катастрофах, зокрема епідеміях та епізоотіях. Аварії, небезпечні природні явища, катастрофи, стихійні та інші лиха спричиняють природно-техногенні загрози, пов'язані з людськими жертвами, заподіянням шкоди здоров'ю людей та природі, значними матеріальними втратами й порушенням умов життєдіяльності населення. Такі ситуації потребують проведення негайних заходів із їх усунення.

Як випливає з чинного законодавства, перелік причин, що породжують надзвичайні ситуації і, відповідно, призводять до введення особливого правового режиму, є відкритим. Якщо в законодавстві буде закладено вичерпний перелік підстав, то законодавець таким чином звузить можливості органів державної влади адекватно реагувати на надзвичайну ситуацію, що виникла, для відновлення правового порядку й захисту прав і свобод людини.

Утім, оскільки адміністративно-правова реформа ще не завершена і зберігається незбалансованість і неврегульованість низки сфер суспільних відносин, то необхідно, на наш погляд, забезпечити певну свободу розсуду органам державної влади у сфері захисту національної безпеки та безпеки людини. Разом з тим для запобігання зловживанням і відвертим свавіллям, а отже, й неминучим при цьому порушенням прав і свобод людини, законодавчий перелік правообмежень, які встановлюються в межах надзвичайного режиму, має бути вичерпним і не передбачати розширювального тлумачення.

Загальновідомо, що Конституція України має таку відмінну властивість у системі правових актів, як найвища юридична сила. Ця властивість, поряд з багатьма іншими, означає неможливість їх скасування, зміни чи зупинення іншими актами. Верховенство закону – один з основних конституційних принципів правової держави, з якого є виняток – наділення глави держави (у нашому випадку Президента України) правом оголошувати надзвичайний або воєнний стан, незалежно від волі людини [142].

Конституційно-правовий статус Президента України та його політичне значення в державному механізмі не лише проголошені в Основному Законі держави, але й фактично виражаються в його здібності як вищої посадової особи виступати гарантом «Конституції, прав і свободи людини і громадянина» і найповніше проявляються саме в кризовій ситуації суспільного розвитку [101].

Саме на Президентів України як главі держави лежить основна відповідальність за охорону державного суверенітету України, її незалежності й територіальної цілісності. У цій ролі Президент України формує стратегічні напрями внутрішньої й зовнішньої безпеки держави – національної безпеки країни. Відповідно до своїх конституційних повноважень Президент України здійснює керівництво органами та структурами виконавчої гілки влади, організовує стратегічне планування роботи окремих міністерств і відомств; контролює виконання стратегічних планів; за потреби вдається до реорганізації структури і кадрових змін в органах системи національної безпеки; корегує стратегічні плани і санкціонує надзвичайні дії, якщо виникають непередбачувані ситуації.

Окрім цього, Президент України приймає оперативні рішення щодо забезпечення безпеки в межах своєї компетенції як глава держави. У зв'язку з цим для усунення загроз безпеки людини та охорони основ конституційного ладу Президентів надано виключне право на оголошення в масштабах всієї держави чи окремих територій України надзвичайного або воєнного стану (про що свідчать теперішні події в Україні).

Отже, в Конституції України реалізовано загальновизнаний у міжнародному праві принцип: з одного боку, органи виконавчої влади не можуть бути обмежені у вирішенні питання про використання надзвичайних засобів, щоб швидко зреагувати на виниклу надзвичайну ситуацію; з іншого боку, Парламент має право законодавчо обмежити обсяг надзвичайних повноважень виконавчої влади та здійснювати контроль над їх реалізацією.

Ще однією гарантією забезпечення поділу влади та дії парламентського контролю при використанні Президентом надзвичайних повноважень може бути заборона на розпуск Верховної Ради України. Подібна заборона встановлена законодавством таких демократичних держав, як Франція, Польща та ін. Згідно зі ст. 90 Конституції України, Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій;
- протягом 60 днів після відставки КМУ не сформовано персональний склад КМУ;
- протягом 30 днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися [101].

Однак рішення про дострокове припинення повноважень Парламенту Президент ухвалює після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками й головами депутатських фракцій.

Участь Уряду України в механізмі застосування права і, відповідно, забезпечення режиму безпеки людини в надзвичайних ситуаціях зводиться до такого: вироблення основних напрямів політики України у сфері безпеки, формування цільових програм та забезпечення їх виконання, встановлення компетенційних повноважень органів виконавчої влади в галузі забезпечення безпеки, безпосередньо підпорядкованих Уряду.

З-посеред органів забезпечення безпеки у надзвичайних ситуаціях особлива роль належить галузевим спеціалізованим відомствам (Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Міністерству внутрішніх справ, Службі безпеки України та ін.). Саме їм належить першість у наданні безпосереднього сприяння громадянам у захисті їхніх прав, свобод і законних інтересів, насамперед права на безпеку. Ці органи здійснюють індивідуальне правове регулювання суспільних відносин в умовах надзвичайної ситуації, видаючи правозастосовні акти, що породжують, змінюють або припиняють правовідносини у сфері забезпечення безпеки.

Названі спеціальні міністерства та інші відомства беруть активну участь у розробці концептуальних засад державної стратегії й тактики забезпечення безпеки держави, суспільства й особистості від надзвичайних загроз і небезпек.

Варто також зупинитися на питаннях змісту правового режиму забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях, до якого слід віднести юридичні засоби (заходи, способи, ресурси), які надані суб'єктам владних повноважень в умовах оголошення надзвичайного режиму з метою захисту безпеки людини. Як слушно констатує С. Артем'єв, «саме правові засоби роблять механізм забезпечення правової безпеки інструментальним та ефективним» [119]. Відповідно до цього, забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях, по суті, стає своєрідним моніторингом стану різних сфер суспільства за допомогою прогнозування й запобігання загрозам і небезпекам соціально-політичного чи природно-техногенного характеру за допомогою добре налагодженої системи правових засобів (заходів, способів), які зумовлюють «спокійний» стан суспільства, що забезпечує захист прав, інтересів, потреб і свободи життєдіяльності населення [112].

Потрібно розрізняти правові режими надзвичайного стану, які вводяться в Україні у разі, якщо: 1) виникла надзвичайна ситуація техногенного або природного характеру загальнодержавного рівня; або 2) у разі спроби захоплення державної влади чи змінити конституційний лад країни.

У першому випадку основна загроза становить передусім людині та суспільству, а обмеження з боку держави спрямовані на відновлення безпекового середовища та застосовуються переважно адміністративно-правові механізми правового регулювання права людини на безпеку.

Водночас у разі спроб захоплення влади та повалення конституційного ладу надзвичайні повноваження можуть надаватися не лише органам державної влади, а й органам місцевого самоврядування та військовому командуванню [217].

З іншого боку, надзвичайний режим – це доволі жорсткий режим обмеження, в якому домінують такі правові засоби, як заборони, обов'язки, правові обмеження тощо. Проте, кажучи про правовий режим забезпечення безпеки людини в надзвичайних ситуаціях як про сукупність заходів обмежувального впливу, у правозастосовній діяльності важливо враховувати винятковий характер цього типу правового регулювання, тобто можливість їх використання для усунення загроз безпеці людини, суспільства й держави лише за умови реалізації всіх звичайних заходів.

Тимчасом між надзвичайними заходами існує й чимало відмінностей, пов'язаних із жорсткістю встановлюваних заборон та застосовуваних санкцій, ступенем обмеження права і свободи людини. Ідеться про спеціальні адміністративні заходи, які викликані надзвичайною ситуацією, але при цьому не порушують норм Конституції України.

Проте в умовах надзвичайної ситуації суспільні відносини можуть суттєво змінитися. Зрештою система управління в державі також змінюється. Відтак, встановлення спеціального правового режиму передбачатиме нові цілі, завдання і функції органів державної влади у сфері захисту права людини на безпеку з огляду на особливі методи управлінського впливу. Тому без поняття «правові засоби режиму надзвичайного стану» практично неможливо дослідити проблеми безпеки людини та національної безпеки загалом.

Отже, надзвичайні заходи передбачають особливий адміністративний вплив органів державної влади на недопущення виникнення й розвитку загроз безпеці людини.

Також чинним законодавством встановлюються додаткові заходи правового режиму надзвичайного стану у зв'язку з масовими порушеннями громадського порядку. Зокрема, у разі введення надзвичайного стану з підстав, зазначених у пунктах 2-7 частини другої статті 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», додатково можуть здійснюватися такі заходи [217]:

- 1) запровадження комендантської години (в Україні запроваджено з початком повномасштабного вторгнення);
- 2) перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян;
- 3) обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі;
- 4) тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і організацій – також навчальної військової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин;
- 5) заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку;
- 6) регулювання роботи цивільних теле- та радіоцентрів, заборона роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування;
- 7) особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі;
- 8) порушення у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських організацій в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [217].

Законодавством передбачені також додаткові заходи, що реалізуються у зв'язку з природно-техногенними катастрофами. Так, у разі стихійних лих держава повинна негайно вдатися до ліквідації їхніх наслідків, організації відновлення нормальної життєдіяльності, евакуації громадян України і надання їм різної допомоги.

До надзвичайних заходів в умовах стихійного лиха і природних катастроф належать такі:

- відселення (евакуація) мешканців з місцевостей, які зазнали дії надзвичайних обставин, у безпечні місця за умови обов'язкового надання таким особам стаціонарних чи тимчасових приміщень для проживання;
- санітарно-протиепідемічні й ветеринарні заходи (карантин, санітарний вантажний, багажний огляд, огляд транспорту, дезінфекційні та дезінсекційні заходи тощо), що попереджають поширення інфекційних хвороб;
- як винятковий захід допускається мобілізація працездатного населення та залучення індивідуального транспорту громадян.

Отже, дослідження правового режиму забезпечення безпеки людини в надзвичайних ситуаціях дає змогу зробити висновок про те, що його сутністю є застосування спеціальних заходів і тимчасових обмежень, що виражаються, з одного боку, у наділенні органів державної влади додатковими повноваженнями й обов'язками, а з іншого, в обмеженні прав і свобод людини.

Конституція України та чинне законодавство про національну безпеку формують у сукупності цілісний правовий режим забезпечення безпеки людини в надзвичайних ситуаціях. Незважаючи на множинність об'єктів правового впливу, обмеження, заборони та інші надзвичайні заходи, які застосовуються в умовах особливих (виключних) правових режимів, мають єдину мету – забезпечення та захист права людини на безпеку. Водночас залежно від певних умов надзвичайні заходи можуть використовуватися окремо чи всі відразу, поетапно чи одночасно.

Сучасному етапу розвитку українського суспільства властиві серйозні кризові явища, що охоплюють і політичну, і економічну, і духовно-моральну сферу суспільства. Особливо проблемною сферою є триваюча війна в Україні з боку рф. У такій обстановці органи державної влади змушені звертатися при вибудовуванні державно-правової політики до надзвичайних режимів забезпечення безпеки прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави.

Концепція безпеки людини у всі часи формувалася в умовах серйозних змін і трансформацій. Нагадаємо, що кінець XVIII ст. ознаменувався

трансформаціями у сфері національної безпеки (на той час – державної безпеки). Основи цієї концепції було закладено відомим американським державним діячем Волтером Ліппманом. На його переконання, «нація перебуває у стані безпеки, коли їй не доводиться приносити в жертву свої законні інтереси, щоб уникнути війни, і коли вона може захистити за необхідності ці інтереси шляхом війни» [366, с. 5]. Мета цієї концепції – запобігання можливим та потенційним загрозам: зовнішнім або внутрішнім, локальним, регіональним чи глобальним. Автор концепції вважав, що для підтримки державної безпеки необхідні такі чинники: дотримання територіальної цілісності й недоторканності держави; невтручання у внутрішні справи держави; попередження й запобігання можливим загрозам життю держави та її громадян тощо.

Згодом революційні події й масштабні війни XIX–XX ст. внесли суттєві корективи щодо осмислення феномену безпеки. У другій половині XIX ст. безпеку стали розглядати як сукупність різних видів безпеки: особистої, суспільної та державної безпеки. Адже було констатовано, що у разі появи загроз безпеці держави одразу з'являється загроза суспільній безпеці та, безумовно, безпеці окремої людини чи людства загалом.

У цьому контексті важливо нагадати, що початок 2022 року став для України також загрозливим у плані безпеки з огляду на масові воєнні злочини та порушення прав людини з боку рф. Початок повномасштабного вторгнення наочно проілюстрував, що порушення територіальної цілісності держави тягне за собою порушення прав і свобод особи, зокрема права на життя тощо [285, с. 64]. Правоохоронні органи України зіткнулися з величезним обсягом воєнних злочинів, скоєних військовослужбовцями країни-агресора, на тих територіях, які потрапили під окупацію. Згідно з кримінально-процесуальним законодавством проводяться виявлення та розслідування фактів злочинних діянь. За даними Міністерства внутрішніх справ України, станом на 31 січня 2025 року відкрито 140 956 кримінальних проваджень за фактами злочинів, скоєних військовими рф та їх пособниками

на території України, із них воєнні злочини становлять 125 079 випадків [235]. Навесні 2025 року представники 40 країн сформували коаліцію, маючи на меті створити Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України в межах Ради Європи для розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у злочині агресії проти України.

Нагадаємо, що Президент України своїм Указом від 25.03.2021 р. № 121/2021 ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» [257]. Стратегія визначає цілі, пріоритети і завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва [257].

Право безпеки – це система принципів і норм права, спрямованих на забезпечення захищеності держави, суспільства, людини та інших суб'єктів права від різних загроз і викликів їх існуванню та розвитку. Предмет цієї галузі вирізняється широким міжгалузевим охопленням різних сфер життєдіяльності – військової, політичної, правової, економічної, гуманітарної, екологічної, соціальної та ін. Щодо останньої складової варто зазначити, що війни, навіть масштабні, меншою мірою турбують громадян, аніж їх соціальна захищеність. Так, 2022 року дослідження громадської думки демонстрували, що на тлі великого військового конфлікту в Європі, загрози перетворення його на третю світову чи ядерну війну європейці та американці більшою мірою стурбовані соціальними проблемами і внутрішньою політикою (зростанням цін та загрозою бідності), ніж війною [337; 377]. За таких умов обґрунтування війни ускладнюється. Суспільства готові прийняти невеликі, нетривалі військові дії з незначними чи нульовими втратами.

Соціальна захищеність людини – це здатність і готовність держави, суспільства та особи захистити себе від небезпек і загроз життю, здоров'ю, основним суспільним цінностям – правам і свободам людини. У сучасних демократичних країнах поняття «людська безпека», «соціальна безпека людини» дедалі більше набирають обертів. По суті, це своєрідний перехід від

вузького до широкого розуміння безпеки. Відсутність війни чи інших загроз життю і здоров'ю громадян, низький рівень злочинності ще не означає безпечного середовища в сучасному світі. По-перше, вона формується на різних рівнях: від особистої безпеки, безпеки життя конкретної спільноти до національного і міжнародного рівня. По-друге, безпека розкладається на різні складові, і лише їх сукупність визначає, наскільки безпечним є середовище, у якому перебуває людина [406, с. 12].

З огляду на це, серед пріоритетних цілей, які сприяють підвищенню безпеки людини в умовах війни в Україні, на підставі аналізу чеської організації «People in Need», у рамках ініціативи «SOS Ukraine» варто назвати такі: врахування в національних і локальних нормативних актах балансу між безпекою та свободою; запровадження чіткого розподілу повноважень органів військового і цивільного управління; здійснення поточного моніторингу / оцінки безпекових загроз; врахування під час реалізації заходів цивільної безпеки особливих потреб вразливих груп та різний вплив воєнного чинника на їхнє становище; розробка національних і регіональних програм з розмінування територій та контролю за обігом зброї; врахування в просторовому плануванні громад і містобудуванні вимог цивільного захисту із застосуванням нових сучасних технологій; проведення інформаційно-просвітницьких і навчальних програм з безпечного поведіння тощо [21].

Своєчасне реагування держави та її органів на загрози, зокрема й воєнні, передбачає вжиття раціональних, ефективних заходів протидії надзвичайним ситуаціям, що дають змогу їх попереджати, регулювати, долати і вирішувати. Утім, аналіз наявної системи реагування на загрози миру і безпеці, на жаль, дає підстави для невтішних висновків. У випадку виникнення нової загрози світова спільнота щораз виявляється до неї не підготовленою, тому й не вдається попередити ці загрози.

На нашу думку, для вдосконалення механізму забезпечення безпеки людини необхідно розробити такі юридичні процедури, які, з одного боку,

допомагали б виявляти загрози, виклики і ризики, а з іншого – давали б змогу перекласти будь-яку з них на правову сферу, тобто надати їм регульований характер. Усе це загострює проблему забезпечення безпеки людини. І для її вирішення важливо, серед іншого, якнайширше залучати соціологічну науку, як науку про суспільство, адже воєнна агресія – це і руйнація позитивних соціальних установок, базових цінностей, орієнтацій, відносин.

Окремими реаліями сьогодення видається питання, пов'язане з нерозповсюдженням ядерного озброєння у світі. У 2025 році збройний конфлікт між двома ядерними країнами – Індією та Пакистаном укотре засвідчив наростаючу небезпеку, можливо, одного із найгірших сценаріїв у загостренні протиріч у світі. Росія традиційно вже погрожує світу ядерною зброєю. Однак важливо наголосити, що, згідно з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, погрози ядерною зброєю неядерній державі прирівнюються до її застосування. Тож після погроз росії законний привід для превентивного удару отримали інші ядерні країни [118].

Однак рішення, які доведеться ухвалити в разі російського ядерного удару по Україні, не мають прецедентів. Зараз ядерну зброю мають дев'ять країн світу, ще деякі невдовзі можуть до них долучитися, і ризики катастрофічного сценарію дуже сильно зростають [298].

Дослідження багатьох учених з питань зростання кількості збройних конфліктів показали тенденцію до збільшення щорічно їх кількості. Статистика, наведена у різних джерелах, щодо кількості та характеру збройних конфліктів та війн, може суттєво різнитися, залежно від критеріїв та показників, що їх беруть за основу, однак сама тенденція – не втішна.

Міжнародна спільнота та суспільство в окремих країнах занепокоєні зростанням кількості війн та інших конфліктів у сучасному світі, що спричиняє зростання антивоєнних рухів, пошук оптимальних моделей забезпечення загальної безпеки, вплив суспільства на зміну державної політики. Проте не всі суспільства здатні протистояти державній владі (політичним елітам), як правило, або через відсутність реальних

демократичних інститутів в країні (Республіка Білорусь, рф, КНДР, Іран та інші), або через умови коли інститути громадянського суспільства «молодих» держав мало розвинуті, розрізнені та неефективні (найчастіше притаманне державам, що у XX – XXI століттях звільнились від колоніальної залежності).

Важливо те, що саме у XX ст. починають з'являтися міжнародні організації з підтримки та зміцнення миру й безпеки. З-поміж них можна назвати такі: 1919 року – Ліга Націй, 1945-го – Організація Об'єднаних Націй, 1949-го – Організація Північноатлантичного договору (НАТО), 1992-го – Організація Договору про колективну безпеку, 1995-го – Організація з безпеки та співпраці в Європі та інші.

Про загальну безпеку почали вести мову ще на початку 90-х років минулого століття. Сталося це відразу після закінчення холодної війни, коли появилася критика концепції національної безпеки. Річ у тім, що, на відміну від концепції загальної безпеки, національна безпека розглядає безпеку людини лише як безпеку громадян тієї чи іншої держави, тобто з точки зору політики держави. Концепція ж загальної безпеки має на увазі не тільки політичну, а й економічну, соціальну, культурну безпеку людини. Деякі положення цієї концепції увійшли в державні доктрини та міжнародні акти. Як приклад можна навести Хартію європейської безпеки 1999 року.

Поняття «людська безпека» (з англ. *human security*) активно почали вживати в політичній сфері після 1994 року, коли вийшла у світ «Доповідь про людський розвиток» Програми розвитку ООН [219]. У Доповіді наголошувалось на необхідності розглядати безпеку не як безпеку окремих держав, а саме загальну, людську безпеку (безпеку людини). Тож основні підходи і способи визначення безпеки людини були суттєво переглянуті й уточнені.

Статут ООН затверджує «віру в права людини», проте забороняє втручатися у справи, що належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави (ст. 2.7 Статуту), а також застосовувати силу чи загрозу силою як

проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави, так й інакше, у несумісний із цілями Організації спосіб (ст. 2.4 Статуту) [253]. Такі проблеми вимагають спільного підходу до їх вирішення, оскільки це можна вважати найбільш оптимальним способом забезпечення безпеки в сучасному світі.

На жаль, ще й досі наявні грубі порушення прав людини, які становлять загрозу загальній безпеці та безпеці людини зокрема. Насамперед ідеться про винищення людей у війнах, а також масові вбивства, що скоюються недемократичними режимами (особливо варто згадати рф та її злочини проти людяності). Такі злочинні діяння, як геноцид, апартеїд, масові вбивства, винищення людей та інші злочини проти людяності, є міжнародними злочинами. Йдеться навіть не про право втручатися, а про відповідальність за захист, що лежить на кожному члені міжнародного співтовариства, коли справа стосується порятунку життя людей у країнах, де відбуваються масові злочини [163].

Це безпосередньо стосується рф та злочинів, які вона вчиняє на території України. Свого часу в наукових колах стверджувалося, що «якщо будь-яка держава зневажає основні права та свободи людини, то треба припинити з нею всі відносини» [124]. Так, з початком повномасштабного вторгнення росії в лютому 2022 року в нашу країну Україна розірвала дипломатичні відносини з нею. Також у Верховній Раді України 31 жовтня 2023 року зареєстрували законопроект № 0231 про припинення дії Консульської конвенції між Україною і рф [221].

Таким чином, на порядку денному світової спільноти стоїть питання притягнення до юридичної відповідальності країни-терориста, агресора, вбивці. Ці проблеми мають стати пріоритетними в діяльності ООН (це і невоєнні санкції, і санкції із застосуванням збройної сили та операції з підтримки миру).

Отож на сучасному етапі безпека визначається як універсальна категорія, що охоплює захист інтересів особи, суспільства і держави [94].

Однак у контексті аналізованої концепції під «безпекою» треба розуміти таку тріаду: безпеку особи, безпеку держави та міжнародну безпеку. Це означає, що держава, яка гарантує свободу і захист своїм громадянам і не порушує взятих на себе зобов'язань, зокрема з міжнародного права (у сфері прав людини також), у такий спосіб забезпечує безпеку і всередині країни, і на міжнародній арені.

З огляду на сказане можна зробити висновок, що зі захисту людини починається захист людства. Бажання захистити особистість є основою прагнення глобальної безпеки. Міжнародна і глобальна безпека неможливі, якщо не забезпечено безпеки особи. Важливо, що її безпека потребує багатостороннього підходу, тобто участі не тільки держав, а й недержавних утворень, таких як міжнародні міжурядові організації, ООН, незалежні експерти.

На думку дослідників людської безпеки, безпека має забезпечуватися не за допомогою зброї, а через людський розвиток, причому саме сталий розвиток особистості [351]. Із цього приводу сьомий Генеральний секретар ООН Кофі Аннан зауважив, що під поняттям людської безпеки варто розуміти не тільки відсутність збройних конфліктів, а й захист прав людини, забезпечення доступу до систем освіти й охорони здоров'я та можливостей для реалізації людського потенціалу тощо. Як він зазначав ще 2000 року, «людська безпека передбачає свободу від потреб і страху», а також «свободу майбутніх поколінь успадкувати сприятливе природне середовище» [389].

У 2001 році було створено Комісію з безпеки людини, співголовами якої стали Садако Огата (у 1991–2000 роках верховний комісар ООН у справах біженців) та Амартія Сен (індійський економіст). У 2003 році Комісія представила доповідь «Безпека людини сьогодні», у якій поняттям «людська безпека» охоплено захист основних аспектів життя людини завдяки створенню політичних, соціальних, екологічних, економічних, військових та культурних систем для розширення свобод і можливостей для самореалізації кожної людини [354].

У Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 року вказано, що національна безпека ґрунтується на таких основних засадах: «стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України; стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей; взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з ЄС і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України» [258].

Відповідно, регіональна безпека передбачає захищеність певної частини світу (групи держав, що знаходяться на цій території); міжнародна безпека – мирне існування всіх держав світу; глобальна безпека – це загальнопланетарна безпека, регулювання глобальних процесів і збереження людства як унікального біологічного виду й соціального ступеня еволюції.

Воєнна безпека являє собою елемент зовнішньої безпеки держави – безпеки від впливу зовнішніх загроз військового характеру. Захист України від зовнішніх загроз здійснюється двома шляхами: по-перше, це формування, підтримання і розвиток військового потенціалу, необхідного і достатнього для ефективної протидії реальним загрозам, по-друге, це побудова ефективної і стабільної системи міжнародних відносин у всіх сферах зовнішньої політики держави.

Воєнна безпека – це стан захищеності і стійкості національних інтересів особи, суспільства і держави від загрози війни з боку інших держав (така війна, на жаль, в Україні вже триває понад три роки). Вона вважається одним із вагомих складників у системі видів безпеки держави. Важливим аспектом воєнної безпеки держави є створення і підтримання воєнної могутності та воєнної організації, адекватних реальним і потенційним загрозам. Воєнна безпека є сферою воєнної доктрини і зовнішньої політики держави.

Воєнне будівництво, неадекватне загрозам безпеці, становищу і можливостям держави, негативно впливає на її воєнну і загалом національну безпеку. Історія свідчить, що нестримна гонитва озброєнь, мілітаризація суспільства і без війни підривають основи його існування і розвитку.

Зважаючи на це, важливо розуміти, що нарощування військової могутності держави має здійснюватися на балансовій основі. З одного боку, одиниця сучасного озброєння (та її експлуатація) коштує надто дорого, тому витрати на неї мають бути обумовлені насамперед оборонною достатністю. З іншого боку, обвальне або одностороннє згортання військового будівництва, непродумана конверсія військового виробництва роблять країну нездатною захистити себе, підривають її національну безпеку.

Співвідношення воєнної безпеки і воєнної могутності держави має динамічний характер, визначається конкретними історичними, політичними, економічними, соціальними та іншими умовами. Між ними немає жорсткої, прямо пропорційної залежності. Історія й сучасна практика знають різні підходи держави до забезпечення своєї воєнної безпеки, серед яких: досягнення безумовної військової переваги над будь-якою комбінацією ймовірних супротивників; підтримання воєнно-стратегічного паритету у світі; створення національного потенціалу оборонної доступності; розвиток ядерної та іншої зброї масового ураження як політичної зброї стримування війни; вступ до військового союзу з достатньо сильними у воєнному плані державами (наприклад, у НАТО); орієнтація на миротворчу місію в міжнародних організаціях та інститутах; розрахунок на примат міжнародного права й міжнародних сил із підтримки миру; компроміси й поступки з метою уникнення війни тощо [125].

Іноді поняття воєнної безпеки держави підміняють її обороноздатністю. Це неправильно. Зазначимо, що офіційне трактування терміна «обороноздатність» сформульовано ще 1991 року в Законі України «Про оборону України»: «обороноздатність держави – здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з

матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації» [212]. Тому можна обґрунтовано стверджувати, що воєнна безпека за своїм змістом є ширшим поняттям, яке включає обороноздатність як складовий елемент (одну з ознак воєнної безпеки).

Змістовно курс на воєнну безпеку для кожної держави означатиме запобігання війнам і збройним конфліктам спільно з іншими державами при проведенні операцій з підтримання миру відповідно до рішення Ради Безпеки ООН [132]. Порядок і правила формування та дій миротворчих сил детально регламентуються міжнародним правом. Важливу роль тут відіграють спеціальні служби, насамперед у питаннях своєчасного виявлення ознак підготовки до війни та потенційних загроз з боку ймовірного противника.

Зазначимо, що в Україні ще донедавна (фактично до березня 2021 року) концептуальним документом, що визначав військово-політичні, військово-стратегічні та військово-економічні засади забезпечення воєнної безпеки країни, була Воєнна доктрина України, перша редакція якої була прийнята 1993 року, відтак ще було кілька її редакцій. Однак Указом Президента України Володимира Зеленського від 25 березня 2021 року № 121/2021 Воєнна доктрина України як концепція національної безпеки була скасована та замінена відповідно Стратегією воєнної безпеки, яка «базується на всеохоплюючій обороні України» [257].

Стратегія воєнної безпеки має оборонний характер. Як зазначено в ній, правовою основою всеохоплюючої оборони України є Конституція України та інші акти законодавства України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Головною ж метою Стратегії воєнної безпеки України є «завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в

межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» [257].

Отож проблему забезпечення безпеки людини слід розглядати не тільки в контексті силових засобів і структур. Зрештою, сьогодення засвідчує факт неможливості розвитку світової цивілізації без забезпечення людської безпеки. З появою останніми роками якісно нових глобальних небезпек (тероризму, воєн, пандемій) як ніколи важливим вважається комплексний системний підхід до дослідження безпеки з акцентом саме на безпеку людини як найвищої соціальної цінності. Тож на порядку денному стоїть завдання формування новітніх поглядів на розуміння безпеки та механізмів її забезпечення з урахуванням загроз планетарного масштабу та захисту прав людини.

Висновки до розділу 3

Тотальні загрози безпеці людини (про них ішлося в попередньому розділі дисертації) унеможливають забезпечення її безпеки в Україні, що переживає процес масштабної соціально-економічної й духовної модернізації й поки що неповною мірою відповідає задекларованій тезі: особистість – найвища цінність суспільства і держави. Реальне безпечне існування і прогресивний розвиток особистості неможливий без налагодженого функціонування державної й суспільної системи забезпечення її безпеки. Здійснювані соціальні реформи, як і будь-які зміни управлінського, організаційно-правового характеру, мають проходити експертизу на предмет захищеності її життєво важливих інтересів. Убачається, що це є комплексна експертиза безпеки, механізм якої потрібно чітко продумати. При цьому в основі такого механізму мають лежати принципи забезпечення безпеки людини й національної безпеки загалом.

Діяльність держави та її органів у сфері забезпечення безпеки охоплює такі напрями: прогнозування, аналіз та оцінка загроз безпеці людини; визначення головних векторів державної політики і стратегічне планування у сфері забезпечення безпеки. Державна політика у сфері національної безпеки і оборони скеровується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями; застосування спеціальних економічних, соціальних та інших заходів для забезпечення безпеки людини; координацію діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування в галузі забезпечення безпеки; фінансування витрат на безпеку, контроль за цільовим витрачанням бюджетних коштів; міжнародне співробітництво у сфері забезпечення безпеки; здійснення інших заходів у галузі забезпечення безпеки відповідно до чинного законодавства України.

Концепція права людини на безпеку має бути синтезом державної (національної) та суспільної безпеки (безпеки людини). У цьому механізмі державна безпека виступає засобом забезпечення безпеки людини, а безпека людини є основною метою діяльності держави. Шляхи та способи освоєння людиною безпечної життєдіяльності включають: забезпечення в суспільстві свободи і демократії, соціальної справедливості, рівності всіх перед законом, гуманної політики, визнання як вищої цінності в державі прав людини на життя і свободу; відсутність потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз, конфліктів; культивування мирних способів, прийомів і форм вирішення складних проблем (медіація, діалоги); визнання провідної ролі законів та Конституції України; досягнення миру як пріоритетного спрямування соціально справедливої політики Української держави.

Засоби забезпечення безпеки людини, її прав і свобод існують щодо різних правових режимів, зокрема й забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях. Державно-правові механізми, регламентовані Конституцією України, чинним законодавством, полягають у розширенні компетенції

державних органів та їхніх посадових осіб, в обмеженні правового статусу громадян, підвищенні заходів юридичної відповідальності за правопорушення в умовах запровадження надзвичайного стану. Конституційний характер особливого правового режиму передбачає, що органи державної влади, вдаючись до цього режиму, не мають права виходити за межі конституційних повноважень. Нормативно-правові акти, які прийняті на основі Конституції України та на її виконання, передбачають межі дозволених Конституцією України відступів від встановленого конституційного ладу у сфері забезпечення безпеки людини у надзвичайних ситуаціях. Адже однією із властивостей Конституції є її багатовимірність – вона має бути розрахована на будь-які життєві ситуації.

Небезпеки і загрози як умови, що породжують надзвичайні ситуації й потребують правової регламентації, охоплюють: 1) соціально-політичні, викликані насильницькою зміною конституційного ладу, захопленням влади, вчиненням терористичних актів, розпалюванням ворожнечі тощо. Всі ці загрози безумовно створюють реальну небезпеку людині, її життєдіяльності, а також нормальному функціонуванню органів державної влади; 2) природно-техногенні, що виражаються в надзвичайних екологічних або техногенних катастрофах, зокрема епідеміях та епізоотіях. Аварії, небезпечні природні явища, катастрофи, стихійні та інші лиха спричиняють природно-техногенні загрози, пов'язані з людськими жертвами, заподіянням шкоди здоров'ю людей та природі, значними матеріальними втратами й порушенням умов життєдіяльності населення. Такі ситуації потребують проведення негайних заходів із їх усунення. Перелік причин, що породжують надзвичайні ситуації і, відповідно, призводять до введення особливого правового режиму, є відкритим. Якщо в законодавстві буде закладено вичерпний перелік підстав, то законодавець таким чином звузить можливості органів державної влади адекватно реагувати на надзвичайну ситуацію, що виникла, для відновлення правового порядку й захисту прав і свобод людини.

Вивчення правового режиму забезпечення безпеки людини в надзвичайних ситуаціях дає змогу зробити висновок про те, що його сутністю є застосування спеціальних заходів і тимчасових обмежень, які виражаються, з одного боку, у наділенні органів державної влади додатковими повноваженнями й обов'язками, а з іншого, в обмеженні прав і свобод людини. Конституція України та чинне законодавство про національну безпеку формують у сукупності цілісний правовий режим забезпечення безпеки людини в надзвичайних ситуаціях. Незважаючи на множинність об'єктів правового впливу, обмеження, заборони та інші надзвичайні заходи, які застосовуються в умовах особливих (виключних) правових режимів, мають єдину мету – забезпечення та захист права людини на безпеку. Водночас залежно від певних умов надзвичайні заходи можуть використовуватися окремо чи всі відразу, поетапно чи одночасно.

Воєнна безпека являє собою елемент зовнішньої безпеки держави – безпеки від впливу зовнішніх загроз військового характеру. Захист України від зовнішніх загроз здійснюється двома шляхами: по-перше, це формування, підтримання і розвиток військового потенціалу, необхідного і достатнього для ефективної протидії реальним загрозам, по-друге, це побудова ефективної і стабільної системи міжнародних відносин у всіх сферах зовнішньої політики держави. Воєнна безпека – це стан захищеності і стійкості національних інтересів особи, суспільства і держави від загрози війни з боку інших держав (така війна, на жаль, в Україні вже триває понад три роки). Вона посідає одне з провідних місць у системі видів безпеки держави. Важливим аспектом воєнної безпеки держави є створення і підтримання воєнної могутності та воєнної організації, адекватних реальним і потенційним загрозам. Воєнна безпека є сферою воєнної доктрини і зовнішньої політики держави.

Проблему забезпечення безпеки людини слід розглядати не тільки в контексті силових засобів і структур. Позаяк сьогодення засвідчує факт неможливості розвитку світової цивілізації без забезпечення людської

безпеки. З появою останніми роками якісно нових глобальних небезпек (тероризму, воєн, пандемій) як ніколи важливим видається комплексний системний підхід до дослідження безпеки з акцентом саме на безпеку людини як найвищої соціальної цінності. Тож на порядку денному стоїть завдання формування новітніх поглядів на розуміння безпеки та механізмів її забезпечення з урахуванням загроз планетарного масштабу та захисту прав людини.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу стану наукового дослідження у сфері прав людини розроблено періодизацію концептуального розвитку права людини на безпеку:

1) філософсько-науковий період – період Ренесансу у Західній Європі та становлення ідей антропоцентризму і прав людини (XIV–XV ст. – XVI–XVII ст.). Дослідниками на цьому етапі були Г. Гроцій, Т. Кампанелла, Д. Юм, Дж. Локк, Т. Мор, Т. Гоббс та інші. Результатом їхніх розвідок стали філософські розробки проблем безпеки людини, суспільства, держави та їх взаємозв'язок у контексті цивілізаційного розвитку, формування ідеї обмеження держави у її впливі на особу, ідея природно-правової концепції прав людини;

2) період нормативно-правового закріплення прав людини на рівні декларацій та конституційних актів (II половина XVII – початок XX ст.). Дослідниками на цьому етапі були Ж-Ж. Руссо, Т. Пейн, Т. Джефферсон, І. Кант, Г. Гегель, П. Орлик, В. Стефанович, В. Васильович, Я. Величківський, О. Кістяківський, М. Палієнко та інші. На основі джерел права цього періоду, таких як «Білль про права» 1689 р., «Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького» 1710 р. («Конституція Пилипа Орлика»), «Права, за якими судиться Малоросійський народ» 1743 р. тощо, було розширено гарантії прав громадян, за державою визнано забезпечення безпеки громадян, проголошено головні демократичні принципи тощо;

3) перехідний етап усвідомлення місця людини у світі (1918–1939 рр.). У цей час відбувся розпад Австро-Угорської, Німецької, Османської та Російської імперій, на уламках яких утворилися численні нові держави, зокрема Чехословаччина, Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, а також Королівство Сербів, Хорватів і Словенців (Югославія). В результаті з'явилися нові конституції: Конституція Австрії, Конституція Ліхтенштейну,

Конституція Латвійської Республіки, Конституція Лівану, Конституція Ірландії тощо, Українські радянські Конституції 1919, 1929, 1937 років та відбулося визнання країнами світу прав і свобод на конституційному рівні;

4) період інституціоналізації права людини на безпеку на міжнародному рівні (1945–1980 рр). У цей час прийнято Статут ООН, Загальну декларацію прав людини, 10.12.1948, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 16.12.1966, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, 16.12.1966, Факультативні протоколи до міжнародних пактів, утворено Міжнародний трибунал, розвинуто нову форму діяльності – миротворчі операції з метою підтримки міжнародного миру і безпеки. Остаточно сформувався на міжнародному рівні інститут прав і свобод людини;

5) сучасний період загального убезпечення людини (із другої половини 1980 р. – до сьогодні). У цей час приймаються рекомендації щодо міжнародної поведінки, пов'язаної з міжнародною та національною безпекою, Ради Безпеки ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі: «Кодекс поведінки у військовій та політичній безпеці» 1994 р., «Нова Європейська Паризька хартія» 1990 р., «Лісабонська декларація» 1996 р., «Стратегія ОБСЄ щодо реагування на загрози безпеці та Європейська хартія безпеки» 1999 р. тощо. Прийнято Закон України «Про національну безпеку України». Відбулося завершення формування чотирьох поколінь прав людини, становлення концепції права людини на безпеку як цілісного інституту. Також утворено міжнародні організації з безпеки: ООН, Раду Безпеки ООН, ОБСЄ, СБУ.

2. Охарактеризовано систему методів дослідження права людини на безпеку. Зокрема, окреслено загальні методи науково-правового пізнання, на основі яких проведено дослідження, до яких належать: метод метафізики в пізнанні права, метод діалектичної і формальної логіки, методи системного, історичного, порівняльного аналізу, загальнонауковий метод – системно-структурного аналізу, спеціальнонауковий метод – соціологічний тощо, а

також приватнонаукові (юридичні) методи – формально-юридичний, порівняльно-правовий, судової статистики, тлумачення норм права та інші, які застосовуються для опису практики забезпечення права людини на безпеку, юридичних норм безпеки, а також для тлумачення змісту юридичних норм, розуміння та інтерпретації правових норм. Завдяки цим методам встановлюються зовнішні ознаки правових явищ безпеки прав людини, їх відмінності, напрацьовується понятійно-категорійний апарат, здійснюється аналіз змісту чинного законодавства у сфері права людини на безпеку, практики його застосування.

Саме внаслідок конвергенції методів наукового пізнання формується інструментарій для дослідження права людини на безпеку як комплексного явища.

3. Сформульовано авторське визначення поняття «право людини на безпеку» як фундаментальне конституційне право людини на безпечне існування та розвиток в умовах відсутності небезпек і загроз техногенного, екологічного, військово-політичного та соціального характеру. Зазначено, що це право є передумовою для реалізації інших конституційних прав і свобод людини. «Право людини на безпеку» – категорія міждисциплінарного змісту (філософії, соціології, політології, антропології, психології, теорії безпеки), в якому окремі аспекти цього змісту можуть бути предметом автономного наукового аналізу та розгляду. Визначено особливості змістовного наповнення поняття «право людини на безпеку», зокрема:

1) встановлено, що поняття «право людини на безпеку» є комплексним і характеризується таким чином:

- містить такі складові, як «загроза», «небезпека», «захищеність», «інтереси», «потреби», «розвиток», а також «особа», «суспільство», «держава», «права і свободи людини»;

- охоплює різноманітні сфери суспільного життя, серед яких економічна, соціальна, політична, екологічна, інформаційна, ідеологічна, культурна, правова та інші;

- не є величиною постійною, безперервно змінюється, розвивається під впливом безлічі найрізноманітніших умов і чинників, насамперед науково-технічного прогресу, конкретних соціально-політичних і геополітичних факторів;

- визначає безпеку людини як стан захищеності людини від різноманітних загрозливих чинників і небезпек, що виникають у сучасному світі, та соціальну захищеність людини, що дозволяє зберегти її сутність та створити умови для реалізації основоположних прав і свобод у суспільстві;

2) «право людини на безпеку» передбачає реалізацію у загальному або спеціальному правовому режимі. Спеціальний правовий режим забезпечення безпеки встановлюється для окремих категорій осіб, які відповідно до норм міжнародного та національного законодавства потребують підвищеного рівня безпеки (захисту), а саме:

- *забезпечення безпеки дитини* як особи, що потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту: норми Преамбули Декларації прав дитини 1959 року створюють нормативну основу для формування спеціального правового режиму щодо забезпечення безпеки дитини; вимоги Конвенції про права дитини (статті 3, 32) передбачають, що держави-учасниці повинні забезпечувати безпеку й охорону здоров'я дітей в установах, службах, органах, які піклуються про додержання та захист прав дітей, а також те, що компетентні органи повинні забезпечувати право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти;

- *забезпечення безпеки державних службовців і посадових осіб*, щодо яких здійснюється державна охорона відповідно до законів України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про дипломатичну службу» тощо;

- *забезпечення безпеки осіб з інвалідністю*, що передбачає надання соціальних послуг, пільг та рівний доступ до освітніх, культурних послуг,

правосуддя тощо на конституційному рівні (ч. 1 ст. 46 Конституції України); відповідно до положень законів України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» тощо;

- *забезпечення безпеки меншин*: на рівні ООН – ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також Декларацією про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, прийнятою у 1992 році; на європейському рівні – обов'язковим документом: Рамковою конвенцією про захист національних меншин, яка створила контрольний орган, що складається з незалежних експертів, Консультативний комітет з рамкової конвенції, інші сектори Ради Європи тощо; наявністю в рамках ОБСЄ спеціальної посади Верховного комісара у справах національних меншин та відповідними документами ОБСЄ;

- *забезпечення безпеки біженців*, права яких гарантовані Конвенцією про статус біженців 1951 року та Верховним комісаром ООН у справах біженців на основі єдиної регіональної системи та нормативно-правового регулювання – Конвенції про деякі аспекти проблеми біженців в Африці. У Європі певний додатковий захист біженців / біженок передбачений Європейською конвенцією про права людини;

- *забезпечення безпеки жінок* на основі прийнятої ООН Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ухваленої Радою Європи Декларації впровадження рівності статей у реальність; Декларації про рівність жінок і чоловіків з метою подолання розриву між рівністю статей, запобігання і боротьби з гендерним насильством.

4. Проаналізовано системно-структурні зв'язки права людини на безпеку у сфері прав людини, виявлено загальні та особливі риси, засади та співвідношення досліджуваних явищ:

1) принципи права людини на безпеку, які мають чотирирівневу ієрархічну побудову:

- загальноправові принципи є найвищою соціальною цінністю, адже вони забезпечують безпеку людини, що передбачає гарантований захист її життя, здоров'я, честі і гідності, законних інтересів в умовах широкого спектру загроз і ризиків на сучасному етапі;

- галузеві принципи у сфері безпеки прав людини є вихідними ідеями та засадами, що впливають на розвиток державної політики на рівні міжнародного гуманітарного права, національної безпеки, основою яких є захист прав і свобод людини, недопущення шкоди та забезпечення сталого розвитку як на особистому, так і на загальнодержавному рівні;

- інституціональні принципи передбачають реалізацію права людини на безпеку як комплексного явища, в якому елементами соціально-інституціонального середовища виступають особа, суспільство і держава. Інститут прав людини – це виняткова сфера правового регулювання, що має відповідати низці ключових ознак, таких як: невідчужуваність прав людини; природно-правовий характер прав людини; гарантування з боку держави непорушності прав людини; можливість обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина в інтересах безпеки інших людей, суспільства та держави;

- принципи обмеження прав і свобод людини в інтересах безпеки особи, суспільства та держави: принцип пропорційності (співвідношення мети обмежень зі засобами та способами її досягнення – збалансованість публічних інтересів та інтересів окремої людини в разі виникнення потреби в обмеженні її прав); принцип економічної ефективності (наявність економічних вигод, які не повинні приносити більшої шкоди, ніж загрози, проти яких вони спрямовані); принцип регламентації запроваджуваних обмежень (строк, на який запроваджуються обмеження, коло осіб, сфера діяльності або територія, на які поширюються обмеження, характер запроваджуваних обмежень (постійний чи тимчасовий));

2) розуміння місця права людини на безпеку у системі прав та свобод людини і громадянина, що потребує аналізу безпекової складової повного спектру прав і свобод.

Законодавцем право людини на безпеку безпосередньо не закріплено у жодній з вітчизняних конституцій, враховуючи й Конституцію України 1996 року. Можливо, це пов'язано з несформованою концепцією права на безпеку на час прийняття чинної Конституції України. Втім, закріплено права на різні види безпеки: *право на особисту безпеку*, що полягає в захисті життя, свободи й особистої недоторканності, недоторканності приватного життя і свободи совісті; *право на економічну безпеку*, що забезпечується створенням умов для сталого економічного зростання Української держави, охороною приватної власності тощо; *право на соціальну безпеку людини*, закріплене в нормах щодо охорони материнства і дитинства, праці, захисту честі та гідності, сім'ї; *право на екологічну безпеку*, що забезпечується конституційними нормами про право на сприятливе довкілля, відшкодування збитків, завданих екологічними порушеннями; *право людини на інформаційну безпеку*, яке охоплює захист конфіденційності персональних даних, гарантування безпеки в онлайн-середовищі, боротьбу з кіберзлочинністю, захист від незаконного доступу до інформації та захист інтелектуальної власності.

5. Визначено основні аспекти взаємодії національної безпеки та права людини на безпеку:

- співвідношення інститутів національної безпеки і прав людини на безпеку корелюються між собою – права людини на безпеку є орієнтиром розвитку концепції національної безпеки;

- національна безпека спрямована на забезпечення безпеки у соціально-економічних, політичних, правових та інших сферах життєдіяльності людини;

- стан додержання прав людини на безпеку є критерієм демократичного і цивілізованого суспільства, в якому створені законодавчо врегульовані механізми захисту прав і свобод людини;

- головним об'єктом національної безпеки є людина як основа будь-якого суспільства і держави. Тому недодержання прав і свобод людини зумовлює нестійкий стан суспільства, що призводить до низки загроз, у тому числі до збройних конфліктів;

- будь-яка держава повинна бути зацікавленою у дотриманні безпеки, забезпеченні благ та реалізації інтересів кожної людини. Тому створення сталого суспільства безпосередньо пов'язане з безпекою людини, з реальними можливостями реалізації її прав і свобод;

- своєю чергою, людина повинна у своїх діях дотримуватися вимог чинного законодавства: виконання конституційних обов'язків, передбачених статтями 65, 66, 67, 68 Конституції України.

6. В результаті опрацювання науково-практичного матеріалу в контексті загроз безпеці людини як підсистемі національної безпеки:

1) визначено найбільш вразливі сфери у механізмі забезпечення безпеки людини, до яких відносяться такі:

- *державно-правова*: політико-правова стабільність, ефективність державної системи, територіальна цілісність, суверенність, міжнародна правосуб'єктність у питаннях підтримки миру та безпеки;

- *суспільно-політична*: свобода політичного вибору, забезпечення політичних прав і реальної демократії;

- *цивільно-правова*: забезпечення правової захищеності громадян, захист від посягань на права особистості, дотримання правових гарантій безпеки життєдіяльності;

- *техногенна*: у розумінні «техногенна безпека» як відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на об'єктах, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення;

- *економічна*: можливість прояву особистої підприємливості, вільного працевлаштування, справедливої винагороди за працю тощо. Особа реалізує свої економічні інтереси за допомогою економічної активності;
- *соціальна*: забезпечення соціальної захищеності, норм соціальної справедливості, достатнього рівня життєзабезпечення, рівня освіти, охорони здоров'я;
- *соціально-психологічна*: забезпечення достатнього рівня психологічного комфорту й соціальної толерантності в суспільстві, захищеності від загроз психологічного деструктування особистості, психологічної агресії;
- *культурна*: можливість вільного культурного розвитку, доступність культурного дозвілля, збереження національних культурних традицій;
- *духовна*: свобода совісті і віросповідання, збереження духовних традицій і спадщини, можливість духовного вибору й гарантій захисту національних духовних цінностей;
- *інформаційна*: інформаційна відкритість суспільства та доступність інформації для всіх його членів, захищеність від інформаційних загроз та агресії;
- *віртуально-цифрова*: для захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, сталого розвитку інформаційного простору та цифрового комунікативного середовища забезпечується «кібербезпека». Своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних кіберзагроз упереджує порушення безпеки інформації, забезпечує національну безпеку України;
- *екологічна*: стан навколишнього середовища, ступінь природних і техногенних загроз його безпеці для людини. Катастрофічна природа руйнувань і погіршення фундаментальних компонентів довкілля через дії військ рф зумовлюють необхідність оцінки завданої шкоди довкіллю. Для цього потрібно забезпечити збір, оброблення та формування відповідних

матеріалів для подання до Міжнародного суду ООН щодо розслідування та переслідування злочинів проти довілля тощо;

- *військово-політична*: зовнішні і внутрішні загрози збройних конфліктів, міжнародний тероризм, міжнаціональна й міжконфесійна ворожнеча тощо. Забезпечення воєнної безпеки держави як складової національної безпеки визначає стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави від посягань із застосуванням воєнної сили;

2) запропоновано власну класифікацію видів загроз безпеки за суб'єктивним складом. Така класифікація надає можливість реально оцінити ступінь небезпеки загроз, проаналізувати їх види:

- загроза безпеці з боку людини. Саме людина може охоплювати внутрішній і зовнішній аспекти загроз безпеці особи: внутрішній – характеризує поведінку особи, що може становити для неї небезпеку (можна умовно розмежувати як правомірну та неправомірну); зовнішній – характеризує поведінку іншої особи, що може становити загрозу особі;

- загроза безпеці з боку суспільства. Найчастіше загроза безпеці особи з боку суспільства відбувається в умовах відсутності (неефективності) механізмів правової держави та демократизму, а також при радикалізації суспільних настроїв, маніпулюванні суспільною свідомістю, розпалюванні національної, релігійної, расової ворожнечі тощо;

- загроза безпеці з боку держави. Держава може становити загрозу праву людини на безпеку, якщо вона не є демократичною та правовою, допускає масові порушення прав людини, або якщо абсолютизується безпека держави за рахунок безпеки людини та суспільства, або у відносно законний спосіб держава може становити загрозу людині, наприклад, шляхом визнання смертної кари, проведення військових дій із відбиття збройної агресії тощо;

- загроза безпеці на глобальному рівні: на міжнародному рівні; на регіональному рівні; на міждержавному рівні;

3) виокремлено основні напрями зниження ступеня прояву загроз безпеці людини в сучасній Україні: подолання кризових наслідків в економіці, спричинених збройною агресією РФ, забезпечення її сталого розвитку; перехід до реального вирішення завдань у соціальній сфері (охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення тощо); підвищення ефективності діяльності інститутів громадянського суспільства; посилення громадського контролю над процесами, що відбуваються в державі; розвиток демократичних засад державного устрою; створення дієвого механізму досягнення суспільної згоди і співробітництва різних політичних сил; подальша інтеграція у глобальні світові процеси (вступ до ЄС та НАТО); формування інтеграційної основи економічного, політичного, культурного, науково-технічного й оборонного співробітництва країн в умовах російсько-української війни; подолання корупційних явищ на всіх рівнях державного управління, запровадження інституту цивільної відповідальності державних службовців за втрату або зменшення державної і суспільної вигоди під час вирішення економічних питань; удосконалення нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки з урахуванням аналізу правозастосовної практики тощо.

7. Відзначено, що європейський досвід демонструє ефективні механізми забезпечення права людини на безпеку в умовах як збройного конфлікту, так і мирного часу. Зокрема, практика Європейського суду з прав людини у справах щодо права на життя (ст. 2 ЄКПЛ) та заборони катувань (ст. 3 ЄКПЛ) свідчить про послідовну трансформацію права людини на безпеку у комплексне право на рівні міжгалузевого інституту.

Україна потребує системної трансформації юридичних механізмів забезпечення та захисту права людини на безпеку в умовах сучасних викликів національній безпеці України, що обумовлює необхідність упровадження комплексного підходу до реформування існуючих правових, організаційних та інформаційно-комунікаційних інструментів у цій сфері.

Формування комплексного інституту права людини на безпеку в національному законодавстві можливе за умови прийняття окремого законодавчого акта «Про право людини на безпеку», який дасть змогу врегулювати комплексно на основі базового закону інститут права людини на безпеку, встановити основні принципи, суб'єктів забезпечення безпеки, систематизований перелік загроз безпеці людини, механізми реалізації права на безпеку та захист, юридичну відповідальність за порушення цього права. У ньому необхідно визначити: право на безпеку як комплексне право, що включає захист від насильства, зловживання владою та порушень з боку силових структур; механізми забезпечення права на безпеку під час збройних конфліктів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права; відповідальність за порушення норм щодо захисту цивільного населення, передбачених Женевськими конвенціями.

8. З'ясовано, що імплементація міжнародного гуманітарного права в Україні здійснюється переважно через закони «Про національну безпеку України» та «Про правовий режим надзвичайного стану». Однак необхідно забезпечити гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами у контексті права людини на безпеку, зокрема шляхом розроблення окремого законодавчого акта, що врегулює це питання як у мирний, так і у воєнний час.

Обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України», передбачивши: розширення переліку загроз національній безпеці з акцентом на забезпечення особистої безпеки громадян; визначення критеріїв пропорційності та обережності при застосуванні сили; встановлення санкцій за порушення положень Додаткових протоколів до I та II Женевських конвенцій.

Також висловлено точку зору, що Закон України «Про національну безпеку України» оперує поняттями, які дещо підміняють його зміст. Йдеться про вихідну категорію «національна», що є похідною від поняття «нація», а звідси й базове поняття Закону дещо розмите і не коректне. По-перше,

поняття «нація» залишається термінологічно суперечливим, з великою кількістю підходів до його трактування, серед яких вирізняються етнічний та політичний. Саме політична теорія нації, появу якої пов'язують з ім'ям Г. Гроція, лежить в основі законодавства у сучасних правових системах (щонайменше романо-германської та англо-саксонської правової сім'ї), а також міжнародних нормах. Оскільки держава – це домінуюча політико-територіальна форма організації суспільства в сучасному світі, то й поняття національної безпеки виходить передусім через державу як суб'єкта та об'єкта безпеки. Тому, на наше переконання, більш чітка термінологічна назва базового закону у сфері безпеки має формулюватися так: «Про безпеку людини, суспільства та держави».

9. Визначено особливості обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного та воєнного стану в Україні, зокрема, вони:

- повинні відповідати таким принципам, як: принцип пропорційності (співвідношення мети обмежень із засобами та способами її досягнення – збалансованість публічних інтересів та інтересів окремої людини в разі виникнення потреби в обмеженні її прав); принцип економічної ефективності (наявність економічних вигод, які не повинні нести більшої шкоди, ніж загрози, проти яких вони спрямовані); принцип регламентації запроваджуваних обмежень (строк, на який запроваджуються обмеження, коло осіб, сфера діяльності або територія, на які поширюються обмеження, характер запроваджуваних обмежень (постійний чи тимчасовий));

- мають закріплюватися виключно на законодавчому рівні, як-от у законах України «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану»;

- не можуть бути обмежені на підзаконному рівні;

- є надзвичайним заходом з боку держави, що має тимчасовий характер, обґрунтовану мету, спрямовані на забезпечення національної безпеки та безпеки прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Ю. Скільки українців живуть за межею бідності: демограф заявив, що Україна повернулася на 20 років назад. 2023, 17 жовтня.
URL: <https://tsn.ua/ukrayina/za-mezheyu-bidnosti-67-ukrayinciv-demograf-zayaviv-scho-cherez-viynu-ukrayina-povernulasya-na-20-rokiv-nazad-2431633.html> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023.
URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Андрусак Т. Г. Історія політичних та правових вчень : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 220 с.
4. Антонова О. Р. Діяльність уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини як елемент механізму виконання рішень Європейського суду з прав людини за період 2014–2018 рр. в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. *Актуальні питання в сучасній науці. Серія «Державне управління»*. 2023. № 6 (12). С. 143–152.
5. Антонова О. Р. Перехідне правосуддя з елементами медіації: спосіб подолання порушень прав людини у воєнний та повоєнний час. *Форум Права*. 2023. № 77(4). С. 41–49.
6. Антонович М. М. Право на свободу та особисту безпеку за міжнародно-правовими актами та національним законодавством України. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2006. Т. 53. С. 75–78.
7. Артемов В. та ін. Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект. *Захист інформації*. 2022. Т. 24. № 1. С. 21–28.
8. Бабенко А. М., Борисова О. О., Суханова Д. С., Шаповалова І. О. Юридична безпека особи: історія, теорія та законодавство. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. Вип. 3. Ч. 2. С. 69–75.

9. Бабенко В. О., Гінзбург М. Д. Safety та Security – як це буде українською? *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2016. № 3. С. 13–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ssia_2016_3_4 (дата звернення: 15.09.2025).

10. Балинська О., Балинський І., Долинська М. Етнонаціональна політика держави як чинник гарантування права громадян на безпеку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2023. № 62. С. 453–462.

11. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини в праві : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2000. 200 с.

12. Барабаш О. О. Право на інформаційну безпеку як складова права людини на безпеку: концептуальні положення захисту інформаційних прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 560–563.

13. Барабаш О. О. Реалізація принципу верховенства права: інноваційні технології та підходи у світлі забезпечення світопорядку. *Держава та регіони. Сер. «Право»*. 2023. № 1 (79). С. 324–330.

14. Барабаш О. О., Грищук А. Б. Забезпечення інформаційної безпеки у контексті захисту від деструктивного інформаційного впливу. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. Т. 1. № 4. С. 55–60.

15. Барабаш О. О., Яцків Д. В. Інформаційні права як складова четвертого покоління прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 27–31.

16. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 2 : *Безпека фінансових інститутів*. 716 с.

17. Башук В. В. Національна безпека держави за умов формування громадянського суспільства: філософсько-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2014. 186 с.

18. Безпека життєдіяльності та охорона праці : підручник / В. В. Сокуренко, О. М. Бандурка, С. М. Бортник та ін.; за заг. ред. В. В. Сокуренка ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. 308 с.

19. Безпека людини у сучасних умовах : монографія / за заг. ред. проф. В. В. Березуцького. Харків : ФОН Мезіна В. В., 2018. 208 с.

20. Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі : монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого», 2013. 850 с.

21. Безпека та правопорядок в умовах воєнного стану в громадах поза бойовими діями. *Українська Гельсінська спілка з прав людини: офіц. вебсайт*. 2022. URL: <https://www.helsinki.org.ua/publications/bezpeka-ta-pravoporyadok-v-umovakh-voyennoho-stanu-v-hromadakh-poza-boyovymy-diyamy/> (дата звернення: 15.09.2025).

22. Білий В. І. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 92–98.

23. Богущкий П. П. Концептуалізація права національної безпеки як системної цілісності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 72–76.

24. Бондар О. Б. Поняття особистої безпеки людини і його структура. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. Вип. 2 (5). С. 148–153.

25. Бондаревська К. В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України : дис. ... д-ра. економічних наук. Вінниця, 2021. 480 с.

26. Бориславський Р. А., Кучер В. О., Парасюк В. М. Захист законних інтересів: окремі питання правозастосування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична*. 2024. Вип. 1. С. 118–126.

27. Борисова О. О. Поняття та моделі безпеки людини в українському та міжнародному юридичному полі: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 10–15.

28.Борисова О. О. Поняття «безпека людини» в правовому полі України. *Нове українське право*. 2022. № 3. С. 53–59.

29.Борняков О. Як штучний інтелект трансформує оборонну сферу. *New Voice*. 2024. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/revolyuciya-u-vigotovlenni-zbroji-tri-naykrashchi-rozrobki-brave1-50396841.html> (дата звернення: 15.09.2025).

30.Буняк Н. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 37. С. 1–6. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1242>

31.Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія і організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках : навч. посіб. Київ, 2016. 159 с.

32.Васильчишин О., Кекіш І., Титор В. Національна безпека держави: особливості забезпечення у режимі воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 4. С. 289–297.

33.Васьковська В. П. Право людини на безпеку та конституційно-правовий механізм його забезпечення : дис. канд. юрид. наук. Київ, 2006. 224 с.

34.Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 30.01.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2202222> (дата звернення: 15.09.2025).

35. Вишня В. Б., Гавриш О. С., Рижков Е. В. Основи інформаційної безпеки : навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 128 с.

36. Вовк В. М. Право на безпеку як фундаментальне право людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 27–31.

37. Вовк В. М. Фейки як загроза національній безпеці в умовах гібридної війни. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 80–85.

38. Вовк В. М., Олійник У. М. Право бути забутим як «нове право» людини у діджиталізованому суспільстві. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Сер. «Право»*. 2020. № 10 (22). С. 16–22.

39. Возняк С. М. Філософія Стародавнього світу. Частина II. Антична філософія. Івано-Франківськ : Плай, 2004. 139 с.

40. Войціховський А. В. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 53. С. 26–37.

41. Волкова Ю. Ф. Гідність людини як найвища цінність в умовах глобалізаційного світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 402–407.

42. Воротнюк М., Сушко О. Людська безпека як імператив сучасності: переніс фокусу з держави на людину / Фонд ім. Фрідріха Еберта: представництво в Україні. Київ, 2010. 18 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

43. Гаврильців М. Т. Інформаційна безпека держави в системі національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 200–203.

44. Галайко Н. В., Столяренко О. О. Вплив соціальних та психологічних чинників на фінансову безпеку особи. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2019. Т. 29. № 4. С. 89–92.

45. Галі Бутрос. Додаток до порядку денного для світу: позиційний документ Генерального секретаря з нагоди п'ятдесятої річниці ООН. Документи ГА ООН, 50 сесія, A/50/60.S/1995/1, 25 січня 1995. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ua/a/50/60>

46. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 420 с.

47. Глобальна та національна безпека : підручник / авт. кол. : В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянчук та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
48. Глущенко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. Вип. 1. С. 53–56.
49. Гордієнко С. Г. Повноваження державних органів у забезпеченні безпеки держави та напрями їх удосконалення. *Юридична Україна*. 2019. № 10. С. 6–17.
50. Гордієнко С. Г. Складові безпеки української державності за сферами її буття. *Юридична Україна*. 2020. № 9. С. 6–17.
51. Гордієнко С. Г. Сутність та зміст поняття «державна безпека». *Стратегічна панорама: науково-практичний журнал Національного інституту стратегічних досліджень*. 2003. № 2. С. 114–120.
52. Горлинський В. В. Феномен безпеки як об'єкт аксіологічної рефлексії. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2004. № 40. С. 157–168.
53. Громовенко К. В., Грушко М. В., Мануїлова К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навч.-метод. посіб. Одеса : Юридика, 2023. 132 с.
54. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. / за ред. проф. О. В. Бігняка. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. 136 с.
55. Гуренко М. М. Зародження та становлення ідеї гарантій прав і свобод людини і громадянина у ліберальній теоретико-правовій думці. Київ : НАВС, 2000. 167 с.
56. Даніліна М. І. Україна як соціальна держава: теорія та практика : дис. ... д-ра філософії. Одеса, 2023. 245 с.
57. Декларація прав дитини: ООН, Міжнародний документ від 20.11.1959 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995> (дата звернення: 15.09.2025).

58. Декларація прав людини і громадянина 1789 року (Франція). URL: https://vue.gov.ua/Декларація_прав_людини_і_громадянина_1789 (дата звернення: 15.09.2025).

59. Делінський О. А. Європейська система безпеки: міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 186 с.

60. Дем'яненко А. А. Аналітичне забезпечення оцінювання безпеки людського розвитку : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2020. 360 с.

61. Дем'яненко А. А. Інституціональні аспекти формування безпеки людського розвитку. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30–31 трав. 2019 р.). Харків : ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 307–308.

62. Денисюк А. В. Політичний діалог як чинник консолідації українського суспільства : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2023. 234 с.

63. Деякі питання проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2023-п#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

64. Деякі питання забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

65. Джагунов Г. В. Питання безпеки особистості під час забезпечення громадської безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Право»*. 2015. Вип. 35. Ч. II. Т. 2. С. 109–112.

66. Джураєва О. О. Функція внутрішньої безпеки та охорони правопорядку в сучасній державі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 54–58.

67. Дзьобань О. П. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2 (33). С. 9–22.

68. Дія права: інтегративний аспект: монографія / за ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Юрид. думка, 2010. 360 с.

69. Доронін І. М. Організаційно-правові аспекти трансформації системи сектору національної безпеки та оборони. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 230–233.

70. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. / І. П. Андрусак, Д. Є. Забзалюк, П. М. Лепісевич та ін.; за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 320 с.

71. Дроботов С. А. Громадянське суспільство і забезпечення національної безпеки Української держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Т. 3. С. 14–18.

72. Дручек О. В., Зелений В. І. Воєнна безпека як мета реалізації воєнної політики держави. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4175b27d-63ff-4c63-9423-56ee34a43f35/content> (дата звернення: 15.09.2025).

73. Єзеров А. Конституційна безпека як категорія сучасного конституціоналізму. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 черв. 2019 р.)*. Київ: ВАІТЕ, 2019. С. 71–82.

74. Єльнікова М. О. Сучасні концепції розуміння прав і свобод людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2014. Вип. 28 (1). С. 72–76.

75. Жалімас Д. Збалансування національної безпеки та прав людини: поточні регіональні виклики. *Права людини і національна безпека: роль*

органу конституційної юрисдикції : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 черв. 2019 р.). Київ : ВАІТЕ, 2019. С. 82–84.

76. Життєві домагання особистості : монографія / за ред. Т. М. Титаренко. Київ : Педагогічна думка, 2007. 456 с.

77. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10.12.1948. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.09.2025).

78. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : ВАІТЕ, 2015. 392 с.

79. Загуменна Ю. О. Феномени режиму воєнного стану та стану національної безпеки. *Національна безпека України в умовах воєнного стану: виклики та реалії сьогодення* : міжкафедральний круглий стіл Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Кам'янець-Подільський, 18 жовт. 2023 р.). Кам'янець-Подільський, 2023. С. 6. URL: <https://cutt.ly/yw1dAjuw>. (дата звернення: 15.09.2025).

80. Залишайся в безпеці. URL: <https://dopomoha.ro/uk/zalishajsya-v-bezpesi> (дата звернення: 15.09.2025).

81. Зеленський В. Вітальне слово. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 черв. 2019 р.). Київ : ВАІТЕ, 2019. С. 7–8.

82. Іванків І. Права людства : монографія. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.

83. Іванова Н. С. Економічна безпека : навч. посіб. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 139 с.

84. Інформаційна війна і національна безпека : монографія / П. П. Ткачук, Р. В. Гула, О. І. Сивак, О. М. Щурко, В. В. Шемчук. Львів : НАВС, 2015. 265 с.

85. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78–87.

86. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. / Є. В. Зозуля, О. С. Туренко, І. В. Іванов. Херсон : Олді-Плюс, 2018. 308 с.
87. Кавун С. В., Носов В. В., Манжай О. В. Інформаційна безпека : навч. посіб. Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. Ч. 2. 196 с.
88. Камишанський М. М. Воєнна безпека України в контексті співробітництва з Європейським Союзом. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14045/1/Kamushanskiy_58-63.pdf (дата звернення: 15.09.2025).
89. Квас О. В., Верьовко М. Г., Іщенко О. С., Табачковський В. Г., Скуратівський В. Л. Людина. *Енциклопедія сучасної України*. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. URL: <https://esu.com.ua/article-59900> (дата звернення: 15.09.2025).
90. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
91. Кельман М. С., Кельман Л. М. Романська І. В. Осмислення методології пізнання наукових теорій у правознавстві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 32–42.
92. Кельман М. С., Мельник Н. В. Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні : монографія. Львів : Растр-7, 2018. 212 с.
93. Клименко Н. Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/22.pdf (дата звернення: 15.09.2025).
94. Ключко О., Семенець-Орлова І. Національна безпека: український вимір. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 2 (62). С. 66–75.
95. Ковалів М., Іваха В. Воєнна безпека як чинник стабільності суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 124–132.

96. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

97. Козюбра М. І. Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 3–8.

98. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10–21.

99. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.09.2025).

100. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 21.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.09.2025).

101. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

102. Конституція Ісландії. (1944). URL: https://www.government.is/library/01-Ministries/Prime-Ministrers-Office/constitution_of_iceland.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

103. Конституція Королівства Данія. (1849). URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-6265-273-6_7?utm_source (дата звернення: 15.09.2025).

104. Конституція Швеції. (1974). URL: <https://www.government.se/contentassets/7b69df55e58147638f19bdfdb0984f97/the-constitution-of-sweden/> (дата звернення: 15.09.2025).

105. Конституція Бельгії. (2014). URL: https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/2022/12/Belgium_2014-en.pdf (дата звернення: 15.09.2025).
106. Конституція Норвегії. (1814). URL: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17/KAPITTEL_5 (дата звернення: 15.09.2025).
107. Корж І. Ф. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері державної безпеки України : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. 384 с.
108. Корж І. Ф. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2019. № 4. Т. 1. С. 68–72.
109. Корж І. Ф. Концептуальні засади правової безпеки. *Інформація і право*. 2020. № 1 (32). С. 55–65.
110. Корж І. Ф. Права і безпека людини в сучасних умовах. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах* : матер. Другої наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 трав. 2020 р.) / упоряд. : С. О. Дорогих, В. Ф. Фурашев, В. Г. Пилипчук, О. В. Петришин. Київ, 2020. С. 37–43.
111. Корж І. Ф. Право і правова безпека в українських реаліях. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Сер. «Юридичні науки»*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 1. № 2. С. 13–19.
112. Кормич А. І. Безпекова детермінанта суверенітету держави. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 75–78.
113. Коротюк О. В., Лавринович О. В. Конституції країн світу: Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Республіка

Польща, Королівство Іспанія, Португальська Республіка : пер. з офіц. тексту. Київ : ОВК, 2021. 232 с.

114. Кравцова Т. М. Сутність поняття методології сучасного правознавства. *Наукові записки*. 2019. Вип. 6. Т. 2. С. 136–140.

115. Кресіна І., Стойко О. Громадянське суспільство. Енциклопедія цивільного права України / за ред. Я. М. Шевченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін Юре, 2009. 952 с.

116. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

117. Кубко Є. В. Міжнародно-правові засади забезпечення національної безпеки України. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7. Ч. 2. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_2/9.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

118. Кулеба А. Путін одержимий цією ідеєю: Росія знову почала розмахувати ядерною боєголовкою. 2023. URL: https://24tv.ua/rosiya-pogrozhuje-yadernoyu-zbroyeiu-zmozhe-vona-yiyi-zastosuvati_n2301778 (дата звернення: 15.09.2025).

119. Культура безпеки : навч. посіб. / С. Р. Артем'єв та ін. Харків : НУЦЗУ, 2020. 172 с.

120. Кучер В. О. Захист прав та забезпечення безпеки в умовах воєнного стану: визначення місця проживання дитини. *Наукові перспективи*. 2024. № 2 (44). С. 1147–1157.

121. Кучер В. О. Права людини: втручання у сферу приватного життя в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична*. 2024. Вип. 1. С. 92–100.

122. Кучер В. О., Євхутіч І. М., Парасюк В. М. Забезпечення екологічної безпеки на території окупованого Донбасу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 115–118.

123. Кучинська О. П., Іванов М. С. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 142–148.

124. Кучук А. М. Людські права: зміна парадигми (в контексті європейських цінностей). *Права людини та юридична практика їх захисту: основні напрями їх взаємовпливу та підвищення ефективності в умовах глобалізованого суспільства* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. проголошенню Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 09.12.2019 р.) / уклад. канд. юрид. наук, доц. Л. М. Сердюк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 33–36.

125. Лаврьонов Р. П. Військова безпека: аналіз стану трансформації системи управління. *Київський часопис права*. 2022. Вип. 4. С. 149–156.

126. Лазорко О. В. Психологія безпеки особистості як суб'єкта професіоналізації. *Психологічні перспективи*. 2017. Вип. 30. С. 96–112.

127. Леоненко Н. А., Поступна О. В. Інформаційна безпека України: механізми, сучасні виклики та загрози в умовах інформаційного глобалізму. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Сер. «Державне управління»*. 2022. Вип. 2 (17). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16883> (дата звернення: 15.09.2025).

128. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях : словник. Вид. 2, допов. і переробл. Київ : Текст, 2008. 400 с.

129. Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Політологія : навч. посіб. Київ : Вид. дім «Кондор», 2021. 228 с.

130. Ліщук Б. В. Особиста безпека як важлива складова в службовій діяльності поліцейських. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична*. 2016. № 4. С. 204–211.

131. Лубінець: В Україні всі віряни мають право на безпеку, захист і вільне вираження переконань. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3816208-lubinec-v-ukraini-vsi-virani->

maut-pravo-na-bezpeku-zahist-i-vilne-virazenna-perekonan.html (дата звернення: 15.09.2025).

132. Луценко Ю. Поняття та зміст воєнної безпеки України у світлі сучасних викликів та загроз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 137. С. 367–371.

133. Луценко Ю. В. Поняття, система та класифікація видів безпеки в контексті міжнародного порядку. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 31–39.

134. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину / Фонд ім. Фрідріха Еберта: представництво в Україні. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

135. Магда А. В. Міжнародно-правові питання ядерної та радіаційної безпеки під час експлуатації атомних електростанцій. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21845/1/Міжнародно-правові%20питання%20ядерної.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

136. Мадієва Г. Б. Зв'язок наук про безпеку з природними і технічними науками. *Безпека людини у сучасних умовах : монографія* / за заг. ред. проф. В. В. Березуцького. Харків : ФОН Мезіна В. В., 2018. С. 17–20.

137. Макроекономічний та монетарний огляд. Червень 2025. *Офіційний вебсайт Національного банку України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MMR_2025-06.pdf?v=13 (дата звернення: 15.09.2025).

138. Марущак А. І. Визначення поняття «інформаційні права людини». *Інформація і право*. 2021. № 2 (2). С. 21–26.

139. Матвієнко І. Теорія аргументації: формальна contra неформальна логіка. *Філософські обрії*. 2020. № 43. С. 63–70.

140. Мельник В. О. Безпека особи як категорія політичної науки та суспільно-політичне явище. *Політична наука в Україні: стан і перспективи* :

матер. Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 10–11 травня 2007 р.) / уклад. М. Поліщук, Л. Скочиляс, Л. Угрин. Львів : ЦПД, 2008. 308 с.

141. Мельник Н. В. Теоретичні підходи до сутності поняття «методологія» у сучасному правознавстві. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права*. 2020. № 3–4 (75–76). С. 117–124.

142. Мельник Н. В., Савайда О. І., Здреник І. В. Історичні аспекти формування верховенства права в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 33–36.

143. Мельник Н. В., Савайда О. І., Здреник І. В. Історичні періоди становлення і розвитку прав людини: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 52–56.

144. Мельниченко Б. Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 106–109.

145. Міжнародний захист прав людини : навч. посіб. / кол. авт.; за ред. О. Б. Онишко. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 540 с.

146. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. / ООН. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 15.09.2025).

147. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : міжнар. док. від 16.12.1966 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 15.09.2025).

148. Мінеєв П. Рекомендації щодо викладання методики визначення рівня воєнної безпеки для слухачів оперативно-тактичного рівня навчання. *Військова освіта*. 2021. № 1 (43). С. 180–191.

149. Мітряєва С. І. Європейська безпека і Україна : навч. посіб. Ужгород : Ліра, 2008. 222 с.

150. Мотайло О. В. Система національної безпеки держави. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 16. С. 171–174.

151. Мошинський Р. Інститути громадянського суспільства в Україні: соціально-правова спрямованість політичних процесів та їх вплив на національну безпеку. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 184–192.

152. Мошкін В. Виховання культури особистої безпеки. *Основи безпеки життєдіяльності*. 2000. № 8. С. 13–16.

153. Мурашко А. М. Реалізація державної політики у сферах національної безпеки і оборони на регіональному рівні : дис. ... канд. наук з держ. управл. 2021. 230 с.

154. Національна безпека та практика Європейського суду з прав людини (Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2013). URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/CASE%2520OF%2520MICHAUD%2520v.%2520FRANCE%2520-%2520%255BUkrainian%2520Translation%255D%2520by%2520the%2520COE%2520Human%2520Rights%2520Trust%2520Fund.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

155. Національна безпека України: методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку : навч. посіб. / за ред. Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус. Ірпінь : Академія ДПС України, 2000. 304 с.

156. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

157. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання : монографія. Київ : Вид. дім «Гельветика», 2017. 168 с.

158. Нестерович В. Забезпечення інформаційної безпеки як функція держав в умовах сучасних викликів і загроз. *Filosofs'ki ta metodologični problemi prava*. 2020. № 1 (19). С. 136–137.

159. Нечипоренко С. М. Основні аспекти становлення та розвитку інституту захисту прав людини в Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 532–534.

160. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2000. 304 с.

161. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11–21.

162. Оніщенко Н. М. Система. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2003. Т. І. С. 950–951.

163. ООН. Україна : *офіц. вебсайт*. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення: 15.09.2025).

164. Організація та управління системою економічної безпеки підприємства : навч.-метод. посіб. / за ред. З. Б. Живко. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 120 с.

165. Орлеан А. М. Людина як вища соціальна цінність та філософсько-правова категорія в контексті її захисту від експлуатації. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. «Право»*. 2014. № 1 (9). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1_14oamzve.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

166. Основні принципи поводження з в'язнями : Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text (дата звернення: 15.09.2025).

167. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 202 с.

168. Панасенко Г. С. Сучасна взаємодія людини та суспільства в умовах глобального розвитку: національні інтереси. *Вісник Харківського національного університету імені Каразіна*. 2019. Вип. 9. С. 67–74.

169. Панкевич О. З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. П. М. Рабіновича. Львів : Львів. юрид. ін-т МВС України, 2004. 183 с.

170. Панченко О. Інформаційна складова національної безпеки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 3. URL: <https://www.rdc.org.ua/download/stati/Informational-warehouse.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

171. Парасюк В. М., Демків Р. Я., Когут В. М. Безпека дорожнього руху : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 340 с.

172. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретичні засади формування та розвитку воєнної безпеки України. *Літопис Волині*. 2023. Вип. 28. С. 367–371.

173. Пейн Т. Права людини / пер. І. Савчак. Львів : Літопис, 2000. 287 с.

174. Пендюра М. М., Кришевич О. В. Право людини на безпеку в зарубіжній та вітчизняній історико-правовій думці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 61–67.

175. Перевалова Л. та ін. Обороздатність VS воєнна безпека держави: теоретико-правовий аспект. *Вісник Запорізького національного університету*. Сер. «Юридичні науки». 2019. № 1. С. 7–13.

176. Перепелиця Г. Парадигма нової системи європейської безпеки. *International Review*. 2009. № 3 (11). С. 40–52.

177. Перлін Дж. Права людини: концепції, підходи, реалізація. Київ : Ай-Бі, 2003. 262 с.

178. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс : монографія. Харків : Право, 1998. 416 с.

179. Підлісний М. М., Шубін В. І. Цінності та буття особистості : монографія. Дніпропетровськ, 2005. 128 с.
180. Подоляка С. А. Поняття безпеки особи та особистої безпеки працівників прокуратури. *Наукові праці МАУП*. 2015. Вип. 44 (1). С. 90–93.
181. Подорожна Т. С. Безпека Європейського Союзу крізь призму діяльності міжнародних органів і організацій, які ведуть боротьбу з тероризмом. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 233–239.
182. Подорожна Т. С. Забезпечення інформаційної безпеки України в умовах сучасних викликів та загроз з боку рф. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 491–497.
183. Подорожна Т. С. Інформаційна безпека людини в системі національної безпеки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 500–506.
184. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
185. Подорожна Т. С., Котуха О. С. «Живе право» та права людини як ціннісна система координат. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 30–35.
186. Подорожна Т., Овчаренко О. Національна безпека та конституційний правопорядок як чинники забезпечення прав людини. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27.06. 2019 р.). Київ : ВАІТЕ, 2019. С. 232–241.
187. Права і свободи людини : навч. посіб. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2023. 154 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/b6467731-b807-468d-93b9-9f372ac4cd32/content> (дата звернення: 15.09.2025).
188. Права людини в національному та європейському контекстах : підручник / за заг. ред. Н. І. Петрецької, Ю. М. Бисаги. Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2018. 482 с.

189. Права людини та національна безпека. *Центр безпекових досліджень «СЕНСС»*, 2023. 30 січня. URL: <https://censs.org/prava-lyudyny-ta-natsionalna-bezpeka/> (дата звернення: 15.09.2025).

190. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2025).

191. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

192. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

193. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр#n190> (дата звернення: 15.09.2025).

194. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

195. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

196. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

197. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією : Закон України від 01.12.2022 р. № 2804-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

198. Про затвердження Загальних положень безпеки атомних станцій : Наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 19.11.2007 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-08#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

199. Про затвердження Інструкції з профілактики та боротьби з африканською чумою свиней : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 07.03.2017 р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0432-17#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

200. Про затвердження Інструкції з профілактики та ліквідації метапневмовірусної інфекції птиці : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.05.2018 р. № 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0675-18#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

201. Про затвердження Плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 р. № 160-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

202. Про затвердження плану заходів на 2025 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України : Розпорядження Президента України від 07.03.2025 р. № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

203. Про затвердження Правил сертифікації суб'єктів, що надають послуги з аеронавігаційного обслуговування: Мінтрансв'язку України; Наказ, Правила, Зразок, Форма типового документа, Сертифікат від 22.01.2007 р. № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0104-07#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

204. Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих

організмів і продукції : Закон України від 23.08.2023 р. № 3339-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3339-20#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

205. Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах : Постанова Національного банку України від 02.07.2019 р. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

206. Про затвердження Положення про захист інформації та кіберзахист учасниками платіжного ринку : Постанова Національного банку України від 19.05.2021 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043500-21#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

207. Про затвердження Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів : Наказ Державного департаменту авіаційного транспорту від 11.06.1996 р. № 168/397. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0334-96#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

208. Про затвердження Порядку організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони : Наказ Міністерства оборони України від 22.12.2020 р. № 484. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-21#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

209. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

210. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

211. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

212. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

213. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

214. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

215. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

216. Про права осіб з інвалідністю. Конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 15.09.2025).

217. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

218. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

219. Програма розвитку ООН. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.

220. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 15.07.2025 р. № 4524-IX. *Офіц. вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4524-20#Text> (дата звернення: 15.9.2025).

221. Проект Закону про припинення дії Консульської конвенції між Україною і Російською Федерацією № 0231 від 31.10.2023 р. *Офіц. вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43085> (дата звернення: 15.09.2025).

222. Проект Закону про міжнародні оборонні компанії від 26.04.2024 р. № 11214. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44120> (дата звернення: 15.09.2025).

223. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836> (дата звернення: 15.09.2025).

224. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

225. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

226. Протидія торгівлі людьми. *Вебсайт Посольства України в Республіці Польща*. 2023. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/informaciya-dlya-gromadyan-ukrayini-yaki-pribuli-do-polshchi-ryatuyuchis-vid-vijni/protidiya-torgivli-lyudmi> (дата звернення: 15.09.2025).

227. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

228. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 9, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

229. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

230. Размєтаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 364 с.

231. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#n42> (дата звернення: 15.09.2025).

232. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) від 16.09.2021 р. № 6-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

233. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. *Центр безпекових досліджень «СЕНСС»*. 2023. URL: <https://censs.org/rol->

rady-bezpeky-oon-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/ (дата звернення: 15.09.2025).

234. Романів Л. В., Пішак О. В., Бойчук Р. Р. Культура безпеки, як складова базової культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1 (43.1). С. 238–241.

235. Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року. *Офіційний вебсайт МВС України*. URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025> (дата звернення: 15.09.2025).

236. Руда О., Малюта Л. Організація економічної безпеки в контексті активізації розвитку товаровиробництва. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 3 (36). С. 35–42.

237. Рудий Н. Я. Рашизм як різновид фашистської форми державно-правового режиму. *Соціально-правові студії : науково-аналітичний журнал*. 2023. Т. 6. № 2. С. 55–60.

238. Савенко М. Співвідношення інтересів держави, суспільства, людини: конституційний аспект. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 черв. 2019 р.). Київ : ВАІТЕ, 2019. С. 257–269.

239. Самбор М. Права людини у сучасності людства. *Право України*. 2022. № 12. С. 37–52.

240. Саричев В. І. Людський розвиток в системі державного регулювання: методологія та практика : дис. ...докт. екон. наук. Київ : НДЕІ, 2016. 486 с.

241. Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. *Бизнес и безопасность*. 2014. № 1. С. 46–50.

242. Світлик О. М. Роль та місце органів судової влади в механізмі забезпечення конституційної безпеки держави : дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2020. 220 с.

243. Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О., Євхутич І. М. Торгівля людьми в умовах воєнного стану в Україні: психологічні особливості жертв. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 81–89.

244. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник / за ред. Г. П. Ситника. Київ : Міжрегіон. акад. управл. персоналом, 2021. 372 с.

245. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. Київ : Наук. думка, 2006. Т. 1. 1026 с.

246. Словник української мови : в 20 т. Київ : Наук. думка, 2010. Т. 1 : А-Б. С. 1–100.

247. Смолянчук В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2 (37). С. 107–127.

248. Сучасні механізми захисту прав людини : колективна монографія / М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.

249. Ставнича Н. І. Соціальна безпека України в контексті забезпечення сталого розвитку : дис. ... д-ра філософії. Івано-Франківськ, 2021. 205 с.

250. Стамат В. М. Ядерна безпека: глобалізаційні аспекти запобігання міжнародним конфліктам. *Інформаційно-психологічна та техногенна безпека: історичні аспекти, особливості захисту суспільства та особистості* : матер. доп. за результ. проведеного «круглого столу» (м. Миколаїв, 9 грудня 2021 р.). Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 14–17.

251. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.). *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovidi/stan-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-2022-2023-rr> (дата звернення: 15.09.2025).

252. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О. Ф. Новікова та ін. Київ ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

253. Статут ООН / Представництво ООН в Україні. Київ, 2008. 70 с.
URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

254. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.

255. Стійка Україна: держава, громадянське суспільство та національна безпека / за заг. ред. Д. Теперік. Таллінн : Міжнар. центр оборони та безпеки, 2018. 40 с.

256. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2012. 280 с.

257. Стратегія воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 15.09.2025).

258. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 15.09.2025).

259. Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції : монографія / за ред. Т. Г. Васильціва, Р. Л. Лупака. Львів : Вид-во ННВК «АТБ», 2018. 303 с.

260. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

261. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

262. Тимків Я. І. Наукові підходи до трактування змісту безпеки у міжнародних відносинах. *Політологічні та соціологічні студії* : зб. наук. пр. Чернівці : Букрет, 2008. Т. IV. С. 47–56.

263. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31–46.

264. Тихонова О. О. Методологічні засади визначення поняття «фінансова безпека». *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 139–143.

265. Тітко Е. В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 126–139.

266. Ткачук Т. Ю. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України: правовий вимір : монографія. Київ : Вид. дім «АртЕк», 2018. 411 с.

267. Тодоров І. Європейська безпека: сучасний стан та перспективи для України. *Вісник інформаційного центру НАТО Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*. 2009. № 1. С. 141–145.

268. Томаш Л. В. Правовий режим: поняття та ознаки. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. № 282. С. 25–29.

269. Торгівля людьми: як не стати жертвою. *Вебсайт Центрально-Західного міжрегіонального управління Державної служби з питань праці*. 2023. URL: <https://zt.dsp.gov.ua/news/torhivlia-liudmy-iak-ne-staty-zhertvoiu/> (дата звернення: 15.09.2025).

270. Турченко О. Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 6–14.

271. Турченко О. Г. Теоретичні засади сучасних концепцій безпеки. Наука міжнародного права на рубежі століть. *Тенденції розвитку та трансформації* : спец. вид. наук. ст. / за наук. ред. В. М. Репецького. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 186 с.

272. Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі авіаційної безпеки : Азербайджан, Кабінет Міністрів України; Угода, Міжнародний документ від 22.12.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/031_068/ed19960819/find?text=%C1%E5%E7%EF%E5%EA%E0#Text (дата звернення: 15.09.2025).

273. «Україна – на вістрі гібридної атаки рф у світі» – на міжнародній конференції в Академії СБУ обговорили досвід протидії інформаційним операціям рф. *Вебсайт Національної академії Служби безпеки України*. 2021. URL: <https://academy.ssu.gov.ua/ua/news-1-8-136-ukraina---na-vistri-gibridnoi-ataki-rf-u-sviti---namizhnarodniy-konferencii-v-akademii-sbuobgovorili-d> (дата звернення: 15.09.2025).

274. Україна як країна призначення для торгівлі людьми. Матеріали для практичного використання працівниками прикордонної служби, правоохоронних органів та суддями / М. О. Васильєва, В. В. Касько, А. М. Орлеан, О. В. Пустова. Київ : Фенікс, 2012. 120 с.

275. Українська гельсінська спілка з прав людини. Від спільних ініціатив до практики: як Україна поширює знання про міжнародне гуманітарне право. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/vid-spilnykh-initsiatyv-do-praktyky-iak-ukraina-poshyriuie-znannia-pro-mizhnarodne-humanitarne-pravo/?utm> (дата звернення: 15.09.2025).

276. Управління ООН з прав людини в Україні презентувало доповіді щодо поводження з військовополоненими та загальної ситуації з правами людини в Україні. *ООН Україна : офіц. вебсайт*. 2023. 24 березня. URL: <https://ukraine.un.org/uk/224744-управління-оон-з-прав-людини-в-україні-презентувало-доповіді-щодо-поводження-з> (дата звернення: 15.09.2025).

277. Утенкова К. О. Економічна безпека як складник національної безпеки України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна. Сер. «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Вип. 9. С. 133–144.

278. Федіна Н. В., Повалена М. В. Дотримання принципу верховенства права, як важливої складової захисту прав людини, при застосуванні правових норм органами державної влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 58–62.

279. Федорова А. М. Компаративний аналіз дефініції «безпека». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 144–148.

280. Фоміна Л. О. Регламентація права на безпеку в універсальних актах з прав людини в аспекті захисту учасників міжнародного кримінального судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 187–191.

281. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем : підручник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 216 с.

282. Харитонов С. О. Воєнна безпека як складова національної безпеки України. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юрид. акад.» (м. Одеса, 09 грудня 2022 р.) / уклад. : Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України ; НУ «ОЮА», 2022. С. 42–43.

283. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева. МВС України. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2022. 332 с.

284. Цюман Т., Нагула О. Психологічна формула безпеки як концептуальна основа формування навичок безпечної поведінки особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. пр. 2021. № 35 (1). С. 94–100.

285. Часник Д. В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії Російської Федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Сер. економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 61–67.

286. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.

287. Чижов Д. А. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у сфері національної безпеки. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць / редкол. : С. В. Ківалов (голова ред. ради), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (виконавч. ред.), Т. М. Краснопольська (виконавч. ред.) [та ін.]. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Вип. 69. С. 124–131.

288. Чобіток П. Воєнна безпека держави у доктрині забезпечення національної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 8. С. 283–291.

289. Чорнописька В. Концепт прав людини: філософсько-правовий дискурс антитетичних позицій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки. 2018. № 906 (20). С. 54–61.

290. Чубукова О. Ю., Воронкова Т. Є. Система економічної безпеки (Екосестейт): сутність, структура. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_82 (дата звернення: 15.09.2025).

291. Шаптала Н. Вступне слово. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27.06.2019 р.). Київ : ВАІТЕ, 2019. С. 9–16.

292. Шемчук В. В. Економічна та інформаційна безпека держави: правові аспекти співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. Вип. 83. С. 253–259.

293. Шемчук В. В. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасних держав: порівняльно-правовий аналіз : монографія. Київ : Ліра-К, 2020. 352 с.

294. Шемчук В. В. Загрози інформаційній безпеці: проблеми визначення і подолання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 1. С. 285–296.

295. Шемчук В. В. Інформаційна безпека держави та інформаційна війна. *Україна під час російсько-української війни 2014–2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень* : монографія / за заг. ред. Б. Попкова, С. Петкова. Київ : Ліра-К, 2023. С. 140–161.

296. Шемчук В. В. Механізм забезпечення інформаційної безпеки держави: теоретично-методологічні основи. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1. С. 51–59.

297. Шемчук В. В. Принципи забезпечення інформаційної безпеки. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 4. С. 50–56.

298. Шлоссер Е. Росія погрожує ядерною атакою Україні. Як на це відповість Америка? *TEXTY.ORG.UA*. 2022. 30 вересня. URL: <https://texty.org.ua/articles/107855/rosiya-pohrozhuje-yadernoyu-atakoyu-ukrayiny-yak-na-ce-vidpovist-ameryka/> (дата звернення: 15.09.2025).

299. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2019. 168 с.

300. Яковлев П. О. Правові засади участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 142–146.

301. Ярмиш Н. Поняття громадської безпеки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 236–243.

302. Almond G., Powell B. Comparative Politics. A Developmental Approach. Boston : Little, Brown, 1966. 348 p.

303. Annan K. Secretary – General Salutes International Workshop in Human Securites in Mongolia 2000. 8–10 May. *Press Release SG/SM/.7382*. URL: <https://press.un.org/en/2000/20000508.sgsm7382.doc.html> (дата звернення: 15.09.2025).

304. Axelrod R., Keohane R. Achieving Cooperation under Anarchy: States and Institutions. *World Politics*. 1985. Vol. 38. № 1. P. 226–254.

305. Axworthy L. Human Security: Safety for People in a Changing World. Ottawa, DFAIT, 1999. URL: <http://www.summitamericas.org/Canada/HumanSecurity-english.htm> (дата звернення: 15.09.2025).

306. Babst D. Elective Governments – A Force for Peace. *The Wisconsin Sociologist*. 1964. Vol. 3. № 1. P. 9–14.

307. Balynska O. Regulation of Human Rights in Times of War and Peace: International Context. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15. No. 2. April-June. URL: <https://www.pjcriminology.com/wp-content/uploads/2023/08/Editorial15-2.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

308. Balynska O., Yevkhutych I. M., Serkevych I. R., Zdrenyk I., Andrusyshyn R. Transformation of the content of human rights under the influence of globalisation. *Social and Legal Studios*, 2024. Vol. 7 (1). P. 116–123.

309. Bentham J. The theory of legislation. Weeks, Jordan & Company, 1840. URL: http://books.google.ru/_s (дата звернення: 15.09.2025).

310. Boutros-Ghali B. An Agenda for Peace. New York : United Nations, 1992. URL: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/226/32313.html> (дата звернення: 15.09.2025).

311. Brenner M. H. Personal stability and economic security. *Social Policy*. 1977. Т. 8. № 1. P. 2–4.

312. Brovca G. Innovation component of national security in international relations theory / Valentin Beniuc, Ghenadie Brovca. *Relatii Internationale Plus*. Revista stiintifico-practica. 2016. № 2 (10). P. 9–28.

313. Brovka G. Zarządzanie ryzykiem korupcyjnym w organach służb celnych euroazjatyckiej unii gospodarczej w kontekście zagwarantowania bezpieczeństwa narodowego. *Monitor prawa celnego i podatkowego*. 2019. № 12 (293). P. 436–440.

314. Brown N. Climate, Ecology and International Security. *Survival*. 1989. Vol. 31. No. 6. November/December. P. 484–499.

315. Burke-White W. W. Human Rights and National Security: The Strategic Correlation. *Harvard Human Rights Journal*. 2004. Vol. 17. P. 249–280. URL: <https://repository.law.upenn.edu/Documents/Detail/human-rights-and-national-security-the-strategic-correlation/401637?> (дата звернення: 15.09.2025).

316. Buzan B. Jaap de Wilde. Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO : Lynne Rienner, 1998. 239 p.

317. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Harvester Wheatsheat, 1991. 393 p.

318. Bychawska-Siniarska D. Protecting the right to freedom of expression under the European convention on human rights: A handbook for legal practitioners / Council of Europe, 2017. 121 p.

319. Case of Castells v. Spain (Application no. 11798/85), ECHR 23 April 1992. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57772> (дата звернення: 15.09.2025).

320. Case of Chahal v. The United Kingdom (Application no. 22414/93), ECHR 15 November 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58004> (дата звернення: 15.09.2025).

321. Case of Grigoriades v. Greece (121/1996/740/939), ECHR 25 November 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58116> (дата звернення: 15.09.2025).

322. Case of Incal v. Turkey (Application No. 41/1997/825/1031), ECHR 9 June 1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58197> (дата звернення: 15.09.2025).

323. Case of Klass and Others v. Germany (Application no. 5029/71), ECHR 6 September 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr> (дата звернення: 15.09.2025).

324. Case of Leander v. Sweden (Application no. 9248/81), ECHR 26 March 1987. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57519> (дата звернення: 15.09.2025).

325. Case of Lustig-Prean and Beckett v. The United Kingdom (Applications nos. 31417/96 and 32377/96), ECHR 27 Desember 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58407> (дата звернення: 15.09.2025).

326. Case of Smith and Grady v. The United Kingdom (Applications nos. 33985/96 and 33986/96), ECHR 27 Desember 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58408> (дата звернення: 15.09.2025).

327. Case of Van Mechelen and Others v. The Netherlands (Applications nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93 and 22056/93), ECHR 23 April 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58030> (дата звернення: 15.09.2025).

328. Clark G., Sohn B. World Peace Through World Law: Two Alternative Plans. 3 ed. Cambridge, Massachusetts : Harvard Univ. Press, 1966. 289 p.

329. Collins A. Contemporary security studies. Oxford University Press, 2006. 572 p.

330. Common crisis. Report of Independent Commission on International Development Issues. 1983. URL: <http://www.stwr.org/special-features/the-brandt-report.html> (дата звернення: 15.09.2025).

331. Common security: A programme for disarmament. Report of the independent commission on Disarmament and security. 1982. URL: <http://sdi.sagepub.com/content/14/2/147.full.pdf+html> (дата звернення: 15.09.2025).

332. Complexiti, global politics, and national security / ed. by Alberts D. S., Czervinski Th. J. Washington : National Defense University, 1997. 187 p.

333. Demetriou D. The mens rea of human trafficking: the case of migrant domestic workers. *International Criminal Justice Review*. 2019. Vol. 29. № 3. P. 262–283.

334. Douglas M., Wildavsky A. Risk and Culture: An Essay on Selection of Tecnological and Environmental Dengers. Berkley (Cal.), 1982. P. 1–12.

335. Equality and Human Rights Commission. The Human Rights Act. 15 November 2018. URL: https://www.equalityhumanrights.com/human-rights/human-rights-act?utm_source (дата звернення: 15.09.2025).

336. Estlund D. Democratic Authority: A Philosophical Framework. Princeton : Princeton University Press, 2007. 312 p.

337. Europeans Concerned by Cost of Living Crisis and Expect Additional EU Measures. *News European Parliament*. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230109IPR65918/europeansconcerned-by-cost-of-living-crisis-and-expect-additional-eu-measures> (дата звернення: 15.09.2025).

338. European Network of National Human Rights Institutions. The Consultative Human Rights Commission. URL: <https://ennhri.org/our-members/luxembourg/?utm> (дата звернення: 15.09.2025).

339. Free speech, free press and overall openness and transparency are key to Swedish society. Swedish Institute (SI). URL: https://sweden.se/life/democracy/openness-in-sweden?utm_source (дата звернення: 15.09.2025).

340. Gavrielides T. The death of democracy and the forces of power and control: The case of Europe. *Social Sciences. Basel*. 2016. Vol. 5. No. 3. P. 1–18.

341. Gender and social security in Central and Eastern Europe and the countries of the countries of former Soviet Union : A resource guide / Holzner, Brigitte M. ; With contributions by Thanh-dam Truong A. Krahli; Institute of social studies Netherlands development assistance. [The Hague], 1997. 439 p.

342. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/380> (дата звернення: 15.09.2025).

343. Geysen W. J. The Structure of Safety Science: Definitions, Goals and Instruments. *1st World Congress on Safety Science: Living in Safety. Teil 2*. Koln, 1990. P. 36–42.

344. Giddens A. Modernity and Self-Identity. Cambridge : Polity Press, 1991. P. 1–27.

345. Global report on trafficking in persons, 2018. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://www.unodc.org/documents/data->

andanalysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

346. Guterres A. Remarks to the General Assembly on the Secretary-General's priorities for 2020. *United Nations: official website*. 2020. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2020-01-22/remarks-general-assembly-priorities-for-2020> (дата звернення: 15.09.2025).

347. Haas M. Societal Approaches to the Study of War. *Journal of Peace Research*. 1965. Vol. 2. № 4. P. 307–323.

348. Haftendorn H. Deutschlands Rückkehr in die Weltpolitik. URL: http://www.hss.de/uploads/tx_ddceventsbrowser/PolStudien425_02.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

349. Harterndorn H., Keohane R., Wallander C. Imperfect Unions: Security Institutions over Time and Space. New York, 1999. P. 9–10.

350. Hough P. Who's Securing Whom The Need for International Relations to Embrace Human Security. *St Antony's International Review*. 2005. Т. 1. № 2. P. 72–87.

351. Human Development Reports. URL: <https://hdr.undp.org> (дата звернення: 15.09.2025).

352. Human Development Report 2002. URL: http://undp.org/en/media/HDR_2002 (дата звернення: 15.09.2025).

353. Human Rights Database and Analysis. URL: <https://www.hrdaproject.org/results> (дата звернення: 15.09.2025).

354. Human Security Now. Commission on Human Security. New York. 2003. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/24670.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

355. Ikenberry G. Liberal Order and Imperial Ambition: Essays on American Power and International Order. Princeton, 2006. P. 94–96.

356. Inglehart R., Abramson P. R. Economic Security and Value Change. *The American Political Science Review*. 1994. Vol. 88. № 2. Jun. P. 336–354.

357. Introduction to international humanitarian law. URL: <https://www.redcross.org.uk/about-us/what-we-do/protecting-people-in-armed-conflict/international-humanitarian-law> (дата звернення: 15.09.2025).

358. JFK Address at U.N. General Assembly, 25 September 1961. URL: <http://www.jfklibrary.org/AssetViewer/DOPIN64xJUGRKgdHJ9NfgQ.aspx> (дата звернення: 15.09.2025).

359. Judah Tim. Ukraine's Volunteers. *The New York Review*. 2023. 19 January. URL: <https://www.nybooks.com/articles/2023/01/19/ukraines-volunteers-tim-judah/> (дата звернення: 15.09.2025).

360. Kaldor M. Human security: reflections on globalization and intervention. Cambridge, 2007. 240 p.

361. Klus-Stanska D., Nowicka M. Bezpieczeństwo dzieci. Krakow : Oficyna Wydawnicza Impuls, 1999. 156 p.

362. Kozej S. Bezpieczeństwo narodowe priorytetem BBN. *ARMIA*. 2010. Listopad. URL: <http://www.moraczewscy.com.pl/upload/pdf/armia/> (дата звернення: 15.09.2025).

363. Kozej S. Polityka obronna a bezpieczeństwo Polski w latach 1989–2009: od ubezwłasnowolnienia do pełnej podmiotowości strategicznej. Quo vadis Polonia? W drodze do demokratycznego państwa prawa. Polska 1989–2009. Warszawa, 2010. URL: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files> (дата звернення: 15.09.2025).

364. Laws of War: Declaration on the Use of Projectiles the Object of Which is the Diffusion of Asphyxiating or Deleterious Gases; July 29, 1899. URL: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/dec99-02.asp (дата звернення: 15.09.2025).

365. Lijphart A. Comparative Politics and Comparative Method. The Published online by Cambridge University Press: 01 August 2014. Pp. 682–693.

366. Lippman W. U.S. Foreign Policy. Boston : Little, Brown and Company, 1943. 200 p.

367. Luckham R. Democracy and security: A Shotgun marriage? *Global Consortium on Security Transformation Working Paper*. 2009. № 8. P. 1–10.

368. Luhmann N. *Sozioogie des Risikos*. Berlin ; New York, 1991. P. 9–40.

369. Mack A. Human Security in the New Millennium. *Work in Progress: A Review of Research of the United Nations University*. 2002. No. 16 (Summer). URL: <http://unu.edu/hq/ginfo/wip/wip16-3-sum2002.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

370. Malia M. *History's Locomotives: Revolutions and the Making of the Modern World*. London, Yale University Press, 2006. 343 p. URL: <https://books.google.ru/books> (дата звернення: 15.09.2025).

371. Martinsen K. D. National interests in German security white books. *National Identities*. 2010. T. 12. № 2. P. 161–180.

372. Maslow A. H. *Toward a Psychology of Being*. New York : D. Van Nostrand Company, 1968. URL: <https://pdf-up.com/download/maslow-toward-a-psychology-of-being-4973089> (дата звернення: 15.09.2025).

373. Mc Sweeney B. *Security, Identity and Interests, A Sociology of International Relations*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1999. 243 p.

374. Ministry of Defence of Ukraine. Voluntary report on implementation of international humanitarian law. Kyiv. 2024. URL: <https://s3.eu-west-1.amazonaws.com/mod.gov.ua-statics-bucket/Voluntary> (дата звернення: 15.09.2025).

375. Misra K. P. Non-military Dimensions of Security: Development and Pluralistic Aspects. *Peace and War: Social and Cultural Aspects* / ed. by H. Wiberg. Warsaw : BelCorp, 1995. P. 13–57.

376. Morgenthau H., Thompson K., Clinton D. *Politics among Nations*. McGraw-Hill Education, 2005. 752 p.

377. Most Important Problem. Gallup. URL: <https://news.gallup.com/poll/1675/most-important-problem.aspx> (дата звернення: 15.09.2025).

378. Nef J. *Human security and mutual vulnerability*. 1999. 123 p.

379. New interfaces between security and development: changing concepts and approaches / Stephan Klingebiel (ed.). Bonn : Dt. Inst. für Entwicklungspolitik, 2006. 164 p.

380. New threats to human security in the Anthropocene: Demanding greater solidarity. 2022. Special report. *United Nations Development Programme: official website*. 2022. URL: <https://hs.hdr.undp.org/pdf/srhs2022.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

381. Norwegian Human Rights Institution. The Human Rights Framework in Norway. URL: <https://www.nhri.no/en/2019/the-human-rights-framework-in-norway/?utm> (дата звернення: 15.09.2025).

382. Paris R. Human security: paradigm shift or hot air? *International security*. 2001. Т. 26. № 2. Р. 87–102.

383. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977> (дата звернення: 15.09.2025).

384. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. 1988. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

385. Roche S. Sociologie politique de l'insecurite: Violences urbaines, inegalites et globalisation. 2eme ed corr. Paris: Presses universitaires de France, 1999. 283 p.

386. Rorty R. Post-Democracy. *London Review of Books*. 2004. Vol. 26. № 7. URL: <http://www.lrb.co.uk/v26/n07/richard-rorty/post-democracy> (дата звернення: 15.09.2025).

387. Rothschild E. What is security? *Daedalus*. 1995. Т. 124. № 3. Р. 53–98.

388. Russett B. Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World. Princeton, 1995. 184 p.

389. Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia. *United Nations: official website*. 2000. URL:

<https://www.un.org/press/en/2000/20000508.sgsm7382.doc.html> (дата звернення: 15.09.2025).

390. Shannon D. Beebe, Mary H. Kaldor. *The Ultimate Weapon is No Weapon: Human Security and the New Rules of War and Peace*. Public Affairs, 2010. URL: <http://www.google.ru/books> (дата звернення: 15.09.2025).

391. Shaw M. *Theory of the Global State: Globality as Unfinished Revolution*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 316 p.

392. Simes D. K. *After the collapse Russia seeks its place as a great power*. New York: Simon Schuster, 1999, 272 p.

393. Smiley J. Why human rights are more important than national security. URL: http://www.huffingtonpost.com/jane-smiley/why-human-rights-are-more_b_73286.html (дата звернення: 15.09.2025).

394. Somavia J. People's security. *Globalizing social progress*. 1999. 31 May. 268 p.

395. Stephen F. Cohen. *War with Russia: From Putin and Ukraine To Trump and Russiagate*. Skyhorse Publishing, Inc., 2018. 240 p.

396. The Montreux Document. On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/event/file_list/montreux_document_en.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

397. The protection of the civilian population during sieges: what the law says, 05.02.2024. URL: https://www.icrc.org/en/document/protection-civilian-population-during-sieges-what-law-says?utm_source (дата звернення: 15.09.2025).

398. Thomas C. Global governance, development and human security: exploring the links. *Third World Quarterly*. 2001. T. 22. № 2. P. 159–175.

399. UNDP (United Nations Development Programme). 1994. *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. New York. URL:

<https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994> (дата звернення: 15.09.2025).

400. UNESCO. Press-release. Ukraine: 20 cultural properties receive enhanced protection by UNESCO's Second Protocol to the 1954 Hague Convention. URL: https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-20-cultural-properties-receive-enhanced-protection-unescos-second-protocol-1954-hague?utm_source (дата звернення: 15.09.2025).

401. United Nations Security Council Resolution 1265, 17 September 1999. URL: [https://undocs.org/S/RES/1265\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1265(1999)) (дата звернення: 15.09.2025).

402. United Nations Security Council Resolution 60/147. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-08/N0549642.pdf?utm_source (дата звернення: 15.09.2025).

403. United Nations Security Council Resolution 1674, 28 April 2006. URL: [https://undocs.org/S/RES/1674\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1674(2006)) (дата звернення: 15.09.2025).

404. United Nations Human Rights. Vienna Declaration and Programme of Action. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action> (дата звернення: 15.09.2025).

405. United Nations. Human Rights Instruments. URL: <https://www.ohchr.org/ru/instruments-listings#tab-1>; <https://www.ohchr.org/en/instruments-listings#tab-2> (дата звернення: 15.09.2025).

406. Varnalii Z., Cheberyako O., Miedviedkova N. Human Social Security Under the War: Current State and Ways of Provision. *Економіка і регіон. Національний університет ім. Юрія Кондратюка*. 2022. № 3 (86). Р. 6–14. URL: <http://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2641/2172> (дата звернення: 15.09.2025).

407. Waever O. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. London : Pinter Publishers, 1993. 221 p.

408. Walt S. M. Why Arming Kiev Is a Really, Really Bad Idea Washington pundits are jumping on a proposal to send weapons to Ukraine. *Here's why they all need to take a deep breath. Foreign Affairs*. 2015. February 9. URL: <https://foreignpolicy.com/2015/02/09/how-not-to-save-ukraine-arming-kiev-is-a-bad-idea> (дата звернення: 15.09.2025).

409. Waltz K. The Emerging Structure of International Politics. *International Security*. 1993. Vol. 18. № 2. P. 44–79.

410. Waltz K. Theory of International Politics. Addison-Wesley, 1979. P. 111–114.

411. Williams P. D. Security studies: an introduction. Routledge, 2012. 656 p.

412. Wolfgang F. Schlör. German security policy: Introduction. *The Adelphi Papers*. 1993. Vol. 33. Is. 277. P. 3–5.

413. Zelikow P., Rice C. To Build a Better World: Choices To End the Cold War and Create a Global Commonwealth, 2019. 528 p.

414. Zięba R. Main Directions of Poland's Foreign Policy after the Cold War. Warsaw, 2010. URL: <http://books.google.ru/books> (дата звернення: 15.09.2025).

415. Zięba R. Transformation of Polish Foreign Policy. *The Polish Foreign Affairs Digest*. 2004. № 4. P. 13–45.

416. Zinn H. The Historic Unfulfilled Promise. City Lights Publishers, 2012. URL: <https://citylights.com/city-lights-published/historic-unfulfilled-promise/> (дата звернення: 15.09.2025).

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ,

*у яких опубліковані основні наукові результати відповідно до постанови
Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44:*

1. Кірієнко Т. П. Еволюція підходів до розуміння поняття «право людини на безпеку»: вітчизняна та зарубіжна доктрина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 77. Ч. 1. С. 95–103.

2. Кірієнко Т. П. Забезпечення безпеки людини на глобальному рівні: виклики і завдання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 27–30.

3. Кірієнко Т. П. Забезпечення безпеки людини (human securite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 27–33.

4. Кірієнко Т. П. Принципи обмеження права і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 81 (1). С. 116–124.

5. Кірієнко Т. П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право: збірник наукових праць*. Кропивницький, 2025. Вип. 9. С. 116–122.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кірієнко Т. Право людини на безпеку. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції* : зб. тез доп. учасн. VIII Всеукр. круглого столу (м. Львів, 8 груд. 2022 р.), Упорядники : Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 84–86.

2. Кірієнко Т. П. Прояв права людини на безпеку в безпекових середовищах. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез

Міжнар. круглого столу (м. Львів, 23 лют. 2023 р.). Упорядники: Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 82–85.

3. Кірієнко Т. П. Концептуальні засади безпеки людини: тенденції глобалізації. *Recent Trends in Science: Proceeding of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*, May 4–5, 2023. Dnipro, 2023. P. 159–161.

4. Кірієнко Т. П. Торгівля людьми та безпека людини: концептуальні засади забезпечення міжнародної співпраці держав. *Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Україна та світ* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 9 черв. 2023 р.). Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 93–98.

5. Кірієнко Т. П. Право людини на безпеку як фундаментальне конституційне право. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період* : матер. наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2023 р.). Упорядники : Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 77–79.

6. Кірієнко Т. П. Соціальна безпека людини в умовах війни: сучасний стан та шляхи забезпечення. *Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період* : зб. тез доп. учасн. Всеукр. круглого столу (м. Львів, 15 груд. 2023 р.). Упорядники: Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 89–92.

7. Кірієнко Т. П. Безпека особистості та міжнародна безпека в умовах війни в Україні: глобальні тенденції та загрози. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : матер. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 лют. 2023 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 404–408.

**Акти Конституційного Суду України
з окремими думками суддів Конституційного Суду України, в яких містяться
поняття «безпека», «національна безпека»**

Станом на жовтень 2023 р.

Висновки Конституційного Суду України

1999	
1-в/1999 від 25.03.1999	Свєрґафова П.Б., Скоморохи В.Є., Шаповала В.М.
2-в/1999 від 02.06.1999	Шаповала В.М.
2000	
1-в/2000 від 27.06.2000	Селівона М.Ф., Шаповала В.М.
2-в/2000 від 11.07.2000	Корнієнка М.І.
3-в/2000 від 05.12.2000	Шаповала В.М.
2001	
1-в/2001 від 14.03.2001	Корнієнка М.І.
3-в/2001 від 11.07.2001	Іващенко В.І.
2002	
1-в/2002 від 16.10.2002	Іващенко В.І., Скоморохи В.Є.
2003	
1-в/2003 від 30.10.2003	Вознюка В.Д., Іващенко В.І., Скоморохи В.Є.
2-в/2003 від 05.11.2003	Іващенко В.І., Скоморохи В.Є.
3-в/2003 від 10.12.2003	Вознюка В.Д., Шаповала В.М.
2004	
1-в/2004 від 16.03.2004	Савенка М.Д., Шаповала В.М.
2-в/2004 від 12.10.2004	Іващенко В.І., Савенка М.Д., Шаповала В.М.
2005	
1-в/2005 від 07.09.2005	Іващенко В.І.
2008	
1-в/2008 від 15.01.2008	Лилака Д.Д.
2-в/2008 від 10.09.2008	Бринцева В.Д., Домбровського І.П., Кампа В.М.
2010	
3-в/2010 від 18.11.2010	Шишкіна В.І.
2012	
1-в/2012 від 10.07.2012	Маркуш М.А.
2015	
1-в/2015 від 16.06.2015	Бринцева В.Д., Вдовіченка С.Л., Мельника М.І., Саса С.В., Сергейчука О.А., Шевчука С.В., Шишкіна В.І.
2-в/2015 від 30.07.2015	Гультая М.М., Мельника М.І., Саса С.В., Сліденка І.Д.
2016	
1-в/2016 від 20.01.2016	Вдовіченка С.Л., Гультая М.М., Касмініна О.В., Литвинова О.М., Мельника М.І., Саса С.В., Сліденка І.Д., Тупицького О.М., Шаптали Н.К., Шевчука С.В.
2-в/2016 від 30.01.2016	Касмініна О.В., Литвинова О.М., Мельника М.І., Сліденка І.Д., Шаптали Н.К.
2018	
1-в/2018 від 06.06.2018	Мельника М.І., Саса С.В., Сліденка І.Д.
2-в/2018 від 19.06.2018	Мельника М.І., Саса С.В.
3-в/2018 від 22.11.2018	Гультая М.М., Касмініна О.В., Литвинова О.М., Мельника М.І., Первомайського О.О., Тупицького О.М.
4-в/2018 від 23.11.2018	Гультая М.М., Мельника М.І., Саса С.В.
2019	
3-в/2019 від 29.10.2019	Мельника М.І., Первомайського О.О., Сліденка І.Д.
4-в/2019 від 31.10.2019	Городовенка В.В., Литвинова О.М., Мельника М.І., Первомайського О.О., Сліденка І.Д.
5-в/2019 від 13.11.2019	Лемака В.В., Мельника М.І., Первомайського О.О.
6-в/2019 від 20.11.2019	Касмініна О.В.
8-в/2019 від 16.12.2019	Первомайського О.О., Сліденка І.Д.

Рішення Конституційного Суду України

1997	
1-зп/1997 від 13.05.1997	Мироненка О.М., Савенка М.Д.
6-зп/1997 від 25.11.1997	Скоморохи В.Є.
1998	
1-рп/1998 від 26.02.1998	Савенка М.Д.
6-рп/1998 від 13.05.1998	Скоморохи В.Є., Шаповала В.М.
7-рп/1998 від 02.06.1998	Скоморохи В.Є.
8-рп/1998 09.06.1998	Мартиненка П.Ф.
12-рп/1998 09.07.1998	Савенка М.Д.
17-рп/1998 03.12.1998	Євграфова П.Б., Скоморохи В.Є.
1999	
1-рп/1999 09.02.1999	Козюбри М.І., Савенка М.Д., Скоморохи В.Є.
6-рп/1999 24.06.1999	Козюбри М.І.
9-рп/1999 27.10.1999	Вознюка В.Д., Козюбри М.І.
10-рп/1999 14.12.1999	Мироненка О.М.
2000	
2-рп/2000 10.02.2000	Корнієнка М.І., Савенка М.Д.
3-рп/2000 27.03.2000	Селівона М.Ф., Шаповала В.М.
5-рп/2000 18.04.2000	Козюбри М.І.
6-рп/2000 19.04.2000	Козюбри М.І.
2001	
1-рп/2001 27.02.2001	Корнієнка М.І., Шаповала В.М.
3-рп/2001 05.04.2001	Козюбри М.І.
13-рп/2001 10.10.2001	Євграфова П.Б., Шаповала В.М.
16-рп/2001 04.12.2001	Євграфова П.Б., Савенка М.Д.
19-рп/2001 21.12.2001	Савенка М.Д.
20-рп/2001 27.12.2001	Савенка М.Д., Скоморохи В.Є.
2002	
9-рп/2002 21.05.2002	Шаповала В.М.
14-рп/2002 04.07.2002	Шаповала В.М.
2003	
1-рп/2003 16.01.2003	Скоморохи В.Є.
6-рп/2003 11.03.2003	Савенка М.Д., Шаповала В.М.
13-рп/2003 03.07.2003	Савенка М.Д.
15-рп/2003 08.07.2003	Шаповала В.М.
18-рп/2003 30.10.2003	Вознюка В.Д.
20-рп/2003 11.12.2003	Скоморохи В.Є.
22-рп/2003 25.12.2003	Савенка М.Д., Ткачука П.М., Шаповала В.М.
2004	
1-рп/2004 27.01.2004	Іващенко В.І., Ткачука П.М.
13-рп/2004 22.06.2004	Вознюка В.Д., Євграфова П.Б., Савенка М.Д.
14-рп/2004 07.07.2004	Шаповала В.М.
15-рп/2004 02.11.2004	Вознюка В.Д., Іващенко В.І.
16-рп/2004 11.11.2004	Іващенко В.І.
20-рп/2004 01.12.2004	Іващенко В.І.
22-рп/2004 24.12.2004	Скоморохи В.Є., Шаповала В.М.
2005	
1-рп/2005 17.03.2005	Ткачука П.М., Шаповала В.М.
3-рп/2005 24.03.2005	Іващенко В.І., Ткачука П.М.
7-рп/2005 05.10.2005	Іващенко В.І.

2007		
1-рп/2007	16.05.2007	Бринцева В.Д., Лилага Д.Д., Шишкіна В.І.
9-рп/2007	16.10.2007	Ткачука П.М.
12-рп/2007	11.12.2007	Бринцева В.Д., Маркуш М.А.
2008		
4-рп/2008	01.04.2008	Маркуш М.А., Ткачука П.М.
5-рп/2008	02.04.2008	Кампа В.М.
6-рп/2008	16.04.2008	Домбровського І.П., Кампа В.М., Мачужак Я.В.
10-рп/2008	22.05.2008	Кампа В.М., Ткачука П.М., Шишкіна В.І.
12-рп/2008	25.06.2008	Кампа В.М.
13-рп/2008	26.06.2008	Маркуш М.А., Ткачука П.М.
14-рп/2008	08.07.2008	Кампа В.М., Лилага Д.Д.
15-рп/2008	10.09.2008	Бринцева В.Д., Маркуш М.А.
16-рп/2008	17.09.2008	Бринцева В.Д., Маркуш М.А., Ткачука П.М.
18-рп/2008	18.09.2008	Бринцева В.Д., Стрижака А.А.
20-рп/2008	08.10.2008	Джуня В.В., Лилага Д.Д., Маркуш М.А.
21-рп/2008	08.10.2008	Кампа В.М.
22-рп/2008	09.10.2008	Бринцева В.Д.
24-рп/2008	16.10.2008	Домбровського І.П., Маркуш М.А.
25-рп/2008	11.11.2008	Бринцева В.Д.
26-рп/2008	27.11.2008	Ткачука П.М.
27-рп/2008	03.12.2008	Кампа В.М.
2009		
1-рп/2009	13.01.2009	Бринцева В.Д., Домбровського І.П., Кампа В.М., Маркуш М.А.
2-рп/2009	15.01.2009	Домбровського І.П., Кампа В.М.
3-рп/2009	03.02.2009	Кампа В.М., Маркуш М.А., Нікітіна Ю.І.
5-рп/2009	25.02.2009	Маркуш М.А.
6-рп/2009	26.02.2009	Бринцева В.Д., Домбровського І.П.
7-рп/2009	16.04.2009	Кампа В.М.
8-рп/2009	28.04.2009	Домбровського І.П., Кампа В.М.
9-рп/2009	28.04.2009	Шишкіна В.І.
12-рп/2009	27.05.2009	Бринцева В.Д., Шишкіна В.І.
14-рп/2009	10.06.2009	Кампа В.М.
15-рп/2009	23.06.2009	Джуня В.В.
16-рп/2009	30.06.2009	Маркуш М.А., Стрижака А.А.
18-рп/2009	14.07.2009	Вдовіченка С.Л.
20-рп/2009	10.09.2009	Ткачука П.М.
25-рп/2009	07.10.2009	Шишкіна В.І.
30-рп/2009	26.11.2009	Маркуш М.А.
32-рп/2009	17.12.2009	Кампа В.М.
33-рп/2009	17.12.2009	Вдовіченка С.Л., Кампа В.М.
34-рп/2009	22.12.2009	Вдовіченка С.Л., Дідківського А.О., Кампа В.М., Шишкіна В.І.
36-рп/2009	24.12.2009	Кампа В.М.
2010		
4-рп/2010	02.02.2010	Кампа В.М., Лилага Д.Д.
5-рп/2010	16.02.2010	Маркуш М.А., Стецюка П.Б., Стрижака А.А., Шишкіна В.І.
8-рп/2010	11.03.2010	Маркуш М.А., Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
11-рп/2010	06.04.2010	Домбровського І.П., Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
12-рп/2010	28.04.2010	Кампа В.М.
16-рп/2010	10.06.2010	Маркуш М.А., Шишкіна В.І.
20-рп/2010	30.09.2010	Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
21-рп/2010	06.10.2010	Шишкіна В.І.

2011		
1-рп/2011	26.01.2011	Кампа В.М.
2-рп/2011	11.03.2011	Бринцева В.Д., Шишкіна В.І.
5-рп/2011	16.06.2011	Бринцева В.Д., Кампа В.М., Лилака Д.Д., Маркуш М.А., Шишкіна В.І.
6-рп/2011	16.06.2011	Бринцева В.Д., Кампа В.М., Маркуш М.А.
7-рп/2011	21.06.2011	Бринцева В.Д., Шишкіна В.І.
9-рп/2011	12.07.2011	Бринцева В.Д., Шишкіна В.І.
10-рп/2011	11.10.2011	Маркуш М.А.
11-рп/2011	12.10.2011	Кампа В.М.
17-рп/2011	13.12.2011	Кампа В.М., Лилака Д.Д., Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
2012		
3-рп/2012	25.01.2012	Лилака Д.Д., Маркуш М.А., Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
4-рп/2012	22.02.2012	Стрижака А.А.
7-рп/2012	04.04.2012	Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
11-рп/2012	25.04.2012	Шишкіна В.І.
13-рп/2012	12.06.2012	Бринцева В.Д.
15-рп/2012	11.07.2012	Маркуш М. А., Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
16-рп/2012	29.08.2012	Маркуш М.А., Шишкіна В.І.
2013		
1-рп/2013	05.02.2013	Лилака Д.Д.
2-рп/2013	29.05.2013	Бауліна Ю.В., Кампа В.М., Стецюка П.Б., Шишкіна В.І.
4-рп/2013	12.06.2013	Шишкіна В.І.
2014		
2-рп/2014	14.03.2014	Сергейчука О.А., Тупицького О.М.
3-рп/2014	20.03.2014	Сергейчука О.А., Тупицького О.М.
7-рп/2014	23.12.2014	Мельника М.І., Сліденка І.Д.
2015		
1-рп/2015	31.03.2015	Вдовіченка С.Л.
2-рп/2015	31.03.2015	Саса С.В., Шишкіна В.І.
3-рп/2015	08.04.2015	Шишкіна В.І.
2016		
1-рп/2016 від 15.03.2016	Колісника В. П., Литвинова О.М., Мельника М. І., Саса С.В., Сліденка І.Д., Шевчука С.В.	
2-рп/2016 від 01.06.2016	Запорожця М.П., Сліденка І.Д., Шаптали Н.К.	
3-рп/2016 від 08.06.2016	Сліденка І.Д.	
4-рп/2016 від 08.06.2016	Касмініна О.В., Сліденка І.Д.	
5-рп/2016 від 08.07.2016	Сліденка І.Д.	
6-рп/2016 від 08.09.2016	Гультая М.М., Литвинова О.М., Мельника М.І., Сліденка І.Д.	
7-рп/2016 від 20.12.2016	Сліденка І.Д.	
2017		
2-рп/2017 від 20.12.2017	Мельника М.І., Мойсика В.Р., Сліденка І.Д.	
3-рп/2017 від 21.12.2017	Гультая М.М., Запорожця М.П., Сліденка І.Д., Шаптали Н.К.	

Рішення Великої палати Конституційного Суду України

2018		
1-рп/2018 від 27.02.2018	Запорожця М.П., Мельника М.І., Сліденка І.Д.	
2-рп/2018 від 28.02.2018	Городовенка В.В., Гультая М.М., Запорожця М.П., Колісника В.П., Литвинова О.М., Мельника М.І., Мойсика В.Р., Саса С.В., Сліденка І.Д., Тупицького О.М., Шаптали Н.К.	
3-рп/2018 від 24.04.2018	Мельника М. І., Сліденко І.Д.	
4-рп/2018 від 26.04.2018	Гультая М.М., Колісника В.П., Литвинова О.М., Мельника М.І., Саса С.В., Сліденка І.Д.	
5-рп/2018 від 22.05.2018	Саса С.В., Касмініна О.В., Мельника М.І., Сліденка І.Д.	
6-рп/2018 від 17.07.2018	Сліденка І.Д.	
7-рп/2018 від 11.10.2018	Лемака В.В., Мойсика В.Р., Сліденка І.Д.	
9-рп/2018 від 07.11.2018	Касмініна О.В., Саса С.В., Шевчука С.В.	
11-рп/2018 від 04.12.2018	Касмініна О.В.	

2019	
1-р/2019 від 26.02.2019	Городовенка В.В., Колісника В.П., Лемака В.В., Первомайського О.О., Сліденка І.Д., Шевчука С.В., Головатого С.П. (розбіжна думка)
2-р/2019 від 04.06.2019	Саса С.В., Сліденка І.Д.
4-р/2019 від 13.06.2019	Литвинова О.М., Сліденка І.Д.
5-р/2019 від 13.06.2019	Первомайського О.О.
6-р/2019 від 20.06.2019	Гультая М.М., Колісника В.П., Лемака В.В., Мельника М.І., Первомайського О.О., Саса С.В., Сліденка І.Д.
7-р/2019 від 25.06.2019	Первомайського О.О., Сліденка І.Д.
9-р/2019 від 16.07.2019	Колісника В.П., Литвинова О.М., Первомайського О.О., Шаптали Н.К.
10-р/2019 від 16.07.2019	Шаптали Н.К.
12-р/2019 від 20.12.2019	Саса С.В.
2020	
№1-р/2020 від 23.01.2020	Литвинова О.М.
№2-р/2020 від 18.02.2020	Головатого С.П., Городовенка В.В., Касмініна О.В., Первомайського О.О., Сліденка І.Д., Філюка П.Т.
№3-р/2020 від 27.02.2020	Первомайського О.О.
№4-р/2020 від 11.03.2020	Касмініна О.В., Лемака В.В., Первомайського О.О., Сліденка І.Д.
№6-р/2020 від 26.03.2020	Первомайського О.О.
№7-р/2020 від 11.06.2020	Городовенка В.В., Касмініна О.В., Лемака В.В., Литвинова О.М., Первомайського О.О., Саса С.В., Юровської Г.В.
№9-р/2020 від 28.08.2020	Лемака В.В., Первомайський О.О.
№10-р/2020 від 28.08.2020	Лемака В.В., Первомайського О.О., Сліденка І.Д.
№11-р/2020 від 16.09.2020	Колісника В.П., Лемака В.В.
№12-р/2020 від 22.10.2020	Городовенка В.В., Касмініна О.В., Юровської Г.В.
№13-р/2020 від 27.10.2020	Головатого С.П., Колісника В.П., Лемака В.В., Первомайського О.О.
2021	
№1-р/2021 від 14.07.2021	Головатого С.П., Лемака В.В., Колісника В.П., Саса С.В., Юровської Г.В., Первомайського О., Литвинова О.М.
№2-р/2021 від 15.07.2021	Литвинова О.М.
2022	
№2-р/2022 від 01.11.2022	Первомайського О.О.
№4-р/2022 від 27.12.2022	Головатого С.П. (збіжна думка), Лемака В.В.

Рішення сенатів Конституційного Суду України

2019	
1-р(II)/2019 від 25.04.2019	Городовенка В.В.
№ 4-р(II)/2019 від 05.06.2019	Городовенка В.В., Лемака В.В., Первомайського О.О., Тупицького О.М.
№6-р(II)/2019 від 04.09.2019	Городовенка В.В.
№ 7-р(II)/2019 від 13.12.2019	Городовенка В.В., Сліденка І.Д.
2020	
№ 1-р(I)/2020 від 22.01.2020	Литвинова О.М.
№2-р(II)/2020 від 15.04.2020	Городовенка В.В., Лемака В.В., Первомайського О.О.
№ 5-р(II)/2020 від 18.06.2020	Касмініна О.В., Головатого С.П. (збіжна думка)
№ 7-р(I)/2020 від 01.07.2020	Литвинова О.М.
2021	
№ 1-р(II)/2021 від 07.04.2021	Лемака В.В.
№ 7-р(II)/2021 від 20.10.2021	Юровської Г.В.
2022	
№1-р(II)/2022 від 06.04.2022	Лемака В.В.
№6-р(II)/2022 від 22.06.2022	Лемака В.В., Первомайського О.О.
№7-р(II)/2022 від 12.10.2022	Первомайського О.О.
2023	
№1-р(II)/2023 від 01.03.2023	Первомайського О.О.
№3-р(II)/2023 від 22.03.2023	Первомайського О.О.

Ухвали Конституційного Суду України

2006	
№1-уп/2006 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 12.12.2006	Іващенко В.І.
2007	
№20-уп/2007 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 21.05.2007	Іващенко В.І.
№39-уп/2007 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 16.10.2007	Домбровського І.П.
№40-уп/2007 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 16.10.2007	Бринцева В.Д., Домбровського І.П.
№48-уп/2007 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 21.11.2007	Лилака Д.Д., Шишкіна В.І., Стецюка П.Б.
№63-у/2007 Ухвала КСУ (відмова) від 15.11.2007	Домбровського І.П.
2008	
№6-у/2008 Ухвала КСУ (відмова) від 05.02.2008	Домбровського І.П.
№11-у/2008 Ухвала КСУ (відмова) від 03.04.2008	Кампо В.М.
№21-уп/2008 Ухвала КСУ (прип.пров.) 02.04.2008	Кампа В.М.
№22-уп/2008 Ухвала КСУ (прип.пров.) 08.04.2008	Кампа В.М.
2010	
№27-у/2010 Ухвала КСУ (відмова) від 20.04.2010	Шишкіна В.І.
№33-уп/2010 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 11.05.2010	Мачужак Я.В.
№40-у/2010 Ухвала КСУ (відмова) від 09.06.2010	Шишкіна В.І.
2011	
№6-у/2011 Ухвала КСУ (відмова) від 23.02.2011	Шишкіна В.І.
№10-уп/2011 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 08.02.2011	Вдовіченка С.Л.
№24-уп/2011 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 05.07.2011	Стецюка П.Б.
2015	
№21-у/2015 Ухвала КСУ (відмова) від 21.05.2015	Вдовіченка С.Л.
2017	
№3-уп/2017 Ухвала КСУ (прип.пров.) від 10.03.2017	Шаптали Н.К.

Ухвали Великої палати та сенатів Конституційного Суду України

2018	
Ухвала В/п КСУ (закриття) №7-уп/2018 від 19.09.2018	Литвинова О.М.
Ухвала В/п КСУ (закриття) №8-уп/2018 від 20.09.2018	Литвинова О.М.
Ухвала В/п КСУ (закриття) №10-уп/2018 від 06.12.2018	Шевчука С.В.
Ухвала В/п КСУ (відмова) №50-у/2018 від 29.08.2018	Головатого С.П. (розбіжна думка)
Ухвала В/п КСУ (відмова) №67-у/2018 від 01.11.2018	Лемака В.В.
Ухвала В/п КСУ (відмова) №72-у/2018 від 22.11.2018	Литвинова О.М.
Ухвала сенату КСУ (відмова) №19-у(І)/2018 від 13.06.2018	Мельника М.І.
Ухвала сенату КСУ (відмова) №20-у(І)/2018 від 13.06.2018	Литвинова О.М., Мельника М.І.
2019	
Ухвала В/п КСУ (відмова) №8-у/2019 від 07.03.2019	Литвинова О.М.
Ухвала В/п КСУ (відмова) №18-у/2019 від 18.04.2019	Головатого С.П.
Ухвала В/п КСУ (закриття) №12-уп/2019 від 10.12.2019	Касмініна О.В., Литвинова О.М., Первомайського О.О.
Ухвала В/п КСУ (відмова) №45-у/2019 від 10.10.2019	Первомайського О.О.
2020	
Ухвала В/п КСУ (закриття) №2-уп/2020 від 02.04.2020	Тупицького О.М.
Ухвала В/п КСУ (відмова) №2-у/2020 від 27.01.2020	Первомайського О.О.
Ухвала сенату КСУ (закриття) №5-уп(ІІ)/2020 від 01.04.2020	Первомайського О.О.
Ухвала сенату КСУ (закриття) №15-уп(ІІ)/2020 від 22.07.2020	Первомайського О.О.
2021	
Ухвала В/п КСУ (закриття) №2-уп/2021 від 25.05.2021	Лемака В.В., Первомайського О.О.
Ухвала В/п КСУ (відмова) №109-у/2021 від 31.08.2021	Первомайського О.О.
Ухвала В/п КСУ (закриття) №4-уп/2021 від 21.10.2021	Первомайського О.О.
Ухвала В/п КСУ (відмова) №266-у/2021 від 18.11.2021	Первомайського О.О.
Ухвала сенату КСУ (закриття) №5-уп(ІІ)/2021 від 20.10.2021	Первомайського О.О.
2022	
Ухвала В/п КСУ (закриття) №8-уп/2022 від 22.12.2022	Первомайського О.О.
2023	
Ухвала сенату КСУ (відмова) №36-у(ІІ)/2023 від 10.05.2023	Первомайського О.О.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2024

АКТ

29.05.2024

м. Львів

№ 33

Про впровадження результатів дисертації
Кірієнко Тетяни Павлівни на тему «Право людини
на безпеку: теоретико-правове дослідження»
в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- декана факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції кандидата юридичних наук, професора підполковника поліції Руслана ШЕХАВЦОВА;
- завідувача кафедри теорії права, конституційного та приватного права факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції, кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Віталія КУЧЕРА;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 16 серпня 2023 р. № 270 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», аспіранта кафедри теорії права, конституційного та приватного права факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ Кірієнко Тетяни Павлівни на тему «Право людини на безпеку: теоретико-правове дослідження».

Проаналізовано основні результати дослідження аспіранта, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Кірієнко Т.П. Еволюція підходів до розуміння поняття «право людини на безпеку»: вітчизняна та зарубіжна доктрина. *Науковий Вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право. Випуск 77: частина 1. 2023. С.95–103.

Кірієнко Т. П. Забезпечення безпеки людини на глобальному рівні: виклики і завдання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 27–30.

Кірієнко Т. П. Забезпечення безпеки людини (human securite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 27–33.

Кірієнко Т. П. Принципи обмеження права і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія “Право”. Випуск 81 (1). 2024. С. 116–124.

Кірієнко Т.П. Право людини на безпеку. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: збірник тез доповідей учасників VIII-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 08 грудня 2022 р.). Упорядники Забзалюк Д. Є., Кучер В.О. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2022. С. 84–86.

Кірієнко Т.П. Прояв права людини на безпеку в безпекових середовищах. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : збірник тез Міжнародного круглого столу (23 лютого 2023 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 82–85.

Кірієнко Т.П. Концептуальні засади безпеки людини: тенденції глобалізації. *Recent Trends in Science: Proceeding of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*, May 4-5, 2023. FOP Marenichenco V.V., Dnipro, Ukraina, 325 p. (С. 159–161). (II міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 4-5 травня 2023р. м. Дніпро).

Кірієнко Т.П. Природно-правова основа права дитини на безпеку. *Правові засади захисту прав і свобод дитини в Україні*. Виступ на круглому столі ЛьвДУВС (м. Львів, 02 червня 2023 р.) 2023. 12 с.

Кірієнко Т.П. Торгівля людьми та безпека людини: концептуальні засади забезпечення міжнародної співпраці держав. *Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Україна та світ*. Міжнародна науково-практична конференція. (м. Львів, 09 червня 2023 р.) ЛьвДУВС. 2023. С.93–98.

Кірієнко Т.П. Право на безпеку: гендерний вимір. *Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин*. Виступ на науково-практичному семінарі (м. Львів, 16 червня 2023р.) ЛьвДУВС. 2023. 16 с.

Кірієнко Т.П. Право людини на безпеку як фундаментальне конституційне право. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (23 червня 2023 року) упор. Д.Є. Забзалюк, М.В. Ковалів, М.Т. Гаврильців, Н.Я. Лепіш. Львів. ЛьвДУВС. 2023. С.77–79.

Кірієнко Т. П. Право людини на безпеку як базова психологічна потреба особистості в глобалізованому світі. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та пост воєнної реабілітації*. Виступ на Всеукраїнській науково-практичній конференції (м. Львів 27 жовтня 2023 року, ЛьвДУВС). 24 с.

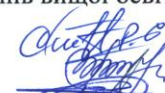
Кірієнко Т. П. Соціальна безпека людини в умовах війни: сучасний стан та шляхи забезпечення. *Державотворення та правотворення в умовах війни та*

післявоєнний період: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 15 грудня 2023 року) / Упорядники: Д. Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 250 с. (С. 89 - 92).

Кірієнко Т. П. Безпека особистості та міжнародна безпека в умовах війни в Україні: глобальні тенденції та загрози. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки. Науково-практична конференція (м. Львів, 22-23 лютого 2023 року). Львів: ЛьвДУВС. 2023. 1084 с. (С. 404-408).

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Кірієнко Т.П. містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Міжнародне право», «Міжнародний захист прав людини», а також рекомендовано до вивчення під час самостійної підготовки здобувачів бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти.

Члени комісії:

 Руслан СТРОЦЬКИЙ
 Людмила ПАВЛИК
 Руслан ШЕХАВЦОВ
 Віталій КУЧЕР
 Ірина КРАВЕЦЬ